

ПРАВЕН ДИЈАЛОГ

декември 2023

бр. 28

Проектот е финансиран
од Европската Унија

Институт за човекови права

ПРАВЕН ДИЈАЛОГ БР.28

ISSN: 1857-7644

Издавач:

Здружение на граѓани Институт за човекови права Скопје

За издавачот:

Маргарита Цаца Николовска

Редакциски одбор:

Манчо Митевски | Главен и одговорен уредник

д-р Весна Стефановска | Заменик на главниот и одговорен уредник

д-р Мерсел Биљали

м-р Славица Димитриевска

д-р Ангелина Станојоска

Лектор:

Татјана Стојановска

Графички дизајн:

Дамјан Канзуров

Контакт:

Институт за човекови права

www.ihr.org.mk

ihr@ihr.org.mk

Контакт адреса:

бул. Партизански одреди бр. 23/1-5

Скопје, 1000, Северна Македонија

Скопје, декември 2023 година

Написите се авторски трудови и не секогаш ги изразуваат ставовите на Институтот за човекови права. Сите права се заштитени. Ниту еден дел од ова издание не смее да биде пренесуван, копиран или објавуван без согласност на издавачот.

Публикацијава е изработена со финансиска поддршка од Европската Унија. Нејзината содржина на ниту еден начин не ги одразува гледиштата на Европската Унија.

СОДРЖИНА

Едиторијал.....	4
МЕЃУ ПРАВОТО И ПРАВДАТА	
Вера Коцо.....	5
ИЗВРШУВАЊЕТО НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА - КАКО СИСТЕМ НА ПРАВА И ОБВРСКИ ЗА СОЗДАВАЊЕ ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА СУДСКАТА ПРАКТИКА ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	
Лилјана Јоноски и Светлана Вељановска.....	19
АНАЛИЗА НА ПРОЦЕСОТ НА ИЗВРШУВАЊЕ НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО ГРУПАТА ПРЕДМЕТИ „МИТОВИ“	
Давид Неделков.....	26
ANALYSIS OF THE PROCESS OF ENFORCING THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS'S JUDGMENTS OF THE "MITOVI" CASES	
David Nedelkov.....	31
УЛОГАТА НА ЗДРУЖЕНИЕТО НА СУДИИ ВО ГРАДЕЊЕТО НА СУДСКАТА ОТПОРНОСТ ПРИ ИЗБОР, УНАПРЕДУВАЊЕ И ОДГОВОРНОСТ НА СУДИИТЕ	
Маргарита Цаца Николовска.....	35
СУДСКИ СОВЕТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА - ПРЕДИЗВИЦИ И РЕШЕНИЈА	
Миодраг Лабовиќ.....	42
НАЧЕЛОТО „NE BIS IN IDEM“ И КАЗНЕНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	
Васко Рубаноски.....	53
ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ЗАШТИТАТА НА ДЕЦАТА ВО ДИГИТАЛНИОТ СВЕТ	
Давид Неделков.....	60
МОДЕРНОТО РОПСТВО ВО НОВИОТ СВЕТ	
Маријана Китаноска.....	67
СПЕЦИЈАЛНА СЕКЦИЈА ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА	74
ПРАВОТО НА ПОЕДИНЕЦОТ НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА - МЕЃУНАРОДНИ АСПЕКТИ И НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО	
Марија Гроздановска.....	75
ПРЕДИЗВИЦИ ВО ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	
Елена Мујоска Трпевска и Гордана Лажетиќ.....	82
ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ КАКО ОБЛИК НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ	
Марија Гроздановска.....	89

Почитувани,

со задоволство сакам да констатирам дека списанието „Правен дијалог“, од број во број станува се попривлечна трибина за пласирање анализи, ставови и идеи од сферата на човековите права, на правосудниот систем и воопшто на (не)функционирањето на правната држава. Од овој број концептот на списанието се заокружува со отворање простор во кој ќе се третираат теми од екологијата. Зашто, тешко дека може да стане збор за владеење на правото, правната држава, почитување на човековите права, слободи и достоинство, ако не се остварува едно од фундаменталните права за опстанок на човештвото – живеење во здрава и чиста средина.

Во овој број, кој е еден од најбогатите досега, се појавуваат редица автори: од врвни експерти во своите области на професионално ангажирање - искусни и афирмирани судии, професори, правници, до млади теоретичари и практичари кои се на почетокот на своите кариери.

Обработени се теми за релацијата меѓу правото и правдата, за извршувањето на пресудите на Европскиот суд за човекови права во нашиот правосуден систем, за улогата на Здружението на судии, се нудат решенија за подобрување на изборот и функционирањето на Судскиот совет, се анализира начелото „ne bis in idem“ во казненото законодавство кај нас. Се третираат и теми за заштитата на децата во дигиталниот свет, како и за модерното ропство. Во секторот за екологија се потенцира правото на здрава животна средина и еколошкиот криминал како облик на организиран криминал.

Почитувани,

страниците на списанието „Правен дијалог“ се отворени за сите Вас, доколку имате желба да се јавите со текст од сферата на Вашето научно и работно ангажирање и интересирање.

**Главен и одговорен уредник,
Манчо Митевски**

МЕЃУ ПРАВОТО И ПРАВДАТА

Само по себе се наметнува прашањето кое што произлегува од старата Хераклитова мисла: дали граѓаните на оваа држава заслужуваат да го спознаваат името на правдата преку неправдата - во услови на развиен нормативен правен систем, со изградени правни вредности и стандарди - само поради субјективните слабости на некои носители на високи функции кои што не можеле да се справат со лукративните и коруптивни побуди и задоволување на личните интереси, занемарувајќи го општествениот интерес на државата и благосостојбата на граѓаните.

ВЕРА КОЦО

АПСТРАКТ

Два различни поима - **право и правда**, меѓусебно се суштински поврзани во севкупниот живот на луѓето и граѓаните во една општествена заедница, преку заемната зависност во однос на обезбедувањето и постигнувањето на услови за квалитетни општествени односи. Тие, во текот на развојот на општествените односи, теоретски биле разгледувани од најразлични аспекти како: историски, филозофски, општествено-политички, економски, социолошки, правни, психолошки, религиски и други, кои што оставале свој печат на правото, а со тоа и на правдата. Во таа насока, во зависност од општествено-политичката рамка и сферата на интерес, низ вековното постоење и развој на човековата мисла и нејзиниот дострел во правната сфера, изградени се бројни теории, мислења и ставови за правото и правдата.

Правото, сфатено како збир на правни норми, институти и начела, кои што служат за уредување на односите во една општествена заедница, во објективна смисла на поимот, рефлектира на збир од права и обврски за поединецот, во субјективна смисла, кои му се гарантирани со прописите на објективното право. Правните прописи и норми, кои што ги уредуваат општествените односи, не секогаш можат да го следат нивниот динамичен развој, поради што праксата го дополнува правниот пропис и претставува негова надградба која може да не го следи словото на некој закон, но мора да го следи неговиот дух. Сето тоа е во интерес за достигнување на правдата во нејзиниот поцелосен опсег и разбирање на самиот поим.

Правдата е тешко да се дефинира како поим, бидејќи зависи од многу фактори, појави и сфаќања, предизвикани од разни идеолошки, социјални, религиски, морални или друг вид на причини, кои влијаат на развојот на општествените односи, во целост или делумно, во одреден временски период.

Сепак, самото постоење на двата поима укажува на нивната поврзаност и тенденцијата на правото, преку законската регулатива на општествените односи, да ја дофати правдата, во што е можно поквалитетен и пореален обем, што, секако, зависи и од погоре споменатиот идеолошки пристап и значење на овие поими во една организирана општествена средина.

Во зависност од општествено-политичкиот систем на уредување на една држава и нивото на развој на демократските процеси во неа, може да се согледа влијанието на правото врз правдата, но и влијанието на правдата, поточно нејзиното разбирање врз креирањето на самото право. Иако правдата претставува општо прифатена вредност, на која сите се повикуваат, сепак може да се појави во најразлични облици и да предизвика тешки последици, како во животот на поединецот, така и во пошироки општествени размери, па дури и да ги дестабилизира општествените односи. Може да биде и стимул или поттик за развој на понапредни и посовремени демократски погледи и процеси.

Универзалноста на правдата ги предизвикувала мислителите на различните правци во текот на историјата на човековото разумно постоење, да пишуваат за неа, со цел да ја спознаат нејзината суштина која постојано еволуира и можеби не би можела да се сфати, ако не се има во предвид другата нејзина страна – *неправдата*, факт кој е најреално, би рекла најсуптилно изразен во мислата на грчкиот филозоф Хераклит: „*Името на правдата луѓето не би го познавале кога не би била неправдата*“.

Клучни зборови: право, правда, неправда, владеење на правото, правна држава, судство, власт

ВОВЕДНИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА ПРАВОТО И ПРАВДАТА

Право – Правото претставува корпус на закони со кои општествената заедница – државата, го уредува својот општествен статус или систем, првенствено преку конститутивниот акт, како највисок државен акт, но и сите сфери од општествениот живот, со конкретни материјални и процесни закони. Законите не смеат да бидат спротивни на утврдените темелни вредности во највисокиот акт - Уставот на државата, како одраз на еден општествен систем на владеење на самото право.

Развојот на општествено-политичките односи во една организирана заедница - државата, покрај регулативата на уставниот поредок, ја наметнува и потребата од законска регулатива на сите можни општествено-политички сфери кои се од интерес за заедницата. Во оваа смисла, неопходна е потребата од регулатива на односите од кривично-правен аспект, регулатива на граѓанско-правните односи, управно-правната и другите сродни области во кои државата како империум на моќ, има должност да обезбеди функционалност на сите односи што можат да настанат во тие области, но и функционална гаранција на основните слободи и права на своите граѓани и, воопшто, на луѓето што живеат или престојуваат во таа држава.

Отворената комуникација на луѓето на сите полиња, надвор од границите на сопствените држави, ширум светот, сфатена како потреба во развојот на општочовечките односи, доведува до законска регулатива и на меѓународните односи и развој на меѓународното право, од сите аспекти на човековите потреби за нормална егзистенција и функционалност во меѓусебните односи. Воедно, државите преку своите правни акти за ратификација на меѓународните договори, обезбедуваат соодветни мерки за почитување на општоприфатените норми на меѓународното право, па дури и супремација на тие норми над домашното право, како чекор напред во квалитетот на правната регулатива, од интерес за развојот и заштитата на демократските процеси и човековите слободи и права.

Според Уставот на нашата држава, ратификуваните меѓународни договори се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон.¹

Квалитетот на правните норми, содржани во легислативата на државата го отсликуваат квалитетот на нејзиниот правен систем од нормативен аспект, кој што е во зависност од респективниот однос на сите чинители кон прокламираната гаранција на темелните вредности на тој систем.

Врската на државата со правото се одразува преку дејствувањето и почитувањето на клучните вредности втемелени во правните норми на Уставот, како:

- основните слободи и права на човекот и граѓанинот
- владеење на правото
- поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска
- гаранцијата на основните слободи и права
- правната заштита на гарантираните права²

Основните слободи и права утврдени со Уставот на Република Северна Македонија, а кои што произлегуваат и од стандардите на меѓународното право, имаат заеднички атрибут на еднаквост за граѓаните и луѓето на нашата држава, независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествена положба. Прокламираната еднаквост на граѓаните на нашата држава пред Уставот и законите е афирмација на поимот и значењето на правото, во спротивно би ја изгубило смислата за рамноправност на сите луѓе во однос на уживањето на основните слободи и права, без ограничувања, засновани на одредени лични карактеристики и својства. Во оваа насока, нееднаквоста како

1 Член 118 од Уставот на Република Северна Македонија, Службен весник на РМ бр.52/1991.

2 Ibid, член 8.

дискриминаторски елемент би имала силно негативно влијание врз остварувањето и уживањето на основните слободи и права, како врз граѓанските и политички слободи и права, така и врз економските, социјалните и културните права на граѓаните, а секако и врз демократските процеси и општествениот развој на слободите и правата во целина.

Уставот на нашата држава, не само што ги утврдува основните права на човекот и граѓанинот, како граѓански и политички слободи и права, така и економски, социјални и културни права, туку истовремено го гарантира уживањето на сите тие права, кои што се уредени со посебни закони за тие области. Гарантираните права можат да бидат ограничени само во случаи утврдени со Уставот, а самото ограничување не може да биде дискриминаторско, по ниту еден основ, ниту може да се однесува на правото на живот, на забраната на мачење, на нечовечкото и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казните дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповедта.³

Покрај гаранцијата на уставно дефинираните основни слободи и права на човекот и граѓанинот, гарантирана е и нивната правна заштита, на која може да се повика секој граѓанин пред судовите и пред Уставниот суд, во постапка заснована врз начелата на приоритет и итноста.⁴ Правната заштита е гарантирана и преку правото на поднесување на жалба против поединечните правни акти, донесени во постапка во прв степен пред суд, управен орган или организација, како и други институции кои што вршат јавни овластувања.⁵

Правните норми, сфатени како инструмент за обезбедување на правата и слободите за човекот и граѓанинот, истовремено претставуваат средство преку кое што, под одредени услови, тие права се ограничуваат, но исто така се и средство за ограничување на вршителите на власта од злоупотреби на општествената положба, како што се слободните избори за законодавната власт или други норми и правила според кои се конституира и работи извршната и судската власт.

Правото кое ја обезбедува општата правда, преку примената на законските норми, не може да ја постигне целосната вредност, без да ја има предвид справедливоста како конкретна правда, во една правна и демократска заедница во која носечкиот столб на правниот систем е владеење на правото.⁶ Имплементацијата на правните норми во едно општество е најзначајниот сегмент во реализацијата на основните човекови слободи и права и го предизвикува најсуптилното чувство на објективно и реално задоволување на правдата на релацијата *право – правда*.

Правда - Суштината на правото не може да биде правилно сфатена без да се има предвид принципот на правда и правичност, токму во примената на правните норми, кои што го оживотворуваат и осмислуваат општественото постоење на човекот во една општествена заедница, каква што е државата.

Правото постои за да се обезбеди правдата, како вредносен елемент на правната држава, но меѓу правото и правдата мора да постои и правичноста, како можност за надминување на сите разлики, специфичности и околности на конкретен случај кој што не може да се подведе под општото правило содржано во општата норма, но истовремено не смее да значи повреда на правилото, неговата смисла и цел. Истовремено, мора да се внимава на опасноста од арбитрерното постапување, кое што може да доведе до злоупотреба на правото, доколку е прешироко или лабаво поставена самата правна норма во законот или се прешироки овластувањата на лицата кои што ја оценуваат конкретната состојба во конкретен случај. Тоа остава можност за излегување надвор од целта, а особено од духот на законот. За да се избегнат можните злоупотреби на правото и правдата, мора да се почитува водечката цел и основното начело во примената на правото – заштитата на човековите слободи и права.⁷

3 Ibid, член 54, став 4.

4 Ibid, член 50, став 1.

5 Ibid, член 15.

6 Г. Галев. (2019). Правдата и справедливоста како вредносни принципи на правото. Годишен зборник, Vol.4, No.4. Универзитет „Гоце Делчев“ Штип.

7 чл.2 ст.2 –Закон за судовите, Службен весник на РСМ бр. 58/2006, 62/2006; 35/2008; 61/2008; 118/2008; 16/2009; 150/2010; 39/2012; 83/2018; 198/2018; 96/2019.

Правдата како универзална општоприфатена вредност, е во зависност од многу фактори, како што се: идеологијата, религијата, моралот, обичаите и други реални, идеолошки фактори, кои што имаат свое влијание во општествената средина и, во зависност од нив, таа постојано се менува, како што во својот развој се менуваат цивилизациските вредности и општествено уредување. Во оваа смисла, поимот и односот на правото и правдата низ вековниот развој на општествените односи, разгледуван од многу филозофи и мислителите, даден е траен придонес во квалитетно разбирање на овие два поима, преку кои може да се искаже лицето и опачината на вистината, која заснована на законот, треба да го дофати духот и моралната вредност на самата правна норма содржана во законот.

Ако правдата ја гледаме како вредносен принцип на дистрибуција на правата и слободите кон субјектите во конкретни општествени односи, тогаш може да се зборува за врската на испорачаното право или правда или неправда од страна на државата кон граѓаните. Меѓутоа, правото само преку правичноста може да служи за остварување на идејата за правдата, а не преку процедуралната правда, рекол грчкиот филозоф Аристотел. Според него „одењето кај судијата значи одење кај правдата“, мисла која е цитирана во многу научни трудови. Но, тој во своето дело „Никомахова етика“, го појаснува и ликот на судијата кој треба да го направи она што е праведно, „бидејќи својството на судијата е да биде жива праведност. Кога луѓето се спорат го бараат судијата како посредник и мислат дека ќе го добијат она што е праведно, ако и судијата е таков - олицетворение на праведноста“.⁸ Оваа мисла од денешна перспектива може да има значење на реализација на правната норма, преку институционалното правораздавање, односно добивање на соодветна правда, содржана во одлуката на вршителите на судската функција. Само судијата, со својата стручност, професионалност, независност, самостојност и висок степен на интегритет, може да претставува олицетворение на правдата, што ја очекува и посакува секој кој што се чувствува обесправен во некоја правна ситуација.

Правдата како специфична правна вредност за да се реализира и ја постигне суштинската цел и значење, мора да произлезе од толкувањето на општите правни норми, применети на конкретен случај. Судот, кој што ја донесува и изрекува одлуката во името на граѓаните, ги има правото и обврската за толкување на правните норми, почитувајќи ги сите процедурални начела, при што мора да ги има предвид сите критериуми на мерливост и сите инструменти кои му се на располагање во однос на општествените односи и сфаќања со цел да дојде до справедливо и правично решение на конкретниот случај, без да ја доведе во прашање својата судиска непристрасност, самостојност и независност. Правдата не секогаш бара само применување на правната норма, бидејќи таквиот строго формален пристап на примена може да доведе до катастрофална одлука и за некого најголемо право, да биде претворено во најголема неправда, како што рекол познатиот римски филозоф и мислител Цицерон „*summum ius summa saepe iniuria*“.

ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО

Владеењето на правото претпоставува хармонизирана легислатива, односно усогласеност на законите и подзаконските акти со Уставот на државата, со јасни и недвосмислени одредби и еднаква примена на правните норми во однос на било кој човек и граѓанин и, секако, правно дефинирана, ефикасна рамка за контрола и одговорност над самата примена на законите. Вака сфатениот поим многу јасно имплицира прифаќање на меѓународните стандарди и добри практики и нивна супремација над националните правни норми.

Поимот владеене на правото, како темелна вредност на правниот поредок, е гаранција за правната сигурност на граѓаните преку имплементацијата на законските одредби, кои што не смеат да ја доведуваат во прашање правната сигурност, а со тоа и довербата на граѓаните при остварување на нивните права и слободи во секојдневната комуникација со органите на власта..

Принципот на владеење на правото, може да биде загрозен од коруптивните дејствија на одредени субјекти во државата, нееднаквиот пристап до правдата, бавната администрација, злоупотребата на дискреционите овластувања на функционерите и, секако, бавните и неефикасни судски постапки, кои што како појави битно влијаат врз стабилноста на целокупниот правен систем и предизвикуваат реакција на граѓанската свест и непочитување насочено кон таквите недемократски политики од одредени носители на било која од трите државни власти.

Неодамнешното произволно отстапување од пропишаните услови и правила за полагање на правосудниот испит, со цел за остварување на правото за упис во Академијата за судии и јавни обвинители, беше пример на злоупотреба на дискреционото право на функционерот кој што овозможил полагање пред завршување на правните студии на одреден правен факултет во државата, но истовремено фрли сенка на самата институција - Академијата за судии и јавни обвинители, која што ги прифати таквите кандидати да се обучуваат и професионално надградуваат во судиската или обвинителската професија.

Уште подрастичен е примерот на држење на предмет од страна на судијата известител од повисокиот, Апелационен суд, кој што по неговото разгледување пред судечкиот совет, иако не можел да не знае дека ќе настапи застарување на кривичното дело за кое што се водела долгогодишна постапка, не ја изготвил навремено одлуката, туку самоуверено, без грижа на совест, се јавил на оглас за повисоко место во судската кариера.

Ваквите и слични постапки, неминовно го отвораат прашањето на професионалниот дигнитет на носителите на високи државни функции, кои, за жал, не се единствени што ја злоупотребиле својата функција или службена положба и чии однесувања, директно се одразиле врз, и така ниската доверба на граѓаните во државата. Следствено на ваквите појави, сам по себе се наметнува фактот за одговорноста и казнивоста, со цел за спречување на ваквите злоупотреби на правото и правдата.

Владеењето на правото се споменува уште во делата на Цицерон, којшто укажал на еднаквоста на правото за сите граѓани, независно од нивните способности и материјална состојба, како и на опасноста од неправдата, која доаѓа како последица заради извртување на законот и неговото злонамерно толкување.

Ваквите појави се можни во сите правни системи, па и во нашиот, доколку толкувањето на законите е буквално сфатено и не е стручно применето од носителите на високи функции во власта. Но, исто така е важно правилно да се оцени општествената потреба од донесување на некој закон, или негова измена, кој што треба да биде во интерес на целокупниот правен поредок, со цел за достигнување на квалитет во утврдените темелни вредности, а не предизвикан од тесна политичка цел, која што претставува атак врз правото и праведноста.

Во изминатиот период имаше доста ерозивни настани во правниот систем на државата, кои што предизвикаа разни сериозна вознемиреност и тешки повреди на правата и слободите на граѓаните, како што беше незаконското прислушување на голем број на граѓани од страна на извршната власт или законски неиздржаната амнестија од екс-претседателот на државата).

Слична вознемиреност кај јавноста и несигурност во правниот систем, предизвикаа и неодамнешните брзи измени на Кривичниот законик, во скратена постапка и со злоупотреба на „европското знаменце“, во однос на кривичните дела поврзани со злоупотреба на службената положба и овластување и злосторничко здружување, со драстично намалување на предвидените казни, како и бришењето на кривичното дело злоупотреба во постапката за јавни набавки. На тој начин се овозможи побрзо застарување на одговорноста за вакви кривични дела, а со тоа се минимизираа веќе отворените судски постапки во корист на високи функционери и вршители на јавни функции, кои што се огрешиле во извршувањето на своите службени должности, па тие беа ослободени од нивната одговорност.

Ваквата постапка од страна на извршната и законодавната власт, независно од сомнителноста на мотивите за ваквото постапување, го наметна и прашањето за потребата од аналитички

осврт на состојбата од страна на стручната јавност во однос со ваквите случувања кои сериозно го поткопуваат принципот на владеење на правото. Истовремено, изостана оцената - дали кривичните закони го задоволуваат аспектот на превенција од вршење на овој вид кривични дела, но и дали е соодветно оценет репресивниот момент како важен елемент на казнивоста и заштитата од вакви кривично правни дејствија и дали во борбата против корупцијата во дадениот општествен момент постои оправданост за поинаква законска регулатива.

Изнесените неиздржани факти во одбрана на овие законски измени на Кривичниот законик, уште повеќе дисонантниот однос во изјавите на двете клучни функции во Министерството за правда, (министерот и заменик министерката), само ја револтираа и така веќе незадоволната јавност, но и правосудната фела, која бурно реагираше на нив. Оваа постапка е уште понеразумна, кога во подготовка беше целосна измена на Кривичниот законик, на што се работи повеќе од три години од страна на експерти и истакнати правници од кривично правната област, и чиј текст веќе е доставен до Министерството за правда.

Брзата постапка, иницирана од страна на извршната власт и реализирана од законодавниот дом, беше оценета од стручната јавност како упад во кривично-правниот систем и удар на принципот на казнивост. Истовремено, се оцени дека измената на Кривичниот законик ќе има и сериозни материјални импликации врз буџетот на државата, поради веќе предизвиканите големи материјални трошоци со досегашното водење на кривичните постапки. Ова, секако, отвора можност за дополнителни барања во врска со евентуално предизвикани штети на оние кои биле обвинети, но нивната вина и одговорност останале не докажани.

Уставната определба на нашата држава во политичко-правна смисла како правна држава, што ја организира и остварува власта врз принципот на владеење на правото, со доследно почитување на сите темелни вредности на уставниот поредок, мора да се протега и врз нејзините органи и институции, со цел да ја вршат власта врз истите принципи, со постојано унапредување на прифатените општествено- политички вредности.

Местото и улогата на судовите како државни органи и самостојноста и независноста на судската власт, како основни начела на вршењето на судската функција во нашата држава, ја дава основата за градење на солиден правен систем, кој што мора да биде респектиран од законодавната и извршната, но и од самата судска власт, во вршењето на нивните надлежности и овластувања, со единствена цел и грижа за просперитетот и стабилноста на нашето општество, како и со доследно почитување и чување на уставно определените темелни вредности на уставниот поредок.

Односот меѓу правото и правдата, е многу комплексно прашање, од кое што произлегува самиот однос меѓу трите власти во државата - од една страна законодавната, која е задолжена за донесување на законите, извршната да обезбеди нивно подготвување и почитување, а судската да ги примени во пракса при решавањето на спорите од сите области на правниот систем, како меѓу граѓаните и државата, така и меѓу самите граѓани. Во една демократска држава, во која постои владеење на правото, ниту еден столб на власта не смее да делува само во полза на сопствените интереси, туку во интерес на народот во целина и во рамки на ограничувањата дефинирани со законот, кој мора да се почитува со цел за благотворно функционирање на целокупното општество.

СУДСКАТА ВЛАСТ

Поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска, како вредносен општествен елемент, претпоставува и обезбедување на рамнотежа меѓу трите власти. Уставното нормирање на секој столб од државната власт, ја определува нивната цел и делување, а со тоа се овозможува меѓусебна контрола и спречување на злоупотреба на моќта, од било која од трите власти.

Судовите, кои што ја вршат судската власт, се самостојни и независни државни органи⁹ и наметнувањето од страна на било која друга власт над судската, значи директно влијание врз судската независност и самостојност, поради што се губи нејзиниот легитимитет и се предизвикува недоверба кај граѓаните, кои што очекуваат конкретна заштита на гарантираните слободи и права.

Поделбата на власта треба да претставува основа на демократијата во државата, а остварувањето на власта да се изразува преку владеење на правото, како атрибут на правната држава. Во оваа смисла, развојот на општествено-политичките односи има многу предизвици кои треба да се надминат во интерес на демократските процеси и владеењето на правото во државата. Фактот што уставната рамка го предвидува и нормира постоењето на судството и неговата улога во севкупниот општествен поредок, им дава легитимитет на судската власт во целина, но и поединечно на вршителите на судската функција. Уставниот легитимитет на судиите со мандат без временско ограничување, не смее да биде ограничен, поради било какви законодавни или извршни мерки или како резултат на промена на другите две власти во државата. Судската власт преку својата работа мора да ја освои довербата на граѓаните и постојано да ја одржува на солидно ниво, како гаранција за ефикасноста и ефективноста на правосудниот систем, а тоа може да го заработи само преку квалитет во работата и почитување на највисоките етички и морални стандарди.¹⁰

Судската власт обезбедува и гарантира примена на правото преку донесување на своите одлуки во разни правни области, а преку својата практика низ разни судски случаи, со своето креативно толкување на правото, покрај остварувањето на правната заштита, го остварува и принципот на легалитет и правичност. Правните принципи, како критериуми за правните вредности на позитивно-правните норми, се реализираат низ судската практика на судовите, кои што судат и своите одлуки ги засновуваат врз основа на Уставот, законите и меѓународните договори, ратификувани во согласност со Уставот.¹¹ Во практичната примена на законите врз конкретни случаи, судот има активна улога и доколку смета дека законот што треба да се примени во конкретен случај не е во согласност со Уставот, а уставните одредби не можат директно да се применат, може да поднесе иницијатива за поведување на постапка пред Уставниот суд на државата за оценување на согласноста на законот со Уставот.¹²

Од аспект на остварување на законита, ефикасна и навремена правда, во нашиот правен систем е обезбедена задолжителна примена и на Европската јуриспруденција,¹³ така што, ако судот оцени дека примената на законот во конкретен случај е во спротивност со одредбите на меѓународен договор, ратификуван во согласност со Уставот, ќе ги примени одредбите од меѓународниот договор, доколку тие можат директно да се применат. Во оваа смисла судот во конкретни случаи непосредно ги применува конечните и извршни одлуки на Европскиот суд за човекови права, на Меѓународниот казнен суд или на друг суд, чија што надлежност е призната од нашата држава.

---

9 чл.1 – Закон за судовите, Службен весник на РСМ бр. 58/2006, 62/2006; 35/2008; 61/2008; 118/2008; 16/2009; 150/2010; 39/2012; 83/2018; 198/2018; 96/2019.

10 Мислење на Консултативен совет на европските судии (КЕС) 4/2015. Положбата на судството и неговиот взаемен однос со другите гранки на власта во современите демократии.

11 чл2 ст.1- Закон за судовите, Службен весник на РСМ бр. 58/2006, 62/2006; 35/2008; 61/2008; 118/2008; 16/2009; 150/2010; 39/2012; 83/2018; 198/2018; 96/2019.

12 Ibid, член 18, став 2.

13 Ibid, член 18, став 4,5, и 6.

Законската рамка за судската надлежност, во која судот одлучува за правата на човекот и граѓанинот и правно заснованите интереси меѓу нив, за споровите меѓу граѓаните и другите правни субјекти, за кривичните дела и прекршоци и други работи, ставени во негова надлежност - го содржи начелото на непристрасно одлучување, со примена на законот врз основа на слободна оцена на доказите, со забрана на било каков облик на влијание по било кој основ и од било кој субјект. На овој начин, изречените судски одлуки во името на граѓаните, по нивната правосилност и извршност имаат неприкосновено правно дејство. Тие се задолжителни за сите правни и физички лица и имаат поголема правна сила во однос на одлуките на кој и да е друг орган, а нивното непочитување е под закана од законски санкции.¹⁴

Ваквата законска определба е позитивна од аспект на владеење на правото во една правна држава и за сигурноста на граѓаните во правниот систем, кој што треба да го обезбеди правото на правда за секој човек и граѓанин. Истовремено, од аспект на повреда на човековите права и слободи, обезбедени со Европската конвенција за човекови права и основни слободи, одлуките на домашните судови можат да бидат оценувани од страна на Европскиот суд за човекови права, под услов да се исполнети критериумите за прифатливост¹⁵ на одредена апликација упатена до тој суд.

Во изминатиот период, во врска со остварувањето на правдата во нашата држава, се наметна и прашањето за отчетноста на судиите, односно нивната одговорност, особено по добивањето на трајниот мандат, за сторен некаков вид на повреда во вршењето на нивната основна работа – дистрибуирање на правда кон субјектите во сите судски постапки, односно пресудувањето. Позицијата и улогата на судовите како носители на судската власт, е јасно дефинирана преку целите и функциите на судството, кои се императив за остварување на правдата, а тоа се:

- непристрасно применување на правото, независно од положбата и својството на странките;
- заштита, почитување и унапредување на човековите права и основни слободи;
- обезбедување еднаквост, рамноправност и недискриминација по било која основа;
- обезбедување правна сигурност врз основа на владеење на правото.¹⁶

Со цел за обезбедување на услови за остварувањето на утврдените цели и функции, беа направени суштински промени во легислативата од доменот на судството, во поглед на организацијата и надлежноста на судската власт, правата обврските и имунитетот на судиите, престанокот, разрешувањето и основите за одговорност. Понатаму, во поглед на статусот на судиите и обезбедување солидни кадри во судството и обвинителството, преку специјализирана институција - Академија за судии и јавни обвинители.¹⁷ Исто така, во поглед на постапката за избор и унапредување, но и постапката за нивната дисциплинска одговорност за сторени повреди во вршење на судиската функција. Сепак, и покрај извршените реформи и измени на законската регулатива, судската власт покажа одредени слабости во различни периоди на своето функционирање, не можејќи да се справи со сите предизвици во остварувањето на функцијата. При тоа, беа евидентни политичките влијанија од страна на извршната власт и нејзиното мешање при вршењето на избор на судии или нивно унапредување или разрешување, особено во периодот кога нашата држава го заслужи епитетот на заробена држава, според Извештајот за оцена на состојбите, од страна на Европската комисија.

Од овој аспект, во подолг временски период беше поставувано прашањето за вентинг во судството или прочистување на носителите на судските функции поради констатирани слабости во судскиот систем, од страна на носителите на судската власт. Имено, поради констатираната злоупотреба на службената положба и овластување, преку непочитување на автоматизираниот

---

14 Ibid, член 11и член 13.

15 Член 35 од Европската конвенција за човекови права, ЕТС 5/1953.

16 Член 3 од Закон за судовите, Службен весник на РСМ бр. 58/2006, 62/2006; 35/2008; 61/2008; 118/2008; 16/2009; 150/2010; 39/2012; 83/2018; 198/2018; 96/2019.

17 Академијата е основана во 2006 година со Законот за Академија за обука на судии и јавни обвинители

систем за распределба на предметите, (АКМИС) од страна на некои претседатели на судови, кој што спротивно на предвиденото во Законот, вршеле распределба на предметите кај судии за кои верувале дека ќе постапат во корист на некои обвинети, како и други случувања, поврзани со функционирањето на судската власт. Сепак, со оглед на уставната поставеност на судската функција во правосудниот систем, се оцени дека нема да биде делотворно и законски оправдано пристапувањето кон едно генерално прочистување на судскиот кадар, туку се пристапи кон институционално разрешување на одредени случаи, кои што беа откриени во работењето на судиите, како главни носители на имплементацијата на законските норми и гаранции за владеење на правото и правдата.

Овој пристап резултираше со оценување на одговорноста на одредени судии и претседатели на судови со нивно разрешување од страна на Судскиот совет, кој што ја оценува нивната работа, иако овие постапки беа доста бавни и ненавремено спроведени, токму од органот надлежен за оценување на работата на судиите - Судскиот совет. Меѓутоа, дали била постигната целосна правда и дали зад незаконската работа на некои носители на судската функција, останале обесправени граѓани кои се надевале на добивање на правда, а се соочиле со лицето на неправдата - останува фрустрирачки факт на случувањата и реалноста, кој што се одрази на нивната исклучително ниска доверба, изразена кон судската власт и, секако, врз демократските процеси во државата.

Покрај недовербата на граѓаните во изминатиов период, кои што јавно и отворено го искажуваат својот револт, исто така на соодветен начин е изразен и загрижувачкиот став од страна на претставниците на меѓународната заедница, што уште повеќе го апострофира значењето на принципот на владеење на правото, од една страна, а од друга, дека непочитувањето на овој принцип придонесува за лошиот рејтинг на државата на меѓународната сцена, од аспект на исполнување на условите за приклучување кон Европската Унија.

Случувањата во нашата држава, и покрај напорите за средување на состојбите во правосудниот систем, сепак, покажаа на доста слабости во вршењето на судската власт, која не успеа целосно да се справи со предизвиците кои што се најдоа пред неа. Ниту, пак, за своето место како еден од трите столба на државната власт, целосно да се избори со стручен квалитет, етичност, самостојност и независност.

ГАРАНТОТ НА СУДСКАТА ВЛАСТ

Судскиот совет како самостоен и независен орган на судството,¹⁸ должен е да ја обезбедува и гарантира самостојноста и независноста на судската власт, а преку остварување на своите функции, согласно со Уставот и законите, и преку својата работа, да оневозможува било какво влијание врз судството.¹⁹

Сегашниот статус на Судскиот совет беше обезбеден со Уставните амандмани, од 7 декември 2005 година,²⁰ и Законот за судски совет, од 15 мај 2006 година,²¹ со кои што се промени називот на оваа институција од Републички судски совет во Судски совет на Република Македонија. Истовремено, се зголеми бројот на членовите, од седум на петнаесет, како и неговата надлежност во делот на избор и разрешување на судиите, со нејзино преземање од Собранието, бидејќи според првиот Закон за Републички судски совет од 22 декември 1992 година, тој само доставуваше предлог до парламентот во поглед на оваа надлежност, а конечната одлука за изборот или разрешувањето ја носеше законодавниот дом.

---

18 Член 2 од Законот за Судскиот совет на РСМ, Службен весник на РСМ бр.102/2019.

19 Ibid, член 3 став 3.

20 Амандмани XXVIII и XXIX на Уставот на РМ, Службен весник на РМ бр.107/2005.

21 Закон за судски совет на РМ, Службен весник на РСМ бр.102/2019.

Подоцна се донесе Законот за утврдување на факти и покренување на постапка за одговорност на судија,²² според кој беше формиран Совет за утврдување на факти, со надлежност за утврдување на одговорноста на судиите и покренување на постапка за нивно разрешување. Правната судбина на овој орган, кој немаше уставна основа, беше окончана со донесување на Закон за негово укинување, во јануари месец 2018 година, што значи ја вршеше оваа функција речиси три години, кога повторно оваа надлежност беше вратена кај Судскиот совет.

Членовите на Судскиот совет, кои што го добиваат легитимитетот по различни основи, односно осуммина се избираат од судиите на судски избори, петмина се избираат од редот на истакнати правници, преку законодавниот дом, од кои двајца по предлог на Претседателот на државата - покажаа во изминатиот период доста функционални слабости. Не само што одредени претседатели и членови на Судскиот совет, допуштија политичко мешање во нивната работа, преку прифаќање и исполнување на желбите на одредени личности од политичкиот живот во изборот на судиите, туку покажаа и недоволна професионална зрелост, кога дозволија ненавремено поведување на дисциплинските постапки за сторени тешки повреди во вршењето на судиската функција од страна на некои судии.

Таквото клиентелистичко однесување и послушност, доведе до инертност во нивната работа и нарушување на меѓучовечките односи. Имено, неиздржаниот пристап на Претседателот на државата, да предлага стручни соработници како истакнати правници, кои што не се стекнале со таков статус во нивното досегашно делување, а кои што беа прифатени и избрани од парламентот, укажува само на негирање, на значењето на овој орган, од аспект на поделба на државната власт и владеење на правото.

Во контекст на можноста за вршење на влијание врз судската власт, беше и нестручното законско решение во последниот Закон за Судскиот совет,²³ кој што исклучуваше можност за избор на претседател и негов заменик, од редот на судиите, освен од редот на членовите кои што се избрани од Законодавниот дом.²⁴ Уставниот суд ја укина ваквата одредба како неуставна и спротивна на владеење на правото и поделбата на државната власт и оцени дека со неа се намалува функционалниот и уставно-правен статус на членовите од редот на судиите, чие ограничено право создава различен третман, без уставен основ за такво решение.²⁵

Ваквото законско решение овозможи заземање на наведените функции од страна на овие членови, како што беа двете экс-претседателки, од кои едната си поднесе оставка, поради недоказани бизнис судски влијанија, на кои што се повика при поднесување на оставката, а другата беше незаконито разрешена по иницијатива на нејзиниот заменик.

Овие случувања во текот на годинава, доведоа до евидентно нарушување на меѓучовечките односи во Советот, кои што ескалираа со одредено аномично постапување во вршењето на функцијата, односно доведоа до незаконита смена на претседателката на Советот и избор на нов претседател. Постапката беше спроведена од страна на заменик-претседателот, кој што во присуство на актуелната претседателка, го презеде водењето на седницата и ги повика членовите да гласаат за нејзина смена. Иако во Законот за Судски совет не е посебно предвидено разрешување на претседателот на тој Совет, сепак, во тој состав имаше и судии кои што не реагираа со свој став и барање за прекин на седницата, со цел да се спроведе дисциплинска постапка од страна на нејзините колеги против претседателката и да се утврди дали таа, како член на Советот, во својство на претседател, сторила некаква повреда на доверената функција. Ова пред се, бидејќи претседателот првенствено е член на тој Совет, а функцијата му ја доверуваат членовите на Советот, кои што од своите редови избираат претседател.

---

22 Закон за утврдување на факти и покренување на постапка за одговорност на судија, Службен весник на РМ бр. 20/2015.

23 Закон за Судски совет, Службен весник на РСМ бр.102/2019.

24 Ibid, член 8 став 3.

25 Одлука на Уставен суд У.бр.233/20 од 28.04.2021 год.

Во Законот за Судски совет се предвидени основите за поднесување на барање за покренување на дисциплинска постапка, а такво барање може да поднесе секој од членовите на Судскиот совет со право на глас.²⁶ Ова значи дека заменик претседателот, незаконито презел водење на седницата и повикал на разрешување на тогашната претседателка, наместо како член на Советот да поднесе барање за поведување на дисциплинска постапка против неа. Понатаму постапката можеше да се спроведе според предвиденото во наведениот Закон, според кој „заменик претседателот, во случај кога барањето се однесува за претседателот на Советот, го доставува истото до членовите и закажува седница на која ќе се расправа по барањето за покренување на дисциплинска постапка“.²⁷

Од наведената законска одредба јасно произлегува дека таква постапка може да се поведе и спрема претседателот на Советот, како член на Советот, на кој начин се очекуваше да постапи заменик претседателот и да овозможи законита постапка за утврдување на одговорноста на членот на Советот во својство на претседател на тој Совет. Но, тоа не се случи и сите членови на Судскиот совет допуштија незаконски тек на оваа постапка.

По случувањата, двајца судии поднесоа оставки на своите функции како морален чин, а останатите продолжија со својата работа, занемарувајќи ја обврската за транспарентност во вршењето на функцијата и покрај бурните реакции на јавноста и критиките упатени од меѓународната заедница преку акредитираните амбасадори (при што амбасадорот на Холандија го повлече и проектот кој што требаше да се реализира токму во Судскиот совет). Притоа, се правеа нови пропусти поради нетранспарентните затворени седници, на кои што, со цел да запазат некаква законска форма, по втор пат донесоа одлука за разрешување на веќе разрешената претседателка.

Врз работата на Судскиот совет фрли сенка и изборот на нов член на Судскиот совет од редот на судиите од Врховниот суд, кој што беше проследен со доста реакции од јавноста, бидејќи поднесената претставка за утврдување на негова одговорност, Судскиот совет ја отфрли непосредно пред неговиот избор за член на Советот, наместо тоа да биде направено во разумен рок, кој што нема да остави никакво сомневање. На самиот избор во Врховниот суд, тој добил многу мал број на гласови од неговите колеги (само шест, заедно со неговиот, наспроти седум неважечки ливчиња од вкупниот број на судии - 13). Дополнителното давање на оставка од негова страна, поради кандидатурата на неговиот син за избор на судија, непосредно пред давањето на свечената изјава, беше оценето од јавноста како несериозен однос, бидејќи беше сосема извесен фактот на истовремен избор на неговиот син како кандидат од Академијата на судии и јавни обвинители, но тој, сепак, се јавил на огласот на којшто и беше избран за член на Советот.

Неговото однесување само предизвика распишување на нов оглас, на кој не се јави ниту еден кандидат од Врховниот суд. Меѓутоа, со право се постави прашање за неговиот легитимитет на овие избори, кои поминаа со оправдување дека таква била законската регулатива, која што не предвидела цензус на валиден број на гласови, кога на огласот ќе се пријави само еден кандидат, што значи можност тој кандидат да помине само со својот сопствен глас. Ваквото толкување на Законот предизвика потреба од дополнување на законската регулатива, нешто кое повторно не врати на усогласување на веќе дополнетата регулатива пред извесен не така долг период. Честите измени на Законот за Судски совет, кои што следуваат по донесувањето на Законот во 2006 година, вкупно седум,²⁸ со последната од мај 2019 година, само укажуваат на несериозен пристап од страна на надлежните власти со неиздржани законски решенија, кои што ги подготвуваат и донесуваат законите во државата.

Ако се има во предвид фактот дека членовите на Судскиот совет треба да бидат докажани авторитети во правосудната фела, со долгогодишно искуство, кое резултирало со нивно истакнување како правници во стручната средина - со право се поставува прашањето за квалитетот

---

26 Член 34 од Закон за Судски совет, Службен весник на РСМ бр.102/2019.

27 Ibid, член 35 став 5

28 Измени на Законот за Судски совет, Службен весник на РМ бр. 150/10, бр.100/11, бр.20/15, бр.61/15, бр.197/17, бр. 83/18)

на нивната работа и успешното справување со сите предизвици на функцијата за која свечено изјавиле дека ќе ја вршат достоинствено, со почитување на Уставот, законите и меѓународните договори, ратификувани согласно Уставот.²⁹

Меѓутоа, очигледно е дека не биле почитувани предвидените законски норми во работењето на Судскиот совет и дека во нивното работење имало доста неприфатливи и спротивни одлуки на добрите позитивни практики, како бавноста во разгледување и одлучување по одредени постапки поврзани со незаконито постапување на некои судии, кои што и покрај укажувањата за сторените тешки повреди, продолжуваа да ја вршат судиската функција. Евидентните слабости на овој орган, кои што се случуваа подолг временски период, во поглед на ненавремено и непрофесионално однесување при спроведување на некои избори или професионално унапредување на судиите, преку дозволување на разни влијанија и мешање во нивната надлежност, без почитување на мерит системот, како и недоволната транспарентност во нивната работа, само придонесоа за намалување на рејтингот на институцијата и функцијата, со предизвикување на една крајно лоша слика за целокупниот судски систем во државата.

При ваква состојба, сосема е разбирливо формирањето на Оценската комисија од страна на Европската Унија, која што веќе ги разгледа состојбите во Судскиот совет во однос на неговата професионална работа, неговиот интегритет и независност, со цел експертскиот тим да помогне во изнаоѓање на начини и да предложи препораки со краткорочни и среднорочни мерки за реформа на Судскиот совет, како начин за средување на состојбите во оваа висока институција во судскиот систем, со исклучително важно место во многу значајни сегменти на судската власт. Се очекува препораките на Оценската мисија да придонесат за функционална стабилизација на Судскиот совет, кој што е надлежен да ја гарантира независноста, ефикасноста, квалитетот и транспарентноста на судската власт. Истовремено, се очекува оцена на законитото применување на правните норми поврзани со нивната работа и евентуалната потреба од нивна измена.

Во пресрет на очекуваните препораки, Министерството за правда веќе формираше работна група, со цел за спроведување на реформата на Судскиот совет, од аспект на измена на законската регулатива, која што го регулира статусот на Советот како самостоен и независен орган на судството и начинот на остварување на неговите функции. Тоа ќе се прави врз основа на покажаните слабости во неговата досегашна работа, а во насока на посолидна законската регулатива, за стабилизација на овој орган и овозможување на остварување на неговите функции и цели, согласно со Уставот и законите.

Актуелните случувања во Советот се одразија и на квалификацијата и оцената за напредокот на нашата држава, во последниот извештај на Европската комисија за 2023 година, која оцени дека државата нема напредок во сферата на судството.

---

29 Ibid, член 29 став 2.

ЗАКЛУЧОК

Оваа анализа е производ на општествените случувања, посебно во правосудниот систем во нашата држава и, секако, моите размислувања во однос на правото и правдата, меѓу кои, поради разни влијанија на одредени субјекти од власта, јавно беше промовирана неправдата. Врз основа на сево ова, само по себе се наметнува прашањето кое што произлегува од старата Хераклитова мисла: дали граѓаните на оваа држава заслужуваат да го спознаваат името на правдата преку неправдата - во услови на развиен нормативен правен систем, со изградени правни вредности и стандарди - само поради субјективните слабости на некои носители на високи функции, кои што не можеле да се справат со лукративните и коруптивни побуди и задоволување на личните интереси, занемарувајќи го општествениот интерес на државата и благосостојбата на граѓаните.

Во период на општествено реструктурирање на државата, која беше и се уште е изложена на разни влијанија од повеќе аспекти, но и долгогодишен мониторинг од меѓународната заедница заради аспирацијата за влез во Европската Унија, мора да се посвети големо и сериозно внимание на севкупното однесување, од страна на сите претставници на државната власт, кои што биле и се одговорни за донесување на солидна законска регулатива и нејзина сериозна и правилна имплементација. Ова се наметнува како услов *sine qua non* (без кој не се може) во севкупното живеење на нашата држава и развојот на демократските процеси, кои што треба да обезбедат целосно почитување на основните слободи и права на граѓаните, без дискриминација по било која основа или селективност при донесувањето на одлуките од интерес за заштитата на севкупните права на граѓаните и нивно остварување во било која постапка пред било кои надлежни органи на државната власт.

Справувањето со високиот степен на криминал и корупција, бара голема посветеност на сите органи, согласно нивните надлежности, односно на функционерите од трите столба на државната власт, кои првенствено треба својата работа да ја насочат кон заштита на општествениот и јавен интерес, истовремено овозможувајќи навремена и целосна заштита на прокламираните уставни права на човекот и граѓанинот, кои заслужуваат објективна, сигурна, конзистентна и квалитетна правда. Притоа, не смее да се врши никаков притисок или влијание на самостојното и независно вршење на судската функција, која што, пак, мора со својот интегритет, посветеност и професионален однос, да се справи со сите предизвици кои што ја доведуваат во прашање нејзината положба и место во корелација со другите две власти. Исполнувањето на овие услови ќе обезбеди сигурен возврат и зголемување на процентот на јавната доверба од страна на граѓаните, а со тоа ќе се зголеми рејтингот на државата и во меѓународните односи, како држава во која владее правото и правдата, со почитување на темелните вредности на уставниот поредок.

Во секој случај потребна е квалитетна реализација на реформите и зацртаните стратешките планови, особено во однос на целите и задачите на судската власт, заради зајакнување на нејзината стабилност и функционалност, во остварувањето на прокламираната правда, согласно меѓународните принципи, вредности и стандарди содржани во акцептираните меѓународни документи кои што се однесуваат на гаранцијата и заштитата на човековите слободи и права.

(Авторката е судија на Врховниот суд на Република Северна Македонија во пензија)

ИЗВРШУВАЊЕТО НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА - КАКО СИСТЕМ НА ПРАВА И ОБВРСКИ ЗА СОЗДАВАЊЕ ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА СУДСКАТА ПРАКТИКА ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Република Северна Македонија е релативно уникатна меѓу државите-членки на Советот на Европа, со оглед на малиот број држави кои прибегнале кон законско регулирање на материјата поврзана со извршувањето на пресудите на ЕСЧП. Иако законските решенија, во домашниот правен поредок, се усвоени пред воведувањето на реформите во процесот на извршување на пресудите на ЕСЧП, сепак, како што изминуваат годините, државава станува сè пореспонзивна и поефективна кон оваа институција, што е видливо и од бројот на предмети коишто се извршуваат, на годишно ниво.

ЛИЛЈАНА ЈОНОСКИ - СВЕТЛАНА ВЕЉАНОВСКА

АПСТРАКТ

Извршувањето на пресудите на Европскиот суд за човекови права претставува мошне комплексен процес. Овој процес вклучува бројни чинители инволвирани во самото извршување, или во мониторингот на извршувањето, а тоа го усложнува спроведувањето на какви било мерки и активности кои треба да доведат до ефикасно извршување на пресудите. Во изминативе години, во извештаите на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија се апелираше на конзистентност во судската практика, а се очекува тоа да придонесе кон подобрување на предвидливоста и правната сигурност, како суштински дел од принципот на владеење на правото.

Токму тоа е цел на овој труд, односно преку прегледот на задолжителноста за извршување на пресудите од Европскиот суд за човекови права да се укаже на можноста за создавање постојан и одржлив развој на конзистентноста на судската практика и пренесување на знаењата - конкретно во делот на заштитата на човековите права. На долг рок, ефикасната имплементација на пресудите треба да придонесе кон градење и развивање култура на доследно почитување на меѓународно преземените обврски на државата, коешто пак треба да спречи натамошно нарушување на нејзиниот меѓународен углед, преку често изрекување нови, неповолни пресуди во кои таа би била изложена на јавна осуда за сторената повреда на минималните човекови права кои ги гарантира Европската конвенција за човекови права.

Клучни зборови: човекови права, пресуди, Европски суд за човекови права, извршување, надзор

ВОВЕД

Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) се наоѓа во Стразбур и е создаден како дел од регионалниот механизам за воспоставување и одржување на стандардите за човековите права во Европа, во рамки на Советот на Европа. Судот е основан со Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (ЕКЧП), усвоена во 1950 година, која стапи во сила во 1953 година, а својата работа ја започна во 1959 година и од тогаш има донесено повеќе од 10.000 пресуди.¹

Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи беше изменета и дополнета со усвојување на вкупно 15 различни протоколи, почнувајќи со измените и дополнувањата на Протокол 11, кои стапија во сила во 1998 година. Според Конвенцијата секое физичко лице може да ја тужи државата-членка за повреда на правото.

Европскиот суд за човекови права е единствениот наднационален суд во светот на кој потенцијално може да му се обратат повеќе од 800 милиони луѓе од 47 различни земји, бидејќи секоја земја ја прифаќа Конвенцијата со пристапување во Советот на Европа и е должна да ги почитува нејзините одредби.

Европската конвенција за човекови права, покрај гаранциите за заштита на основните човекови права, содржи и механизам кој има за цел да обезбеди нејзино делотворно остварување од државите, кои се договорни страни на овој меѓународен договор. Притоа, клучна е улогата на ЕСЧП, којшто, во своите пресуди, анализира и утврдува дали во одреден, конкретен предмет, државата ја прекршила Конвенцијата. За државите – членки Конвенција експлицитно предвидува задолжителност на пресудите, „ како и надлежност за вршење надзор за нивното извршување. Во оваа смисла клучен е член 46 од ЕКЧП² од кој јасно може да се види дека државите-членки имаат обврска да се придржуваат кон конечните и правосилни пресуди на Судот во секој предмет во кој се странки. Член 46 се применува во однос на секоја пресуда во која Судот има утвр-

1 Вељановска, Светлана.; Тунтевски, Никола. Меѓународно судство, (2022).

2 Европска конвенција за човекови права, Совет на Европа, (1948), https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_mkd

дено прекршување на Конвенцијата, што на одговорната држава ѝ наложува правна обврска да стави крај на прекршувањето и да обезбеди обесштетување за последиците.³

Покрај обврската за исплата на правично обесштетување, коешто му било досудено на апликантот од Судот во рамки на утврдениот рок, државите кои ја повредиле Европската конвенција за човекови права имаат обврска и од нив се очекува преземање два вида мерки во процесот на извршување на пресудите на ЕСЧП, и тоа: поединечни (индивидуални) мерки кои се однесуваат на самиот апликант, кога е тоа соодветно, и општи (генерални) мерки во домашниот правен поредок, со цел да се стави крај на повредата утврдена од Судот и да се отстранат нејзините ефекти.⁴

Во секоја држава, па и во Република Северна Македонија, има соодветна правна рамка која го овозможува извршувањето на пресудите од Европскиот суд за човекови права. Кај нас таа е регулирана со Законот за застапување пред Европскиот суд за човековите права.

Низ истражувањево направен е преглед колку ваквата регулатива го овозможува навременото извршување на пресудите и заштитата на граѓаните, а во исто време утврдува и на кој начин ваквата регулатива доведува до создавање позитивна судска практика која ќе ја зголеми ефикасноста и ефективноста на судството на долг рок.

1. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ СТРУКТУРИ ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕСЧП, НА НАЦИОНАЛНО НИВО

Покрај надлежностите да подготвува одбрана, да ја претставува и непосредно да ја застапува државата во постапките пред Судот, во случаите кога државата е странка, како и да склучува спогодби за пријателско решавање на предметите пред Судот и во име на владата да изјавува еднострана декларација, Бирото за застапување на државата пред Европскиот суд за човекови права, кое функционира како орган во состав на Министерството за правда и на чие чело се наоѓа директор на Бирото – владин агент, има и непосредна улога во извршувањето на пресудите. Функциите на владиниот агент: да биде и застапник на државата пред ЕСЧП во предметите иницирани со поднесени апликации против државата, и учесник и координатор на процесот на извршување на пресудите на ЕСЧП во кои е констатирана повреда, а кои се однесуваат на случаите кои Судот претходно ги застапувал - е вообичаено во мноштво други држави-членки на Советот на Европа. Соодветната правна рамка, која се однесува на статусот на владиниот агент на Република Северна Македонија пред ЕСЧП, во извесна мера е меродавна и кога се работи за извршувањето на пресудите на Судот и е вообличена во Законот за застапување пред Европскиот суд за човекови права.⁵

Меѓу другите дејствија кои Бирото за застапување на државата пред Европскиот суд за човекови права во сферата на извршувањето треба да ги преземе спаѓаат и:

- изготвување препораки за можни постапувања на домашните судови и на државните органи заради извршување на одлуките на Судот во случај на констатирана повреда на Конвенцијата,
- следење на остварувањето на обврските на домашните судови и државните органи кои произлегуваат од одлуките на Судот при констатирани повреди на Конвенцијата,
- доставување информации до Комитетот на министри (КМ) при Советот на Европа, во координација со Министерството за надворешни работи за преземените мерки од државата за извршување на пресудите донесени од Судот,
- учество во работата на состаноците на КМ кога се разгледуваат преземените мерки за извршување на пресудите на Судот од државата, како и

3 Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50), 1995.

4 Igar Mammadov v. Azerbaijan [GC], no. 15172/13, (2019)

5 Закон за застапување на Република Македонија пред Европскиот суд за човекови права („Службен весник на Република Македонија“ бр. 67/2009, 88/2014 и 83/2018).

- соработка со Академијата за обука на судии и јавни обвинители во постојаната едукација на судиите, јавните обвинители, адвокатите и другите правни професии заради извршување на пресудите и примена на практиката на Судот како извор на правото.⁶

Со член 6 од Законот за извршување на одлуките на Европскиот суд за човекови права се воспоставува меѓуресорска комисија за извршување на одлуките на Европскиот суд за човекови права, чие работење е подробно уредено со Деловник за работа на оваа комисија. Како што е наведено во член 11 од Законот и член 3 од Деловникот, меѓуресорската комисија (МРК) ги врши работите што се однесуваат на: 1) анализа на пресудите на Судот донесени во предмети поднесени против Република Северна Македонија, заради утврдување на причините коишто довеле до повредата; 2) препорачување поединечни и општи мерки за надлежните државни органи за отстранување на повредата утврдена од Судот и на последиците од неа; 3) давање предлози за подобрување на законската регулатива за заштита на човековите права; 4) следење на извршувањето на одлуките на Судот; 5) обезбедување и размена на информации и податоци во областа на извршувањето на одлуките на Судот; 6) следење на постојниот систем за извршување на одлуките и предлагање мерки за негово подобрување. Со меѓуресорската комисија раководи министерот за правда,⁷ кој ги свикува и кој раководи со седниците, учествува во нејзината работа и во одлучувањето, треба да се грижи за навремено спроведување на нејзините заклучоци, како и да презема мерки во случај на непостапување по актите коишто ги донесува. Иако владиниот агент, по функција, е само член на меѓуресорската комисија, сепак, тој и натаму ја има клучната улога во нејзиното работење, особено имајќи предвид дека сите стручни и административни работи на меѓуресорската комисија ги врши Бирото за застапување (член 7 од Законот).

Меѓуресорската комисија одлучува со мнозинство гласови од вкупниот број членови на Комисијата. Одлуките се во форма на заклучоци, кои ги донесува по завршување на расправата по секое прашање или по одделен материјал за кој е расправано на седницата (член 21, став 1 и 2 од Деловникот). Всушност, заклучоците претставуваат своевидни препораки за преземање определени активности во насока на извршување на некоја конкретна пресуда на ЕСЧП. Со нив, меѓу другото, се определува рокот и надлежниот орган за извршување на препораките, содржани во заклучокот (член 21, став 3 од Деловникот). Со нив може да се бара преземање на некое конкретно определено дејствие (на пример, разгледување на можноста за продолжување на истрагата или за повторување определена судска постапка, во контекст на индивидуалните мерки), или пак, разгледување на можноста за законски измени, кога станува збор за генералните мерки. Воедно, во нив може да биде содржано и барање определени податоци, информации и известувања кои би ѝ помогнале на Комисијата во осмислувањето соодветни мерки за извршување на некоја конкретна пресуда или група пресуди.

2. НАДЗОР НАД ИЗВРШУВАЊЕТО НА ПРЕСУДИТЕ И НАД ОДЛУКИТЕ НА ЕСЧП

Во согласност со член 46 од Европската конвенција за човекови права Комитетот на министри врши надзор над извршувањето на пресудите на Европскиот суд за човекови права. Ваквата надлежност Комитетот ја реализира, во принцип, во тек на четири редовни состаноци (*DH meetings*) годишно. Суштината на оваа надлежност на Комитетот на министри е обезбедување извршување на пресудите и на определени одлуки на ЕСЧП од страна на државите-членки на Советот на Европа. Комитетот, надзорот над извршувањето на секој поединечен случај го завршува со донесување финална резолуција. Финалните, како и привремените резолуции и другите одлуки кои Комитетот на министри може да ги донесе во врска со надзорот над извршувањето на конкретен предмет јавно се објавуваат од Комитетот.

6 Ibid, член 4.

7 Ibid, член 10.

3. ОПСЕГ НА НАДЗОРОТ ШТО ГО ВРШИ КОМИТЕТОТ НА МИНИСТРИ

Од државите се очекува да преземат два вида мерки во процесот на извршување на одлуките на ЕСЧП, односно индивидуални и генерални мерки.

Индивидуалните мерки се однесуваат и се насочени кон апликантот. Тие се насочени кон отстранување на последиците кои апликантот ги трпел како резултат на повредите на Конвенцијата, констатирани во пресудата на ЕСЧП и имаат за цел постигнување на „*restitutio in integrum*“ - враќање во поранешна состојба во најголема можна мера.

Обврската за преземање индивидуални мерки има два аспекта. Имено, државата има обврска на апликантот да му исплати определен *паричен износ на име правично обештетување*, односно надомест на штета за констатираната повреда на Конвенцијата, досуден од страна на ЕСЧП, во согласност со член 41 од Конвенцијата. Вториот аспект се однесува на фактот дека последиците од повредата не се секогаш соодветно ремедирани исклучиво со исплатата на правичното обештетување, во износ досуден од ЕСЧП, или пак, со самото констатирање на повредата на ЕСЧП. Во зависност од околностите, обврската за *restitutio in integrum* може да бара преземање понатамошни мерки, како на пример, повторување на постапката за која ЕСЧП констатирал дека била спроведена спротивно на член 6 од Конвенцијата (право на правично судење), итн.

Општите мерки се однесуваат на обврската на државата да превенира идни слични повреди на Конвенцијата или ставање крај на континуираните повреди на Конвенцијата (како на пример, законски или дури и уставни измени, или пак, зголемување на бројот на персоналот, измена на постојните практики, и слично). При оценката на општите мерки Комитетот на министри особено внимание посветува на ефикасноста на мерките од аспект на превенирање идни слични повреди на ЕСЧП и на тој начин превенирање на таканаречените „клонирани/повторувачки случаи“ пред ЕСЧП, со наводи за исти, односно слични повреди на Конвенцијата како оние кои биле веќе утврдени од ЕСЧП, во претходни пресуди. Ова е особено важно од аспект на извонредно големиот број апликации со кој се соочува ЕСЧП во последниве години и потребата од обезбедување долгорочна ефикасност на системот за извршување.

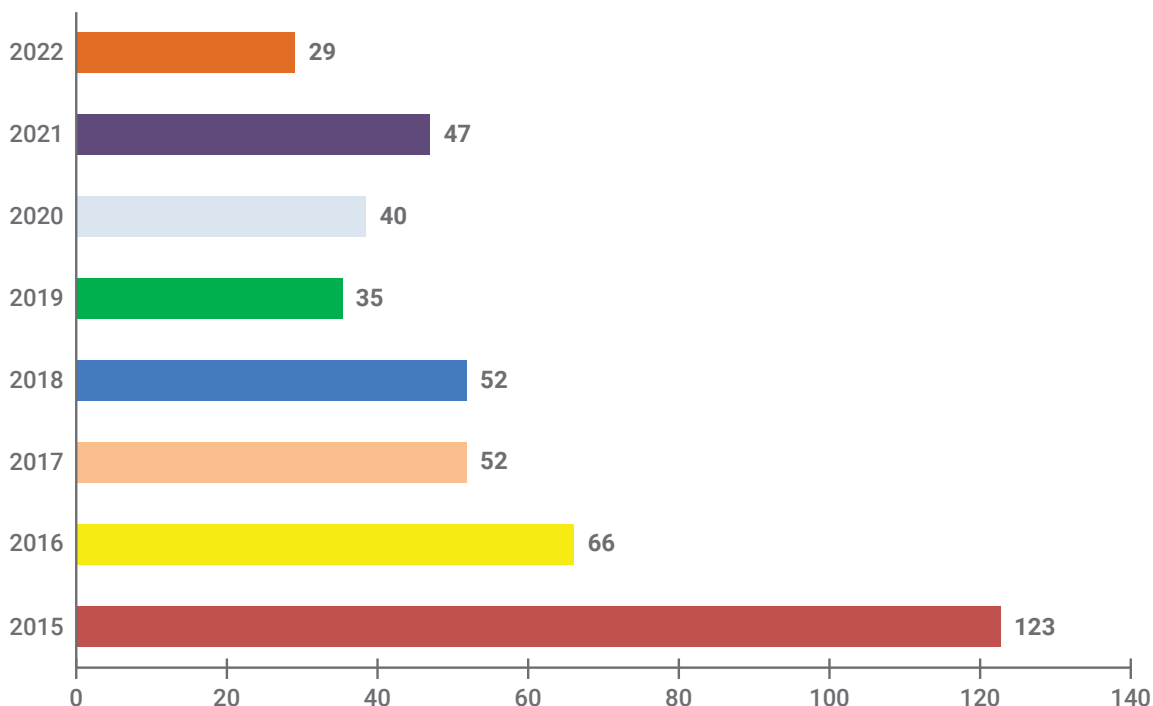
4. КАКОВ Е РЕЗУЛТАТОТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО ИЗВРШУВАЊЕТО НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕСЧП?

Наспроти законските одредби коишто погоре во текстов беа изложени и во кои на релативно детален начин е нормирано како треба да се одвива процесот на извршување и каква треба да биде улогата на различните чинители во него, останува впечатокот дека најголемиот товар во процесот на извршувањето го носат Бирото за застапување и владиниот агент, кои вложуваат континуирани напори во овој процес, а кои, сепак, добиваат формализација преку седниците и заклучоците што ги усвојува Меѓуресорската комисија. МРК се состанува по потреба, а најмалку еднаш на три месеци. Сепак, практиката покажува дека од нејзината прва седница, одржана на 26 ноември 2012 година, па сè до последната, одржана на 20 мај 2021 година, во временски период од речиси осум и пол години, биле одржани вкупно 20 седници, што значи помалку од две и пол седници годишно и во извесна мера отстапува од законски определената динамика од четири седници годишно. Независно од причините за пореткото свикување на Меѓуресорската комисија и од бројот на одржаните седници, отсуството на седниците не се одразува негативно врз одржувањето на континуитетот во националната координација и во спроведувањето на мерките за извршување на пресудите. Воедно, државата и натаму одржува навремена комуникација со Советот на Европа, известувајќи го за преземените, за планираните чекори и за активностите за имплементација на пресудите, за коешто главна заслуга имаат Бирото за застапување и владиниот агент.⁸

⁸ Годишен извештај на Бирото за застапување на Република Северна Македонија пред Европскиот суд за човекови права, 2022, Општи информации надлежности - Биро за застапување на Р. Северна Македонија пред ЕСЧП (biroescp.gov.mk)

Се чини дека променетиот пристап кон извршувањето на пресудите на ЕСЧП и воспоставувањето нова, позитивна практика на навремено поднесување акциони планови и извештаи и побрзото затворање одделни предмети и групи предмети, кога станува збор за досието на Република Северна Македонија пред Комитетот, потекнуваат уште од 2015 и 2016 година. Така, на пример, за разлика од 2015 година, кога за извршување пред Комитетот на министри чекаа дури 123 македонски предмети, во текот на 2016 година Комитетот донесе три конечни резолуции кои се однесуваа на вкупно 79 предмети, со што бројот на тековни предмети, кон крајот на 2016 година, се сведе на 66. Ова позитивно придвижување беше нотирано и во Извештајот на Европската комисија за напредокот на државата за 2016 година. Во него, за прв пат откако се следи состојбата со имплементацијата на пресудите на ЕСЧП се нагласува дека „Бирото за застапување пред ЕСЧП направи значителни напори да обезбеди брзо извршување на пресудите на ЕСЧП (како „итен реформски приоритет“) и постигна добри резултати“.⁹ Трендот на затворање поголем број предмети, чие извршување се наоѓа под надзор на Комитетот на министри, продолжил и во наредните години. Така, тој број изнесувал 52 во 2017 и 2018 година, 35 во 2019 и 40 во 2020 година, од кои 15 се водечки (случаи коишто во самата пресуда од страна на ЕСЧП, или пак од Комитетот на министри, се идентификувани како предмети кои разоткриваат структурни проблеми во одговорната држава и чие извршување бара преземање општи мерки).¹⁰ На крајот од 2021 година Република Северна Македонија имала вкупно за разрешување 47 предмети, а на крајот на 2022 година пред Комитетот на министри, под надзор за следење на процесот на извршување, останале вкупно 29 предмети, од кои, според класификацијата на Комитетот на министри на крајот од 2022 година, 11 биле класифицирани како „водечки“, додека 18 предмети се вбројуваат во групата „клонирани“ (повторувачки) случаи, што воедно се смета и за најголем успех на државата, кога станува збор за извршување на пресудите од Европскиот суд за човекови права.¹¹

Табела бр. 1 – Случаи во извршување и под надзор на Комитетот на министри

⁹ Igar Mammadov v. Azerbaijan [GC], no. 15172/13, (2019).

¹⁰ Европска комисија, Извештај за напредокот на Република Македонија, 2016 година; https://www.sobranie.mk/content/%D0%9D%D0%A1%D0%95%D0%98/izveshtaj_na_evropskata_komisija_za_republika_makedonija_2016_godina-mk2-roboten_prevod.pdf

¹¹ „Водечки случаи“ се оние кои од ЕСЧП или од Комитетот на министри се идентификувани како предмети што разоткриваат структурни проблеми во државата и кои бараат општи мерки „Клонирани“ или повторувачки случаи се оние коишто се однесуваат на генерални проблеми коишто пред Комитетот на министри се веќе покренати во еден или во повеќе „водечки“ случаи.

ЗАКЛУЧОК

Патот до конечна, успешна имплементација на пресуда е често пати долг и макотрпен, зашто минува низ Бирото за застапување на државата пред ЕСЧП, како државен орган кој добива официјална нотификација од страна на Регистарот на Судот за конечност на пресудата, за потоа да продолжи низ Меѓуресорската комисија за извршување на одлуките на ЕСЧП, судовите, јавните обвинителства, министерствата, органите на државната управа и Академијата за судии и јавни обвинители.

Нашава држава е релативно уникатна меѓу државите-членки на Советот на Европа, со оглед на малиот број држави коишто прибегнале кон законско регулирање на материјата поврзана со извршувањето на пресудите на ЕСЧП. Иако законските решенија, во домашниот правен поредок, се усвоени пред воведувањето на реформите во процесот на извршување на пресудите на ЕСЧП, од 2011 година, сепак, како што изминуваат годините, државава станува во сè поголема мера респонзивна и ефективна кон оваа институција, што е видливо и од бројот на предмети коишто се извршуваат, на годишно ниво.

Конечно, на овој начин ќе се генерира подолгорочното влијание врз општите состојби со владеењето на правото и почитувањето на човековите права и слободи во државава, што може позитивно да се одрази не само врз исполнувањето на обврските за извршување на пресудите на ЕСЧП, кои произлегуваат од членството на државава во Советот на Европа, туку, исто така, и во однос на исполнувањето на некои од клучните критериуми, особено во делот на владеењето на правото, за нејзино идно членство во Европската Унија.

(Авторката Лилјана Јоноски е докторанд на Универзитет „Св. Климент Охридски“ -Битола, Правен факултет-Кичево. Авторката Светлана Вељановска е професор на Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Правен факултет-Кичево)

АНАЛИЗА НА ПРОЦЕСОТ НА ИЗВРШУВАЊЕ НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО ГРУПАТА ПРЕДМЕТИ „МИТОВИ“

Доколку се земе предвид заклучокот на Европскиот суд за човекови права дека системот за извршување преку извршител, воспоставен со Законот за извршување, е неприменлив кога станува збор за извршување непарични побарувања, како на пример во конкретниве случаи - спроведување решение за видување и доверување дете на чување и издржување кај едниот родител, можеби е потребно да се оди во насока кон измена на Законот за извршување.

ДАВИД НЕДЕЛКОВ

АПСТРАКТ

Семејна средина исполнета со среќа, љубов и разбирање е од бесценето значење за хармоничен развој на личноста на детето, а оттука и обврската на државите-членки да го почитуваат правото на детето одвоено од едниот или од двајцата родители да одржуваат постојани односи и непосредни контакти со двајцата родители, освен ако тоа е во спротивност со најдобрите интереси на детето, обврска установена во член 9, став 3 од Конвенцијата за правата на детето на Обединетите нации. Неспорно е дека семејниот живот може да биде прекинат, на пример, по пат на развод меѓу мажот и жената¹, како што е случај и во дадените пресуди, но не треба да се изостави фактот дека откако ќе се установи, семејниот живот не завршува по разводот,² ниту, пак, во случај кога страните повеќе не живеат заедно.³ Оттука и ставот на Европскиот суд за човекови права (во понатамошниот текст Судот) дека кохабитациската не претставува *sine qua non* на семејниот живот, без оглед на брачниот статус на родителите.⁴ Токму важноста на родителските врски со нивните деца, односот меѓу внуците и нивните баби и дедовци, како и потребата на децата во раната возраст да останат во контакт со двајцата родители се централни прашања по кои се раководел Судот во случаите „Митови“ и „Олури“, кои се предмет на овој научен труд.

Клучни зборови: семеен живот, индивидуални мерки, општи мерки, старателство и извршување на одлуки.

1. КОНСТАТИРАНИ ПОВРЕДИ НА КОНВЕНЦИЈАТА ОД СТРАНА НА ДРЖАВАТА

Во обата предмети Судот констатира повреда на член 8 – право на почитување на приватниот и семејниот живот и на член 13 – право на ефективен национален правен лек од Европската конвенција за човекови права (во понатамошниот текст ЕКЧП).

Поконкретно, во „Митови“ суштината на повредата на член 8 Судот ја наоѓа во неоправданата неажурност на надлежниот Центар за социјална работа кој во неколку наврати постапувал по барање на апликантите за донесување решение кое би овозможило средби со нивната ќерка, односно внука, но не презел никакви мерки за обезбедување извршување на донесените решенија, иако бил свесен дека мајката нема кооперативен однос, како и дека негова законска обврска е да постапува *ex officio*. Свкупно, властите не успеале да преземат соодветни мерки за спроведување на правото на апликантот на контакт со неговата ќерка,⁵ во конкретниот случај правото на таткото, бабата и дедото. Интересно е да се напомене и практиката на Судот во поглед на тоа кои врски всушност спаѓаат во рамки на семејниот живот, па покрај општиот принцип, дали постојат блиски лични врски меѓу странките. Според Судот, во сферата на семејниот живот влегуваат и други врски, како односот меѓу децата и нивните баба и дедо, бидејќи тие имаат значајна улога во семејниот живот.⁶ Иако нивниот однос, по својата природа, е различен од оној меѓу родителите и децата и повлекува помал степен на заштита, сепак и тој е опфатен во семејниот живот.

Во предметот „Олури“, Судот, при констатирање на повредата на член 8 забележал дека неспроведувањето на ниту една значајна активност од страна на Центарот за социјални работи, со цел извршување на решението од 2015 година со кое старателството над детето ѝ било доверено на мајката, како и неговото долготрајно неизвршување, создало ситуација во која емотивната

---

1 Berrehab v Netherlands App No. 10730/84 (ECHR, 28 May 1988)

2 Hendriks v Netherlands App No. 8427/78 (Report of the Commission, 8 March 1982)

3 Berrehab v Netherlands (n 1)

4 Ibid.

5 Hendriks v Netherlands (n 2)

6 Marckx v Belgium App No. 6833/74 (ECHR, 13 June 1979)

врска меѓу апликантката и нејзиното дете не успеала да се формира. Тоа пак придонело, во 2018 година, да биде преиначено првичното решение од 2015 година и старателството да му биде доделено на таткото. На крај се констатира дека било повредено правото на меѓусебно уживање на родителот и детето во заедничкото друштво, како основен елемент на „семејниот живот“,⁷ заштитен со член 8 од ЕКЧП. Дотолку повеќе, земајќи го предвид воспоставеното стојалиште на Судот дека државата мора разумно да ги спроведе сите мерки што се неопходни под околностите за спроведување на правата на старателството или пристап на некои родители,⁸ па онаму каде што таквите напори се несоодветни или неуспешни, а одговорноста не може да се препише на родителот кој бара спроведување, тогаш доаѓа до прекршување на член 8.

Што се однесува до член 13 од ЕКЧП, Судот и во двата предмета појаснува дека наведениот член гарантира достапност до домашното правно средство со цел да се оствари суштината на конвенциското право или слобода. Тоа значи дека тој мора да биде практично делотворен, а истовремено забележува дека не постои ефективен правен механизам во насока на извршување на решението за видување со дете од страна на Центар за социјална работа, како и тоа дека кривично-правните механизми не можат да се сметаат за ефективни правни лекови.

2. ПРАВИЧЕН НАДОМЕСТОК

Согласно со Акцискиот план од 29 јануари 2021 година, кој се однесува на предмети од групата „Митови“ против Република Северна Македонија, на 25 август 2015 година, од надлежните органи е извршена исплата на правичен надоместок за нематеријална штета на апликантите од предметот „Митови“, а на апликантот во предметот „Олури“ исплатата му е извршена на 16 март 2020 година. Надоместоците биле исплатени во рамки на поставените рокови од Судот.

3. ИНДИВИДУАЛНИ И ОПШТИ МЕРКИ

Во предметот „Митови“, индивидуалните мерки се движеле во насока на овозможување на правото на видување на апликантите со нивната ќерка, односно внука. Така, во поглед на таткото, Центарот за социјални работи на 31 август 2015 година донел решение со кое се регулирало неговото право на средби со ќерката на неделно ниво, поточно секој вторник меѓу 15 и 16 часот, под супервизија на експерти вработени во Центарот. Врз основа на тоа решение биле остварени 5 средби во период меѓу 21 јули и 29 септември 2015 година, со оглед дека апликантот имал постојано живеалиште во Австралија и заминал од Скопје на 1 октомври 2015 година.

На 31 јули 2017 година, под истите услови во поглед на видувањата, била донесена нова одлука, па врз основа на тоа средбите во периодот од 2017 година, заклучно со 2019 година, се одвивале редовно. Во 2020 година не била остварена ниту една средба, со оглед на фактот дека апликантот не го информирал Центарот дали и во кој период ќе престојува во земјава, ниту го контактирал за закажување на ваквите средби. Исто така, со одлуката од јули 2017 година биле регулирани неделни онлајн средби меѓу таткото и ќерката, во случај кога таткото не престојувал во земјава. Во поглед на овие средби е забележано дека не се одвивале на редовна основа, со оглед на константното одбивање од ќерката, за коешто апликантот го информирал Центарот во мај 2020 година. Со цел непречено одвивање на комуникацијата меѓу таткото и ќерката Центарот континуирано работел со мајката, нагласувајќи ја потребата од редовност на таквиот вид односи, како и со девојчето, за надминување на негативните емоции кон нејзиниот татко. Заради надзор над извршувањето на родителското право на мајката во текот на 2018 година од Центарот била донесена одлука согласно со која мајката била обврзана еднаш месечно да посетува советувалиште со експертскиот тим во Центарот.

---

7 Monory v. Romania and Hungary App No. 71099/01, (ECHR, § 70, 5 April 2005)

8 Hokkanen v Finland App No. 19823/92 (ECHR, 23 September 1994)

Во однос на бабата и дедото Центарот регулирал правото на видување да се одвива секој трет четврток во месецот, во неговите простории, под супервизија на тамошни експерти, согласно со одлуката од 30 април 2015 година. Средбите, во текот на 2015 год., се одвивале редовно, во четири наврати, сè до моментот на промена на емоционалната состојба на детето врз која негативно влијание имале средбите со бабата и дедото. Поради тоа мајката била обврзана да ја носи ќерката, еднаш месечно, на консултации во Институтот за ментално здравје на децата, без притоа детето да има контакт со бабата и дедото. Властите напоменале дека во 2018, 2019 и 2020 година не било поднесено барање од страна на бабата и дедото за регулирање на нивните односи со внуката.

За предметот „Олури“, се донесени повеќе одлуки од Центарот за социјална работа за регулирање на правото на видување мајка со ќерка, со оглед на одлуката од 2018 година, со која старателството му било доделено на таткото. Одлуката била укината, а по повторно одлучување била донесена идентична одлука која станала правосилна на 23 мај 2019 година.

Средбите меѓу мајката и ќерката се одвивале секој втор викенд и секои седум дена за време на летните одмори. На 28 октомври 2020 година, со оглед дека детето почнало да оди на училиште, по барање на таткото била донесена нова одлука со која, покрај средбите - секој втор викенд и секои седум дена во текот на летните и зимските одмори, ќерката, првиот ден од муслиманските празници и за нејзиниот роденден, требало да ги поминува со апликантката – мајката.

Како општи мерки што биле преземени со цел превенција на понатамошни слични повреди на член 8 биле мерките од законодавна природа, односно бил донесен нов Закон за општа управна постапка, од 22 јули 2015 година (во сила од 31 јули 2016 година), во кој јасно е предвидено дека надлежен за извршување на актите е првостепениот јавен орган, независно дали е изменет од второстепениот орган или од Управниот суд. Со ваквата одредба се надминува проблемот во поглед на надлежноста за извршување на донесените акти, а истовремено се предвидени и построги казни во случај на неизвршување. Што се однесува пак до измените на Законот за семејството, тие не се успешно имплементирани и покрај доставеното барање до Советот на Европа за експертска помош и спроведената анализа на националното законодавство и практика, со оглед на политичките турбуленции во Македонија во периодот 2015-2017 година и кризата предизвикана од пандемијата со Ковид-19. Во поглед на член 13 од надлежните власти не се донесени посебни општи мерки.

4. УЛОГАТА НА МЕЃУРЕСОРСКАТА КОМИСИЈА ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА ОДЛУКИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Законот за извршување на одлуките на Европскиот суд за човекови права и Деловникот за работа на меѓуресорската комисија конкретно ги предвидуваат нивните надлежности и улога во извршувањето на пресудите на Судот. Така, согласно со член 3 од наведениот закон, одлуките на Судот се задолжителни за извршување за Република Северна Македонија. Во член 11 од Законот и член 3 од Деловникот се предвидени надлежностите на меѓуресорската комисија. Согласно со позитивните законски норми Комисијата е надлежна да врши анализа на пресудите на Судот, да препорачува поединечни и општи мерки за надлежните државни органи за отстранување на утврдената повреда, да дава предлози за подобрување на законската регулатива за заштита на човековите права, како и да врши следење на извршувањето на одлуките на Судот. Во поглед на извршувањето на одлуката на Судот во делот за исплата на правична отштета, постапката е предвидена во Глава 4 - од член 16 до член 21 од Законот, додека во однос на поединечните и општите мерки - во член 22 до член 27.

МИСЛЕЊЕ

Доколку се земе предвид заклучокот на Судот дека системот за извршување преку извршител, воспоставен со Законот за извршување, е неприменлив кога станува збор за извршување на непарични побарувања, како на пример во конкретниве случаи - спроведувањето решение за видување и доверување дете на чување и издржување кај едниот од родителите, мое мислење е дека можеби е потребно да се оди во насока на измена на Законот за извршување, поточно на член 2, 4 и 12 и некои други членови од важечкиот Закон за извршување. Би било добро и формулирање нови одредби со кои би се регулирала посебна постапка за присилно извршување одлука донесена во управна постапка, а која би се однесувала на исполнувањето на непарична обврска или пак да се изврши измена на Законот за општа управна постапка со која ќе се вметне посебна Глава која би се однесувала на присилно извршување на управните акти, онака како што е уредено во Законот за општа управна постапка на Република Албанија (Глава 3 – присилно извршување управни акти).⁹ На тој начин би се дообјасниле веќе постоечките одредби кои се однесуваат на извршувањето на управните акти.

(Авторот е слушател на почетна обука во VIII генерација на Академија за судии и јавни обвинители „Павел Шатев“ Скопје)

---

⁹ Code of administrative procedures of the Republic of Albania, Chapter III no.44/2015<L A W NO. 442015 CODE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES OF THE REPUBLIC OF ALBANIA.pdf (avokatipopullit.gov.al)

ANALYSIS OF THE PROCESS OF ENFORCING THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS'S JUDGMENTS ON THE “MITOVI” CASES

If we take into account the conclusion of the European Court of Human Rights that the system of enforcement through an enforcement agent, established by the Law on Enforcement, is inapplicable when it comes to the enforcement of non-monetary claims, such as in the specific cases - implementing a decision on a custody of a child and support from one parent, it may be necessary to move in the direction of amending the Enforcement Law.

DAVID NEDELKOV

ABSTRACT

A family environment fulfilled with happiness, love and understanding has priceless meaning for the harmonious development of a child's personality. Therefore, the obligation of the States Parties to respect the right of the child, who is separated from one or both parents, to maintain personal relations and direct contact with both parents, except if it is in contradiction to the child's best interests, as established in Article 9 paragraph 3 of the Convention on the Rights of the Child of the United Nations. It is indisputable that the family life may be disrupted, for example through divorce between the men and women¹, as it is the case in the given judgment, but it should be taken into consideration that once established, the family life does not come to an end after the divorce² or after the parties are not living together anymore.³ Consequently, the position of the Court that the cohabitation is not "sine qua non" of the family life, regardless of the parents marital status,⁴ is derived from this reasoning. The importance of the relationship between a parent and a child, grandchildren and their grandparents, as well as the need of the children in the growing up phase to stay in touch with both parents are crucial questions inspiring the European Court of Human Rights (in the following text the Court) in the cases "Mitovi" and "Oluri".

Key words: family life, individual measures, general measures, custody and execution of judgments.

1. CONCLUDED VIOLATIONS OF THE CONVENTION

In both cases, the Court held that there has been a violation of Article 8 – right to respect the private and family life and Article 13 – right to an effective remedy of the European Convention of Human Rights (in the following text ECHR).

Particularly, in "Mitovi", the essence of the violation of Article 8, the Court founded in the fact that the authorities did not take any measures to create the necessary conditions for executing the orders regulating the applicants' contact rights with their daughter and grandchild⁵, notwithstanding that they were aware of the uncooperative behavior of the mother. Something that deserves to be mentioned is the Court practice relating to "family life" relations, which beside the Court's general principle that includes at least the ties between near relatives, includes also other relations, for instance those between grandparents and grandchildren, since such relatives may play a considerable part in family life⁶. Although, that kind of relation is different in its nature from the parents-child relationship and it entails a lower degree of protection, it is nevertheless included in the "family life". In the case "Oluri", the Court noted that the Inter-Municipal Social Welfare Centre, until November 2018, did not conduct any significant activities with the aim of enforcing the 2015 decision which granted custody to the mother and that created a situation where an emotional bond between the applicant and the child failed to form, which in turn, contributed to the reversal of the 2015 decision in 2018. Finally, the mutual enjoyment by parent and child of each other's company as fundamental element of "family life"⁷, within the meaning of Article 8 of the ECHR, was breached. Moreover, taking into account the established viewpoint of the Court regarding whether the national authorities have taken all necessary steps to facilitate a reunion, as it can be reasonably demanded in the special circumstances of each case⁸, and where the efforts are inadequate or unsuccessful and there is no responsibility on the parent who claimed implementation, it entails a breach of Article 8.

---

1 Berrehab v Netherlands App No. 10730/84 (ECHR, 28 May 1988)

2 Hendriks v Netherlands App No. 8427/78 (Report of the Commission, 8 March 1982)

3 Berrehab v Netherlands App No. 10730/84 (ECHR, 28 May 1988)

4 Berrehab v Netherlands App No. 10730/84 (ECHR, 28 May 1988)

5 Hokkanen v Finland App No. 19823/92 (ECHR, 23 September 1994)

6 Marckx v Belgium App No. 6833/74 (ECHR, 13 June 1979)

7 Monory v. Romania and Hungary App No. 71099/01, (ECHR, § 70, 5 April 2005)

8 Hokkanen v Finland App No. 19823/92 (ECHR, 23 September 1994)

Where it comes to Article 13 of ECHR, in both cases, the Court has reiterated that the mentioned article guarantees the availability at national level of a remedy to enforce the substance of the Convention rights and freedoms and the remedy must be “effective” in practice as well as in law. In the same time, considered that the applicants did not have an effective remedy regarding their complaints and that criminal avenue of redress cannot provide for an effective remedy.

2. JUST SATISFACTION

According to the Action plan of 29 January 2021 regarding the “Mitovi” group cases against Republic of North Macedonia, on 25 August 2015 the authorities disbursed the just satisfaction to the applicants in the Mitovi case and on 16 March 2020 to the applicant in the Oluri case, both in respect of non-pecuniary damage. The payments have thus been made within the time-frames imparted by the Court.

3. INDIVIDUAL AND GENERAL MEASURES

In the case “Mitovi”, in respect of the individual measures the authorities have taken steps to ensure effective enforcement of the Skopje Social Care Centre’s (in the following text Centre) decisions and orders regulating the applicants’ contact with their daughter and granddaughter. In particular, on 31 August 2015, the Centre issued a new decision upon the first applicant’s request regulating his contact rights referring to his daughter. In accordance with this decision, he was entitled to meet his daughter weekly, namely every Tuesday between 15:00h and 16:00h under the supervision of experts employed in the Centre, on the basis of which 5 (five) meetings were held from 21 July 2015 to 29 September 2015, given the fact that the applicant resides in Australia and left Skopje on 1 October 2015.

On 31 July 2017 a new decision was issued, under the same conditions concerning the meetings. Pursuant to this decision, the meetings were conducted regularly from 2017 to 2019, while in 2020 the applicant did not inform the Centre that he has been in the State nor did he contact the Centre to schedule meetings in line with the relevant domestic decision, so no physical meetings were held. Also, the decision from 31 July 2017 regulated the weekly online meetings, between the applicant and his daughter, while he is not in the State. The authorities highlight that these meetings do not occur regularly due to the child’s constant refusal to take part. Analogous to that, in May 2020 the applicant informed the Centre that there was no online communication between him and his daughter. However, the authorities continuously worked with the mother and the child to emphasize the importance of continuous communication between the applicant and the child and to overcome the negative feelings towards her father and the refusal to communicate with him online. In addition, in 2018 the Centre adopted a decision providing for supervision of the exercise of the parental right of the mother which obligated her to attend counseling with the Centre’s expert team once a month.

Regarding the grandparents, they were entitled to exercise their contact right with their granddaughter on the third Tuesday each month at the Centre under supervision of experts employed therein, according to the decision of 30 April 2015. The meetings were held regularly during 2015 until there was a change in the emotional state of the child which has a negative impact on the contacts with her grandparents. As a consequence of this situation, the mother together with the child were put under an obligation to attend counseling in the Institute for Mental Health of Children and Youth, once a month. The authorities noted that in 2018, 2019 and 2020 the grandparents have not filed a request to arrange contact with their granddaughter.

For the “Oluri” case, the Centre adopted several decisions regulating the contact rights of the mother with her daughter, taking into consideration that the decision from 2018 which grant custody of the child to the father. This decision was annulled, and the Center adopted a new identical decision which took effect on 23 May 2019.

The meetings between the mother and the daughter were held every second weekend and every seven days during the summer holidays. On 28 October 2020, given the fact that the child started going to school, at the request of the father a new decision was adopted which mandated that the daughter should spend the first day of the Muslim holidays and the daughter's birthday, in addition to the other meetings.

The general measures which the authorities had taken to prevent similar violations of Article 8 were legislative. Namely, the Parliament on 22 July 2015 adopted the General Administrative Procedure Code, which became applicable on 31 July 2016 and finally it has been clearly noted that the public body which adopted the administrative act in the first instance has the competence to enforce that act even in cases where the administrative act has been modified by a second instance body or by the Administrative Court. With this kind of legal provision, the problem regarding the enforcement of administrative decisions was overcome and in the same time the mentioned Code sets out stringent fines for failure to comply with a non-pecuniary obligation imposed by an administrative decision. The amendments to the Family Act were never adopted regardless of the request sent to the Council of Europe for expert assistance, the provided analysis of the national legislation and practice, having in consideration the political turbulences in Macedonia from 2015 to 2017 and the crises caused by Covid-19 pandemic. Regarding the Article 13, general measures were not adopted by the authorities.

4. THE ROLE OF THE INTERDEPARTMENTAL COMMISSION IN EXECUTING THE JUDGMENTS OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The Law on the Implementation of the Decisions of the European Court of Human Rights and the Rules of Procedure of the Interdepartmental Commission prescribe the jurisdiction and the role for implementing the Court's judgments. So, according to Article 3 of the mentioned law, the implementation of Court's decisions is obligatory for the Republic of North Macedonia. Article 11 of the law and Article 3 of the Rules of Procedure provide the Interdepartmental commission's jurisdiction, accordingly to which the Commission conduct analysis of the Court's judgments, counsels individuals and general measures to the authorities for removing the violation, to offer suggestions for improving the legislation on protection of human rights, as well as monitoring the implementation of Court's decisions. The procedure regarding the just satisfaction is prescribed in Chapter 4 from Article 16 to 21 of the law, while the individual and general measures from Article 22 to 27.

OPINION

Taking into account the Court's conclusion that the enforcement machinery provided for in the Enforcement Act cannot apply to the Centre's access orders, in my opinion the State should amend the Enforcement Act, namely articles 2, 4, 12 and others adequate articles from the mentioned law, as well as insertion of provisions which will provide special procedure for forceful execution on decision issued in an administrative procedure of non-pecuniary obligations or to amend the Code of administrative procedure with insertion of special chapter providing the forceful execution of the administrative act, as the example of Code of administrative procedure of Albania (chapter 3 – forceful execution of the administrative act)⁹, which will furthermore explain the already existing articles on enforcement of the administrative acts.

(The author is trainee in initial training - VIII generation in Academy for judges and public prosecutors "Pavel Shatev" Skopje)

---

⁹ Code of administrative procedures of the Republic of Albania, Chapter III no.44/2015, L A W NO. 442015 CODE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES OF THE REPUBLIC OF ALBANIA.pdf (avokatipopullit.gov.al)

УЛОГАТА НА ЗДРУЖЕНИЕТО НА СУДИИ ВО ГРАДЕЊЕТО НА СУДСКАТА ОТПОРНОСТ ПРИ ИЗБОР, УНАПРЕДУВАЊЕ И ОДГОВОРНОСТ НА СУДИИТЕ

Здружението на судии преку користење на законските можности за учество во разни процеси во судските институции, преку зголемена активност на своето членство може да придонесе во јакнење на судската власт како трета власт, но и во јакнење на судската отпорност, независност и непристрасност во работењето и постапувањето на судиите. Затоа е потребно е да се зголемат активностите на Здружението на судии во сите аспекти.

МАРГАРИТА ЦАЦА НИКОЛОВСКА

АПСТРАКТ

Имајќи ги предвид последните случувања во судството, потребна е поголема и проактивна улога од страна на Здружението на судии на Република Северна Македонија (во понатамошниот текст Здружение на судии). Законодавецот со законските решенија му дал можности на Здружението да ја гарантира и заштитува независноста и самостојноста на судиите и да учествува во постапката за избор на судија, односно претседател на суд како и во постапката при утврдување на одговорност на судија. Овој труд елаборира дека е потребно Здружението на судии максимално да ги користи овие законски можности во насока на заштита на судиите и унапредување на судиската функција, како и за нивна одговорност и разрешување. Истовремено, потребно е да ја поттикнува стручната и научната дејност и потребата од континуирана едукација и доусовршување на судиите. Борбата против корупцијата не е возможна без посветено и ангажирано Здружение, кое, не само што ќе го заштитува угледот и интегритетот на судиите при вршење на судиската функција, туку ќе има и свој ангажман во однос на одговорноста и разрешувањето на судиите.

Клучни зборови: здружение на судии, независност, самостојност, непристрасност, борба против корупција.

1. УЛОГАТА НА ЗДРУЖЕНИЕТО НА СУДИИ ВО ГАРАНТИРАЊЕ НА СУДСКАТА НЕЗАВИСНОСТ И НЕПРИСТРАСНОСТ

Здруженијата на судии на секоја држава поединечно во Европа, но и воопшто, широм светот, се формираат со цел да ја поттикнат, зајакнат и гарантираат независноста на судиите, на судството, владеењето на правото и човековите права. Овие постулати се усогласени и со основните принципи на Советот на Европа и заложбите на неговите земји-членки.

Препораката R(94)12, усвоена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа¹, предвидува дека судиите имаат право да формираат здруженија, самостојно или заедно со некое друго тело, кои би биле задолжени да ја штитат независноста на судиите. Диверзификација на формите на заедничко дејствување на судиите им овозможува слободно да се приклучуваат кон вакви здруженија и да учествуваат во дискусии на национално и меѓународно ниво за прашања кои се поврзани со вршење на судската професија.

Почетоците на Здружението на судии се бележат веднаш по осамостојувањето на Република Македонија. Во 1993 година беше формирано Здружението на судии како доброволна, независна, неполитичка и непрофитна организација основана од активни и пензионирани судии, како и од судии кои судиската функција ја вршат во меѓународни судови.² Основањето на здружението е во согласност со Законот за судовите³, кој предвидува дека судиите можат да основаат здруженија заради остварување на своите права и интереси, за унапредување на професионалното усовршување и за заштита на независноста и самостојноста на судиската функција. Членувањето во вакво здружение им овозможува на судиите да ги остваруваат своите интереси, да создаваат услови за унапредување на професионалното вршење на функцијата, како и да ја заштитуваат независноста и самостојноста на судската функција.

Едни од најзначајните цели и задачи кои ги има Здружението на судии се однесуваат на: унапредување и јакнење на независноста и самостојноста на судиите и судската власт во Република Северна Македонија, заштита на достоинството и угледот на судијата и судиската функција,

1 Комитет на министри на Совет на Европа. Препорака R(94)12, (1994), <http://www.euromed-justice-iii.eu/document/coe-1994-recommendation-n%C2%BA-r-94-12-committee-ministers-member-states-independence>

2 Види член 1 од Статутот на Здружението на судиите на Република Северна Македонија, <http://www.mja.org.mk/Default.aspx?id=dec35be8-a997-48a5-bd84-940e64abf1f2>

3 Види член 51 од Законот за судови на Република Северна Македонија, „Службен весник“ на РСМ бр.58/2006, 62/2006; 35/2008; 61/2008; 118/2008; 16/2009; 150/2010; 39/2012; 83/2018; 198/2018; 96/2019.

заштита на материјалните и професионални интересите на судии, јакнење на судиската етика, стручно усовршување на судиите и слично.⁴

Доколку се направи една ретроспектива во однос на досегашното тридецениско функционирање на Здружението на судии, можеме да заклучиме дека е постигната првичната идеја за формирањето и функционирање на Здружението. Во изминатиот период, Здружението активно учествуваше во иницирање на реформи во судството, преку учество во процесот на изготвување на закони, спроведување на активности за соработка меѓу членовите - активните и пензионираните судии и други активности. Сепак, доколку се имаат предвид случувањата во судството, потребна е поголема проактивна улога на Здружението. Првенствено на заштита на независноста и самостојноста на судиите, поголема промоција на активностите на Здружението, максимално искористување на законските можности во однос на избор на судија/претседател на суд и при утврдување на одговорност на судии. Поголемата промоција се однесува и на научната дејност и на стручното усовршување на судиите. Во оваа насока, Здружението на судии организираше разни начини на едукација, а во исто време го издаваше стручното списание „Судска ревија“. Потребно е да се напомене дека Здружението на судии членува во Меѓународната асоцијација на судии.

Во времето кога Здружението на судии беше предмет на оценување по повод аплицирање за членство во Меѓународната асоцијација на судии, оценката беше позитивна, а и сите судии, кои воедно беа членови на Здружението, активно се бореа преку својата работа како независни и непристрасни актери во извршување на судиската функција. Иако беше оценето дека ги исполнуваме условите за членство, една година ни беше доделен статус на набљудувач (обсервер). Таа година повторно бевме мониторирали за следната година да го добиеме заслуженото членство.⁵ Во 1996 година, Здружението на судии стана членка на Меѓународната асоцијација на судии и од почетокот имаше активна улога во оваа меѓународна институција.

Потоа, многу работи се сменија што доведе до пасивизирање на работата на Здружението на судии. Сега се прават напори за негово повторно активирање со помош и на странските амбасади и на меѓународните организации, како ОБСЕ, и слично. Се разбира дека соработката со други институции и со сите судови, особено со Врховниот суд на Република Северна Македонија е од особена важност.

2. УЛОГАТА НА ЗДРУЖЕНИЕТО НА СУДИИ ВО ЈАКНЕЊЕ НА СУДСКАТА ОТПОРНОСТ ПРЕКУ УЧЕСТВО ВО КОМИСИИ И ДРУГИ ТЕЛА

Улогата на Здружението на судии не е само да води ефективна борба против корупцијата, туку низ таа борба да ја зајакне судската отпорност и во одредени случаи да побара одговорност од судиите поради одредени постапувања, односно непостапувања во конкретни судски предмети, но и надвор од судовите, во секојдневното живеење. Судиите се тие што првенствено треба да ја зајакнуваат судската отпорност, а дополнително да се употребат и другите расположливи инструменти.

Законската регулатива му дава право и можност на Здружението на судии да учествува во надлежни комисии во Судскиот совет, кога се дебатира за избор и разрешување на судии, како и при расправи за одговорност на судии и претседатели на судови. Здружението на судии учествува во Комисијата за спроведување на избори за членови на Судскиот совет на РСМ, преку номинација на кандидат за претседател и еден член и за нивни заменици.⁶ Ваквата директна инволвираност на Здружението на судии дава можност да интервенира во расправата за квалитетот на судиите кои ќе бидат директно избрани во Комисијата, каде се бираат судии кои, потоа ќе вршат избор на судии. Ова значи и сериозна одговорност при кандидирањето за членови во таа комисија. Иако

4 Види член 3 од Статутот на Здружението на судии на Република Северна Македонија.

5 International Association of Judges (IAJ) <https://uia.org/s/or/en/1100045481>

6 Види член 14 од Законот за Судски совет на РСМ, „Службен весник“ бр.102/2019 и 51/2023.

нема можност за повлекување на предложените кандидати во таа комисија, сепак, значајна е улогата на Здружението на тоа поле со соодветна превентивна реакција и укажување.

Директното учество на Здружението на судии во работата на Судскиот совет, кога врши избор, разрешување и дисциплинска постапка за судии, е во дадената законска можност по барање на судија или претседател на суд во постапката за утврдување на нивна одговорност - на седницата да може да присуствува и претставник на Здружението на судии, а таа седница да биде јавна. Со ваквата определба законодавецот дава можност и за контрола на работата на Судскиот совет, која директно се врзува за работата на судијата кој е во постапка за одговорност. Имено, во член 61 од Законот за Судски совет е предвидено дека, по барање на судијата или претседателот на судот, на седницата може да присуствува и претставник од Здружението на судии. Оваа можност досега ја искористиле двајца судии, кои во постапката за утврдување на нивна одговорност, побарале присуство на претставник од Здружението на судии.

Со ваквите надлежности, дадено е големо значење на Здружението на судии. Но, дали таа можност се користи ефикасно и кои се резултатите од таа можност во постапките за разрешување и утврдување на одговорност на судиите? Дали има податоци како ваквото дејствување на Здружението на судии се отсликува во оценување на квалитет кој што е битен елемент во избор, унапредување, разрешување и дисциплинска одговорност? Евентуални реакции на Здружение на судии по повод погоре наведеното оценување при реализирањето на надлежноста на Судскиот совет, во Законот не се строго определени, но преку користење на други инструменти предвидени во Статутот на Здружението, таа можност може да се искористи. Здружението на судии има задача и цел да ја унапредува и јакне независноста и самостојноста на судии и судската власт и да ги штити достоинството и угледот на судијата и судската функција, а реализацијата на овие цели се остварува со соодветно учество, давање иницијативи, предлози со заземање ставови по одредени прашања. Ваквата воопштеност дава можност и за соодветна реакција.

Здружението на судии може да присуствува во постапките по приговор за оценувањето на судиите, постапки кои се јавни. Понатамошната евентуална реакција во остварување на целите и задачите на Здружението на судии е оставена на работните тела на самото Здружение. Се поставува прашање: дали и самите судии не ја пропуштаат можноста во овие постапки да го повикаат Здружението да биде присутно на расправите по приговорот. Ова е особено значајно кога станува збор за независноста и самостојноста на судиите и во заштитата на достоинството, угледот и извршувањето на нивната функција, категории од кои може да се оценува и квалитетот на нивното работење.

Секако дека постои можност во ваквите постапки да се утврдуваат и одредени елементи - индиции кои што би упатиле на евентуална коруптивна дејства. Потребно е да се напомене дека постојат реакции од страна на судии кои што очекуваат реакции и од страна на Здружението на судии по повод одредени избори. Сето ова укажува на потреба од поголема проактивност и ангажираност од страна на Здружението на судии и соодветна реакција. Меѓутоа, основано се поставува прашањето: дали е можно ако членовите на Здружението не се активни, оној мал дел кој работи да ги заврши сите обврски, кои не се ни мали, ни малку.

Точна е констатацијата дека членувањето во Здружението на судии е доброволно, но кога веќе ќе се стане член, тогаш се презема и обврска да се остварат целите и задачите, согласно неговиот статут. Членувањето не треба да биде од декларативен карактер и консеквентно само на вршењето на судиската функција, туку тоа треба да биде активно и насочено кон исполнување на сите други цели и задачи на Здружението.

Загрижувачка е состојбата на намаленото членување на судиите во Здружението на судии. Исто така, уште позагрижувачка е состојбата во однос на непријавувањето на постојните судии за членови на Судскиот совет. Ова доаѓа до израз особено ако се имаат предвид последните случувања со изборот на член на Судскиот совет од редовите на судиите во Врховниот суд, бидејќи на распишаниот оглас, ниту еден од судиите во Врховниот суд не пројавил интерес да се кандидира за член на Судскиот совет на РСМ. Ваквата незаинтересираност може да се толкува

како и незаинтересираност за борбата против корупцијата. Во некои искажувања на судиите се укажува на одредени партиски релации и зависност на членовите на Судскиот совет, што е голема пречка во остварување на горенаведената борба и не зборува добро за државата.

Неспорно е дека проактивната улога на Здружението на судии може да доведе и до зголемена ефикасност во борбата против корупцијата, доколку се зголемат неговите активности. Но, за тоа е потребна целосна посветеност и волја да се истрае во таа борба. Незаинтересираноста и неактивноста на судиите и дел на членовите на Здружението се, секако, неприфатливи. Загрижува и фактот што, и покрај големите обвинувања во јавноста за евентуално коруптивни зделки и активности нема реакции ниту од самите судии, ниту од Здружението на судии или, пак, ако ги има, тие се задоцнети.

Имало ситуации кога биле покренати кривични постапки за евентуални злоупотреби на службена должност против судии, но во постапките пред Судскиот совет за разрешување и дисциплинска одговорност, немало активност од страна на Здружението на судии. Особено загрижува тоа што немало никакви реакции ни во јавноста.

Имајќи ја во предвид презентираната состојба, градењето на судиската отпорност во борбата против корупцијата не е присутна и активностите во таа насока мора да се зголемат. Заштитата на достоинството и угледот на судијата како и унапредувањето и јакнењето на независноста и самостојноста на судиите подразбира брза реакција и ефикасна и ефективна борба против корупцијата. И индициите и перцепцијата се доволни за покренување и активно учество во таа борба. Начините на таа борба се различни, меѓутоа инструменти постојат и тие треба целосно да се користат.

Едукацијата и транспарентноста е битен елемент, особено што во јавноста треба да се покаже посветеноста во таа борба. На Здружението на судии останува да ги изнајде сите можни начини да ја надмине состојбата со цел да се зајакне довербата во судството. Иако е неспорно дека Здружението презема одредени активности, сепак, потребно е постојано изнаоѓање и презентирање на нови начини, методи и инструменти во таа борба.

3. ЗДРУЖЕНИЕТО НА СУДИИ И БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ВО СУДСТВОТО

Ако се имаат предвид различните контексти на проблемите со кои се соочува нашата држава во моментот, недвосмислено мора да признаеме и да прифатиме дека недовербата во судството е на многу високо ниво и тоа од различни причини. Прашањето на корупција е сè повеќе присутно е една од причините за недовербата.

Многумина потенцираат дека судството е најслабата алка во борбата против корупцијата. Оваа констатација треба подлабински да се анализира, бидејќи борбата против корупцијата првенствено бара заедничка активност од сите засегнати чинители и од сите сегменти на власта. Судството е важна алка во таа борба, но тоа стапува на сцена последно, кога во судска постапка ги суди актерите вклучени во коруптивните дејства. Откривањето и гонењето на можни коруптивни активности кои придонеле кон извршување на кривични дела е во надлежност на другите органи пред предметот да се оформи и да пристигне пред надлежен суд. Прашањето – чија е вината за високиот степен на корупција во Република Северна Македонија, „негувањето“ на неказноста и застарувањето на предметите - треба да биде предмет на посебна анализа во која би се утврдил придонесот на секој орган вклучен во борбата против корупцијата. Во секој случај, однесувањето на судиите со несоодветно постапување во борбата против корупцијата, нема оправдување.

Судиите преку својот интегритет, стручност, независност и непристрасност треба да водат непоштедна борба против корупцијата. Длабинска анализа на предметите од повеќе аспекти ќе доведе до одредени заклучоци кои можат да се поврзат со размислување дека има одредени

индиции или коруптивни дејствија. Корупцијата не секогаш е лесно препознатлива. Некои од елементите, како што е долго траење на постапката, неаргументирани судски одлуки, непостапување по упатствата на повисоките судови или постојаното укинување на исти пресуди, иако имало можност да се донесе мериторна одлука, се индиции кои треба да се испитаат од сите релевантни фактори, вклучувајќи ги претседателите на судовите, Судскиот совет, па и Здружението на судиите преку остварување на своите надлежности и активности.

Ризикот од корупција се дефинира како секоја практика што може да има негативни последици врз функционирањето и непристрасноста на судовите и јавните обвинителства. Овие практики опфаќаат широк спектар на дејства - од каква било форма на несоодветно влијание врз работата на судиите, до коруптивни дејства, како што се поткупот, размената на услуги или тргувањето со влијание. Ризиците од корупција може исто така да произлезат, покрај веќе кажаното, и од нецелосна примена на законите или злоупотреба на процесните права на вклучените странки, како и од интеракцијата меѓу судските институции и другите делови од државниот апарат, но и од повеќе општествено-политички фактори, како што е општествениот статус на судиите или севкупната положба на судството во однос на другите две гранки на власта - законодавната и извршната.⁷

Во оваа конотација, битно е да се анализира улогата на Здружението на судии како професионално здружение во борбата против корупцијата и јакнење на интегритетот на судиите, односно како судиите да се спротивстават на можни коруптивни дејствија и правилно да ги применуваат законите, што укажува на потребата од примена на стандардот на владеење на правото. Улогата на Здружението на судии треба да биде и во насока на поттикнување на борбата против корупцијата и презентирање на ефектите.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА – БИТНИ ЕЛЕМЕНТИ

Здружението на судии на Република Македонија беше основано во 1993 година со цел да им овозможи на судиите да ги остварат своите интереси, да постигнат унапредување на професионалното вршење на функцијата, но и да знаат дека тоа ја заштитува независноста и самостојноста на судската функција. Промените во судството, а особено доколку се земат предвид последните случувања со кои се потврдува лошата перцепција на судството од страна на граѓаните, покажуваат дека е неопходно Здружението на судии да биде на ниво на својата задача и цел на постоење. Тоа значи дека потребно е да се зголемат активностите на Здружението во сите аспекти, од поголема ангажираност и вклученост во реформите во правосудниот сектор, преку активно учество во постапките за избор на судија/претседател на суд, па сè до учество во постапката за утврдување на одговорност на судија. Соработката со граѓанските организации и медиумите е особено важна, доколку се знае дека токму тие се можеби најупатени во работата на судските органи, па од своја перспектива можат да придонесат кон јакнење на улогата и значењето на Здружението на судии. Но, и да го информираат Здружението за состојби што, можеби, во моментот не му се познати.

Улогата на Здружението на судии во јакнење на судската отпорност е особено значајна, доколку се знае дека законската регулатива му дава право и можност да учествува во комисији во кои се расправа за избор и разрешување на судии, но и при дискутирање и разгледување на одговорноста на судии и претседатели на судови. Дополнително, Здружението на судии учествува во Комисијата за спроведување на избори за членови на Судскиот совет на РСМ преку номинација на претседател и еден член и нивни заменици. Оваа можност треба да се користи од страна на Здружението и неговите членови поефикасно и поефективно. Тоа автоматски подразбира активност на сите членови на Здружението кои треба посветено да дејствуваат во исполнување на неговите цели, а не само да даваат поддршка од декларативен карактер.

---

7 ОБСЕ Мисија во Скопје. (2023). „Проценка на ризиците од корупција во правосудството во Северна Македонија”. стр. 52

Здружението на судии преку користење на законските можности за учество во разни процеси во судските институции, преку зголемена активност на своето членство може да придонесе во јакнење на судската власт како трета власт, но и во јакнење на судската отпорност, независност и непристрасност во работењето и постапувањето на судиите.

(Авторката е претседателка на Институтот за човекови права, поранешен судија во Европскиот суд за човекови права во Стразбур и во Уставниот суд на Босна и Херцеговина)

СУДСКИ СОВЕТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА - ПРЕДИЗВИЦИ И РЕШЕНИЈА

Прецизни критериуми за тоа кој може да стане член на Судскиот совет и јасно утврдена постапка за одговорност на членовите, се неопходните услови за надминување на негативните состојби во судството. Во овој научен труд се понудени решенија, не само за законски, туку и за уставни измени во оваа сфера. Значи, без длабоки структурни реформи за воспоставување развиен систем на поделба на власта меѓу круцијалните системи и потсистеми во општеството, меѓу кои треба да биде симултано опфатен и политичкиот систем, ни една стратегија за реформи во правосудниот систем нема да ги даде очекуваните резултати.

МИОДРАГ ЛАБОВИЌ

АПСТРАКТ

Рекордно ниската доверба во судството, а особено на самите судии кон Судскиот совет¹, претставува реален одраз на состојбите во судството, кои беа содржани и во оценките на Извештајот на Европската комисија.² Додека домашните и странските експерти се согласуваат околу констатациите за состојбите, различните перцепции за причините имплицираат различни пристапи за решавање на негативните состојби. Во овој труд авторот се обидува да го нагласи значењето на подлабоките структурни реформи во судството, кои се нераскинливо поврзани со другите потсистеми на правосудниот систем, но и со останатите круцијални системи во општеството.

Оттука, наместо лекувањето на последиците со законски интервенции, кои секако се неопходни, авторот објаснува, зошто таквите палијативни пристапи се недоволни. Во таа смисла, освен освртот за потребата од определени законски интервенции, посебно е елаборирана потребата за уставни измени со кои дополнително треба да се зајакне надворешно-институционалната независност на судството, која што е комплементарна со финансиската и организационо-функционалната (кадровска, материјално-техничка, просторна) независност на судството.

Клучни зборови: Судски совет, предлог-решенија, избор на судии, стручно и независно тело и законски интервенции.

ВОВЕД

Со оглед на фактот што Судскиот совет претставува уставна категорија, сметам дека се потребни уставни измени во однос на ова тело, најмалку во две насоки.

Прво, министерот за правда и претседателот на Врховниот суд не треба да бидат членови по функција во советот. Во член 6, став 2 од Законот за Судски совет,³ предвидено е дека горенаведените двајца функционери остануваат членови по функција во Советот, што значи учествуваат на седниците, но без право на глас. Член 6 став 3 од истиот закон предвидува дека членовите на Советот по функција не учествуваат во работата на седниците на Советот на кои се расправа и одлучува за поведена постапка за утврдување на одговорност, избор или разрешување на судија или претседател на суд. Објективно гледано, ова е определен позитивен исчекор напред, но не е најдоброто можно решение за Македонија (овде не зборуваме за некоја развиена земја членка на ЕУ), затоа што и без право на глас и без право на учество на наведените седници, едно е кога тие се членови на Советот и одлучуваат за многу други прашања од делокругот на работата на Советот, а друга состојба е кога тие воопшто не се членови на Советот. Секако дека не е исклучено нивното влијание и во втората ситуација, но многу поотворена е можноста за вршење своевиден притисок кога тие се дел од Советот, дури и во ситуации кога нема директен притисок за донесување на одлуки на Советот во определен правец.

Во прилог на ваквиот аргумент е емпириски забележаната појава кај нас на самоцензура на членовите на Судскиот совет, членовите на Советот на јавни обвинители, судиите и јавните обвинители, дури и тогаш кога нема директни притисоци и влијанија врз нив. Во таа насока, Венецијанската комисија донесе препорака министерот за правда воопшто да не учествува на седниците на Судскиот совет.

1 Македонските граѓани немаат доверба во правосудниот систем. Тоа го покажуваат резултатите на анкетата на Меѓународниот републикански институт (ИРИ), спроведена во мај 2023 година, на 1.204 испитаници. Според неа, само 1% од граѓаните имаат целосна доверба во судскиот систем и во обвинителството. Претходно довербата беше 4%, но трендот на опаѓање продолжил, имајќи ги предвид последните случувања, начинот на кој се бираат судии, како застаруваат одредени предмети, како големи случаи се враќаат на повторно судење и како се добива впечаток кај граѓаните за селективноста. Анонимна анкета, финансирана од ОБСЕ-Мисија Скопје, 13 јуни, 2023 <https://lider.mk/foto-anketata-na-sudii-i-obviniteli-pokazuva-deka-sudskiot-i-obvinitelskiot-sovet-ne-se-nezavisni/>

2 European Commission, Brussels, 8.11. 2023, SWD (2023) 693 final, Commission Staff Working Document, North Macedonia 2023 Report

3 Член 6, став 2 Закон за судски совет, Службен весник на РСМ, 102/19

Впрочем, генералното стратешко решение, како и сите други стратешки решенија, не треба да тргнуваат од фактот - која е моменталната персонификација на политичката номенклатура на власта во ова тело. Тоа е така, затоа што не е исклучена можноста во определен конкретно-историски миг, на позиција министер за правда да биде избрана високо морална личност, која можеби нема ни да помисли, а камоли да влијае врз одлуките на Судскиот совет. Меѓутоа, имајќи предвид дека стратешките решенија не се предвидуваат за определени личности, туку тие треба да обезбедат долгорочни системски стабилни решенија, со оглед на реалната можност на определена позиција некогаш да дојде и најлош можен избор. Од тие причини, потребно е, во наши услови, правосудството да биде целосно ослободено од политиката. Тоа се однесува, како на министерот за правда, така и на претседателот на Врховниот суд, кој може и самиот да биде предмет на одлучување пред Судскиот совет. Неопходната соработка и координација за определни работи може да се остварува и на други начини, без да бидат претседателот на Врховниот суд и министерот за правда членови на Советот.

Второ, сметам дека е потребно дополнително зајакнување на структурата на Судскиот совет, како услов за зацврстување на неговата институционална независност од политички влијанија и притисоци. Објективно гледано, предлог - амандман XXXVIII на Уставот на РМ,⁴ предложен од страна на Владата на РМ во 2014 година, е подобро решение од позитивно-правното решение според Амандман XXVIII од Уставот на Република Македонија,⁵ што, исто така, обезбедува определена формално-правна институционална независност на Судскиот совет, а преку него и на судството од извршната и законодавната власт. Подолу ќе видиме зошто двете решенија се послаби од амандманот што го предлага авторот.

1. КОНКРЕТНИ, АЛТЕРНАТИВНИ ПРЕДЛОГ - РЕШЕНИЈА ЗА СУДСКИОТ СОВЕТ

Пред да пристапиме кон разгледувањето на разните можни варијанти за структурата и бројниот состав на членовите на Судскиот совет, сметам дека е неопходно да „фрлиме повеќе светлина“ врз прашањето : како и на кој начин судиите од своите редови можат да ги избираат членовите на Судскиот совет. Во основа, постојат два генерални пристапа.

Првиот пристап е, тоа да го прави посебно избрано независно стручно тело, што ќе биде одговорно за избор на членови на Судски совет, врз основа на строго почитување на објективизирани и споредливи услови и критериуми. На овој начин, сметам дека многу полесно ќе може да се лоцира одговорноста за евентуално прекршување на утврдените услови и критериуми во постапката. Незадоволните страни правото на жалба треба да можат да го остваруваат пред новоформирано, оптимално независно, највисоко стручно тело во рамки на правосудството – *de lege ferenda* - Врховен совет на правдата.⁶

Вториот пристап е изборот на членови на Судскиот совет да се врши преку непосредни и тајни избори од страна на сите судии запишани во Судскиот изборен именик (како што е тоа предвидено според позитивно-правните одредби). Непосредните избори се можеби најдемократскиот начин за избор, но тоа претпоставува висока свест и професионална етика меѓу судиите. Без оглед на фактот што можностите за влијанија и манипулации се значително намалени кога непосредните избори се однесуваат за колективни тела, а не за индивидуален инкогосен орган (рако-

4 Нацрт - амандман XXXVIII на Уставот на РМ, предложен од страна на Владата на РМ, од 25.07.2014 година и текст на Предлог-амандманот XXXVIII, на Уставот на Република Македонија, со Извештај за резултатите од јавните дискусии по Нацртот на амандманот XXXVIII на Уставот на Република Македонија, поднесени од Владата на РМ во декември 2014 година. Овој и другите предлог-амандмани на владата од 2014 година од политички причини не беа усвоени од Собранието на РМ во тоа време.

5 Амандман XXVIII од Уставот на Република Македонија, Службен весник на РМ бр. 107/05

6 Поопширно за ова види кај: Миодраг Лабовиќ, „Системско владеење на правото против системската корупција и институционалниот организиран криминал“, Арт Принт Студио, Скопје, 2022, стр. 456-464

воден функционер во правосудството), сепак, ваквите можности се реално очекувани и за избор на колективни тела, со оглед на, кај нас присутните, партиски влијанија при изборот и разрешувањето на судиите и на членовите на Судскиот совет. Притоа, една од најголемите слабостите на ваквиот пристап е тоа што не може да се лоцира конкретно одговорноста за непочитување на објективизираните и споредливи услови и критериуми при изборот на кандидатите.

Во контекст на нормативно-предвидувачката цел и функција на науката и нејзината практично применлива функција, од неопределениот број можни варијанти, би издвоил само неколку оптимални предлози.

Едно од можните конкретни предлог-решенија, алтернативно дадени, би можело да биде следното:

Десет члена на Судскиот совет ги избира независно стручно тело од редовите на судиите. Четворица од избраните членови се припадници на заедниците кои не се мнозинство во РМ, при тоа ќе се запази соодветната и правична застапеност на граѓните кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во РСМ.

Пет члена избира Собранието на РСМ, од кои 3 (три) члена по предлог на парламентарната опозиција и 2 (два) члена по предлог на парламентарното мнозинство. Членовите на Советот што ги избира Собранието на РСМ се од редот на универзитетски професори по право, адвокати и меѓународни судии, при што, потребно е мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во РСМ.

На прашањето - зошто како истакнати правници ги апострофирам само наведените три правни професии, без онаа преширока и фамозна формулација „и други истакнати правници“, одговорот е дека за универзитетските професори по право, не треба да има никакви дилеми, бидејќи тие својата научна и стручна компетентност, за разлика од сите други професии, ја верификуваат институционално. Адвокатите, за разлика од сите останати правници (како, на пример, нотариите и извршителите), се субјекти во судски постапки каде што се решава за спорови во кривично-правна, имотно-правна и управна постапка. Додека меѓународните судии, со своето богато национално и меѓународно судско и правно искуство можат да дадат голем придонес во Советот. Што се однесува до уставните судии, тие се изоставени затоа што во изминатиов период на оваа високо престижна правна функција кај нас беа избрани многу „истакнати правници“, најблаго речено, со сомнителен научен, стручен и етички „бекграунд“. Инаку, членовите на Советот, што ги избираат парламентарната опозиција и парламентарното мнозинство мора да исполнуваат високи критериуми за професионална компетентност и морален интегритет.

Освен составот и структурата на Судскиот совет, многу битно прашање е: од кои редови на судии треба да се избираат членовите на Судскиот совет, за да можат, не само легално, туку легитимно и компетентно да ја оценуваат работата и на судиите од Врховниот суд. Мислењата во однос на ова прашање се поделени. Според позитивно-правните одредби, член 16 од Законот за Судски совет, при изборот на членовите на Советот од редот на сите судии запишани во Судскиот изборен именик, се зема предвид застапеноста на членовите од подрачјата на сите апелациони судови и Врховниот суд, двајца членови се избираат од редот на судиите припадници на заедницата која е повеќе од 20% од населението во Македонија, еден член се избира од заедниците кои се помалку од 20% од населението во Македонија. Ваквата пропорционална застапеност има своја логика во соодветното застапување на судиите од сите судови на територија на државата. Но, слабоста на ова решение е тоа што неискусен судија со само 6 години работен стаж треба да ја оценува работата и да му „суди“ на врховен судија со 30 години работен стаж. Затоа, сметам дека е потребно, покрај принципот на територијална застапеност, да се подигне прагот на работното искуство на најмалку 20 години за судиите-кандидати за членови на Судски совет. На мислење сум дека не е најоптимална опција - за членови на Судскиот совет да се кандидираат само судии од апелационите и Врховниот суд, бидејќи на тој начин би биле лишени од можноста за кандидирање судиите од основните судови, кои можеби заради познатите македонски услови останале неоправдано на тие нивни позиции.

Ставовите еден и два од од точка 1 на Амандман XXVIII од Уставот на РМ остануваат непроменети. Ставовите 3, 4, 5, 6 и 7 од точка 1 на Амандман XXVIII од Уставот на РСМ, сметам дека е потребно да се менуваат. Условите, критериумите и постапката за избор и разрешување, како и престанок на мандатот на членови на Судскиот совет, се уредуваат со закон. Консеквентно на предложените уставни измени, потребно е законски измени да претрпат соодветните одредби од Законот за Судски совет.

Друга конкретна, алтернативно дадена предлог-варијанта за разгледување би можела да се движи во следната насока:

Осум члена на Судскиот совет избира независно стручно тело од редовите на судиите. Тројца од избраните членови се припадници на заедниците кои не се мнозинство во РМ, при што ќе се запази соодветната и правична застапеност на граѓните кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во РСМ.

Двајца членови на Советот предлага претседателот на РСМ, а изборот го врши Собранието на РСМ, од кои еден е припадник на заедниците кои не се мнозинство во РСМ.

Пет члена избира Собранието на РСМ, од кои 3 (три) члена по предлог на парламентарната опозиција и 2 (два) члена по предлог на парламентарното мнозинство од редот на универзитетски професори по право, адвокати и меѓународни судии, при што потребно е мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во РСМ.

И во оваа варијанта, се разбира, ставовите еден и два од точка 1 на Амандман XXVIII од Уставот на РСМ остануваат непроменети. Ставовите 3, 4, 5, 6 и 7 од точка 1 на Амандман XXVIII од Уставот на РСМ, сметам дека е потребно да се менуваат. Условите, критериумите и постапката за избор и разрешување, како и престанок на мандатот на членови на Судскиот совет, се уредуваат со закон. Консеквентно на предложените уставни измени, потребно е законски измени да претрпат соодветните одредби од Законот за Судски совет.

Меѓутоа, многу битен аспект во врска со реформата на Судскиот совет е прашањето за начинот на конституирање, структурата, бројниот состав, пред кого и како одговараат членовите на независното стручно тело, како институционален контролен механизам, којшто треба да ги избира и евентуално разрешува членовите на Судскиот совет. Генералните стратешки насоки за овие контролни институционални механизми, генерално се однесуваат при конституирањето на сите оптимално независни институции. Сепак, при конституирањето на секоја од овие институции постојат определени специфики, за коишто поконкретно ќе биде елаборирано подолу.

Една од мноштвото варијанти на конкретни предлог-решенија во врска со избор на членови на независното стручно тело, е следната:

Еден дел од членовите на независното стручно тело може да се избираат во постапка уредена со закон, од страна на Здружението на судии. Условите и критериумите за избор на овие членови, траењето на мандатот, основите за предвремен престанок на функцијата, постапката за утврдување одговорност и нивно разрешување, бројниот состав, како и структурата на ова тело, исто така, се уредува со закон. Меѓутоа, она што треба да биде посебно нагласено е тоа дека овие членови треба да бидат од редот на најдобрите судии со најмалку 25 години работен стаж. Тоа значи дека тие мора да бидат докажани според резултатите во работата и да не биле санкционирани за стручна неодговорност. Исто така, тие треба да бидат докажани и според својот етички „бекграунд“ - да не биле дисциплински санкционирани или опоменати според Етичкиот кодекс. Во таа насока, од пријавените кандидати на јавен конкурс, Здружението на судии формира Комисија за селекција и утврдување кандидати. А, потоа, се формира и Комисија за избор и разрешување, која што ги избира најдобрите кандидати од редот на судиите, членови во независното стручно тело.

Другиот дел од членовите на ова тело треба да бидат компетентни претставници, кои во определен број треба да ги предлага парламентарното мнозинство и посебно парламентарната опо-

зиција од редот на универзитетските професори по право, меѓународни судии и адвокати, докажани во својата професија. Вкупниот број членови предложени од парламентарното мнозинство и парламентарната опозиција, може да биде еднаков, но, не треба да биде поголем од бројот на членовите предложени од судската фела.

Инаку, независното стручно тело треба да има надлежност за избор, утврдување одговорност, како и евентуално разрешување на претседател или член на Судскиот совет. Да потсетам дека против одлуките на независното стручно тело, незадоволните кандидати треба да имаат право на жалба пред независна второстепена инстанца - Врховен совет на правда. Освен кандидатите, право на приговор сметам дека треба да имаат и заинтересирани општествени субјекти (како што се на пример, Државната комисија за спречување корупцијата, невладиниот сектор од областа на владеење на правото), што значително ќе го сензибилизира прашањето за одговорноста и ќе придонесе за максимално почитување на транспарентноста на постапката.

Досегашните слабости при избор на членовите на Судски совет, судиите (истото се однесува и за обвинителите) – се недоволно јасното и прецизно образложение во одлуките - зошто некој(а) кандидат(ките) (с)е избран(и) и зошто - друг(и) кандидат(и) не (с)е избран(и), мора да бидат надминати со интерполација на јасна одредба за обврска од прецизно, јасно и добро структурирано образложение - зошто, според кои предности токму тој/таа кандидат(ка) е избран(а) и зошто, според кои послаби страни во однос на критериумите, друг(а) кандидат(ка) не е избран(а). Освен тоа, многу битно е да се надмине досегашната слабост на непостоење обврска за секој од членовите на изборните тела поединечно да го образложат својот став јавно и децидно - зошто гласале на начин на којшто гласале за секој кандидат посебно. Од тие причини, секој од членовите на ова тело треба да има обврска јавно и децидно да го образложи својот став. Непостапувањето по строго прецизираните правила, не смее повеќе да остане правно непредвидено и како такво несанкционирано.

Непочитувањето на оваа обврска мора да подлежи на соодветна контрола и санкција. Субјектите кои ќе имаат надлежност да ги контролираат состојбите и да иницираат постапка за санкционирање, доколку не го направат тоа, во системски вкрстената серија на оптимално независни институции - и самите подлежат на своевидна контрола. Поточно, можност за иницирање на постапка за одговорност против нив од страна на другите институции во развиениот систем на поделба на власта, како на пример, од ДКСК, до Врховниот совет на правдата (уставна институција *de lege ferenda*). На овој начин, иницијативите на ДКСК нема да останат лесно „глас без ехо“, како што тоа беше вообичаено досега, затоа што и членовите на Врховниот совет на правдата ќе бидат подложни на контрола и одговорност пред оние кои ги избрале. Право на опсервација (мониторинг) и своевидна улога во иницирање на постапки за утврдување одговорност, треба да им биде допуштена како можност (се разбира, не може да им биде наметната обврска) на вистинските „Think Thank“ и „Watch dog“ НВО, како чувари на јавниот интерес.

Постојат неограничен број можни варијанти во поглед на бројот на претставници од разните општествени сегменти во составот на стручното и независно тело, како и неограничен број варијанти во однос на самата структура на ова институционално контролно тело. Но, најбитната теза е: ниеден од застапените општествени сегменти во структурата на ова тело не смее да има мнозинство на членови во телото. Тоа особено се однесува за претставниците од власта. Исто така, многу битно е консеквентно и конзистентно до крај да се изведе принципот на одговорност во јасно предвидена постапка и за членовите на ова стручно тело (како и на другите слични тела).

Од тие причини, и овде ќе ја апострофирам важноста на кратките мандати, правото за најмногу уште еден реизбор и постапката предвидена со закон за разрешување на член на институционално-контролно тело, доколку наместо критериумите и професионалните стандарди при одлучувањето прибегнува кон необразложени одлуки мотивирани од сомнителни причини, коишто не се засновуваат на ставовите на професионалните асоцијации или телата коишто го избрале. Оттука, под услови и постапка предвидена со закон треба да има можност, базите од каде што произлегуваат членовите на овие тела, да иницираат разрешување на член на стручното тело. Во таа насока, членовите на стручното тело треба да одговараат пред надлежните тела на генералните собранија на нивната професионална асоцијација, а компетентните претставници од

парламентарното мнозинство и опозиција да сносат конкретна одговорност пред пратеничките групи и нивните политички партии. На овој начин ќе може да се лоцира конкретна одговорност на конкретни субјекти за секоја сомнителна одлука мотивирана од коруптивни причини.

Во функција на зајакнувањето на одговорноста на членовите на стручното и независно тело, овде само би додал дека член на вакво тело, кој е разрешен според етичките норми, не треба да има понатаму право да биде избран на функција во други тела во својата професија, ниту да може да биде избран на друга јавна функција. Интенцијата на ваквата солуција е прифаќањето на членство во вакво тело да претпочита чест и углед за тој/таа што се определиле да ја извршуваат оваа благородна и високо престижна функција – да го избираат најдобриот(а) кандидат(ка) за ЈО на РСМ, според објективизирани услови и критериуми предвидени во законска постапка, наместо функцијата да ја искористуваат за разни коруптивно мотивирани одлуки.

2. КРИТИЧКО-КРЕАТИВЕН ОСВРТ ВРЗ НЕКОИ ПОНОВИ АКАДЕМСКИ ТЕЗИ ПОВРЗАНИ СО СУДСКИОТ СОВЕТ

Што се однесува до одговорноста на членовите на Судскиот совет, пред донесувањето на новиот Закон за Судски совет, тие не одговараа пред никого. Со новиот закон, тие дисциплински одговараат пред самиот орган во кој работат, односно пред своите колеги.⁷ Спротивно на ова тврдење, академик Владо Камбовски изјави дека „не е предвиден никаков механизам за разрешување на членовите на Судски совет од редот на судиите“.⁸ Тоа не е воопшто точно, затоа што според чл. 34, став 1 од Законот за Судски совет – „Образложено барање за поведување на постапка за дисциплинска одговорност на член на Советот, до Судскиот совет може да поднесат најмалку 20 судии или секој член на Судскиот совет со право на глас“. Друго е прашањето што овие одредби се во спротивност со генералниот принцип од Римското право - *nemo iudex in causa sua* (никој не може да биде судија во својот сопствен случај). Едно тело не може самото себе да се контролира, од причини што многу веројатно може да западне во состојба на корпоративен клиентелизам и непринципиелен колегијален солидаризам.

Академик Камбовски, како раководител на работната група за подготвување на долгонајавуваната нова Стратегија за реформи на правосудниот сектор (2023-2027), која што, патем речено, иако требаше да биде објавена уште пред неколку месеци, се уште не е јавно достапна - изјави дека во таа стратегија се предвидувало „членовите на Судскиот совет од редот на судиите да може во секој момент, кога ќе се појави определена индиција, да го свикаат Општото собрание на судии или по делегатски принцип формирано тело, да расправа што се случува со нивните членови.“⁹

Ова не е квалитативно ново решение, затоа што, во суштина, не ги менува негативните состојби. На овој начин единствено може да се доуредат некои механизми внатре во рамките на судската фела за побрзо свикнување на Општо собрание на судиите. Меѓутоа, многу поважно прашање, кое академик Камбовски не го решава, е тоа дека во Македонија, досега, само под многу сомнителни околности била поведувана постапка за разрешување на претседатели и членови на Судскиот совет. Во овие разрешувања вмешаноста на владејачките партии, не само што не може да се исклучи, туку тоа е клучниот фактор заедно со определени лични бизнис интереси. Во таа смисла, според Камбовски, „прецизните критериуми за тоа кој може да се стане член на Судскиот совет и јасна постапка за одговорност на членовите“,¹⁰ секако дека се неопходните услови за подобрување на негативните состојби во правосудството. Впрочем, тие и досега беа декларативно многу одамна и многу често најавувани. Оттука, тезата на академик Камбовски дека „изборот на луѓе со интегритет и искуство ќе значи брана за влез на политиката во судството“, е

7 Види: Член 34 и 35 од Закон за Судски совет, „Службен весник на РСМ“ 102/19

8 Види: Интервју на Владо Камбовски за ТВ 24 „Аргумент плус“ од 03.03. 2023 година

9 Види: Изјава на Владо Камбовски за ТВ Телма, Вести од 09. 07. 2023 година

10 Види: Изјава на Владо Камбовски за ТВ Телма, Вести од 09. 07. 2023 година

само делумно точна, бидејќи не ги зема предвид останатите подлабоки причини и фактори врз основа на кои, во овој научен труд се понудени решенија. Всушност, без длабоки структурни реформи за воспоставување развиен систем на поделба на власта во којшто, меѓу другите системи и потсистеми во општеството, треба да биде опфатен и политичкиот систем - ни една стратегија за реформи во правосудниот систем нема да даде позитивни резултати.¹¹

Определени правни празнини во Законот за Судски совет предизвикаа многу недоумици во стручната јавност. Во таа смисла, доцент Денис Прешова, посебно истакна дека заради фактот што нема правен основ за разрешување на претседател на Судски совет и фактот што не е предвиден правен основ за престанок на наведената функција со оставка, од формално-правен аспект гледано, според него, не можел/а претседател/ка на Судски совет да биде разрешен/а, ниту да поднесе оставка.¹² Оваа експлицитно дадена изјава, иако не отвара нови димензии за полемика *de lege ferenda*, туку се однесува на премногу видливи прекршувања на процедурите и „ситни поправки“ на *de lege lata*, сепак, ќе ја проанализираме, бидејќи доаѓа од доцент по Уставно право и политички систем на најреномираниот правен факултет во државата.¹³

Имено, се поставува прашањето: зошто воопшто ги споменува овие прашања Прешова, макар и од формално-правен аспект, ако, на пример, не смета дека тие се правно релевантни. Или, можеби ги спомнува со цел да ја посочи потребата од пополнување на правните празнини. Меѓутоа, самото отворање и воопшто дискутирање на доцент Прешова за овие прашања, од една страна, недвосмислено наведува на заклучокот дека тие за него не се правно ирелевантни, бидејќи тој повторено изјави во наведеното интервју дека гледано од формално-правен аспект, може да се доведе во прашање самата можност за разрешување претседател на Судски совет заради тоа што не е предвиден правен основ за тоа прашање, како и оспорувањето на можноста за престанок на функцијата претседател на Судски совет со поднесување оставка, заради тоа што нема експлицитно предвиден правен основ за тоа.

Од друга страна, гледано објективно и непристрасно, правната ирелевантност на овие прашања е надвор од секоја дискусија, па макар таквата дискусија да била поведена и од догматски, формално-правен аспект. Ова, особено доаѓа до израз ако се има предвид сознанието дека оставката е цивилизациска придобивка, за чија што потреба од постоење, не само што не треба да се дискутира, туку, напротив, оставката, меѓу другото, претставува висок морален чин на самокритика и самоодговорност, така што, дури и да не е експлицитно правно предвидена (како што не е во конкретниот случај), не постои рационално објаснување со кое ќе се оправда евентуална забрана за оставка, во кои било случаи и околности во едно општество што се стреми кон системско владеење на правото. Комплементарно на овие системски и телеолошки толкувања на законот, се надоврзува максимата: Се` она што со Устав и закон не е забрането, слободно може да се практикува.

Другиот аспект, кој создава привидна дилема во врска со прашањето - дали немањето експлицитно предвиден правен основ за разрешување претседател на Судски совет треба да имплицира правни консеквенции, во смисла дека заради тоа не може носител на оваа функција да биде разрешен, потребно е, исто така, да биде разјаснет. Имено, сметам дека не треба да го

11 Поопширно за ова види кај: Миодраг Лабовиќ, Системско владеење на правото против системската корупција и институционалниот организиран криминал, Арт Принт Студио, Скопје, 2022, стр. 317-540

12 Види: Денис Прешова, интервју во емисијата „Топ тема“ на ТВ Телма од 17 Мај, 2023 година

13 Види: Denis Preshova, (2022) Separate but not Independent: The (In)compatibility of the Judicial Culture with Judicial Self-Governance in North Macedonia, IDSCS, Kingdom of the Netherlands, pp. 38-39, каде што Прешова дефинитивно остава „закопан“ во рамките на погрешната перцепција, според којашто нашите најеминентни професори решението за длабоките и повеќеслојно напластени проблеми во судството го гледаат доминантно во развивањето на судската култура преку формалното правно образование, континуирани тренинзи, разни курсеви и обуки на судиите и членовите на судскиот совет. Имено, развивањето на свеста за судска култура и судско самоуправување преку образование и тренинзи, воопшто не е спорно, дури е и пожелно. Но, прашањето е: дали тоа може да биде доминантниот фактор за решавање на повеќеслојните фактори и децениски напластените проблеми во судството на Македонија? Спореди, анализирај и заклучи - дали овие решенија може да бидат пресудниот фактор за решавање на проблемите во судството, наспроти еден развиен систем на поделба на власта, што го заговара авторот на трудот во погоре наведеното негово дело.

мешаме легитимното право да биде разрешен/а претседател/ка на Судски совет (иако тоа формално-правно не е предвидено), од една страна, со самиот начин на скандалозно водење на постапката за разрешување, од друга страна. Ова стојалиште е засновано на логичкото толкување на законите со употреба на логичко-правните аргументи *analogia intra legem* (заклучување по сличност или аналогија како допуштен начин на толкување на законите, кога една правна норма применлива во определен случај, може да се примени и врз друг случај, кога овој суштински се поклопува со првиот) и *argumentum a minore ad maius* (заклучување, според кое, она што важи за помалку тежок случај, мора да важи и за потежок случај и обратно, иако тоа не е експлицитно предвидено во закон).

Според тоа, невостановувањето на правен основ во законот не може да биде единствениот правен факт за догматски формално-правни толкувања, во прилог на аргументот за оспорување на легитимното право за разрешување од оваа функција, се разбира, доколку има причини за коишто се согласиле мнозинството членови на ова тело. Во спротивно, дискутирајќи за тези и принципи, а не за конкретни личности, притоа апстрахирајќи се од наведениот конкретен случај, се поставува прашањето: дали во ниту еден случај и околност, кога постојат објективни причини врз основа на кои мнозинството членови на ова тело сметаат дека главен генератор на дисфункционалноста на телото и излезот од таквата состојба е разрешувањето на претседател/ка, независно од конкретната персонификација на функцијата (претседател/ка на Судски совет), не може во никој случај да биде разрешен/а во ситуација на правна празнина каква што ја имаме според позитивното право. Со цел, во иднина да нема контроверзни правни толкувања, коишто произлегуваат од наведените правни празнини, за да се избегнат вакви или слични несакани работи, се согласувам со речиси конвенционално прифатениот став од стручната јавност за измени и дополнувања на Законот за Судски совет во наведените одредби.

Што се однесува до членовите на Судскиот совет избрани од Собранието на РСМ, според член 100 од Законот за Судски совет, доколку Собранието не го усвои Годишниот извештај на Советот, тоа ќе биде основ за поведување расправа пред органите што ги избрале членовите на Судскиот совет за оцена на нивната работа во Советот. Очигледно, во оваа одредба недостасува експлицитното предвидување на можните правни последици од оценувањето на работата на членовите на Советот избрани од Собранието. Во тој правец, одредбата од овој член на Законот не кореспондира со член 34, став 1, каде што е наведено кои субјекти имаат право на образложено барање за поведување на постапка за дисциплинска одговорност на член на Советот. Во наведената одредба не се дистинкцирани само членовите на Судскиот совет избрани од редот на судиите, туку се зборува воопшто за член на Советот. Сепак, останувам логички конзистентен на ставот дека со системско и телеолошко толкување на Уставот и законите, може да се смета дека наведената правна празнина е своевидно пополнета, со оглед на тоа што избраните и именуваните функционери од страна на Собранието можат да бидат повикани на одговорност и следствено на тоа подлежат на интерпелација. Сепак, за да се избегнат дивергентните правни толкувања, сметам дека со измени и дополнувања на Законот за Судски совет е потребно прецизно да се регулира и оваа погоре наведена одредба.

Мошне индикативно и инспиративно за дискусија беше и барањето на најголем дел од експертите, кои по случајот што изби во Судскиот совет во врска со скандалозното разрешување на экс-претседателката В. Дамева, бараа членовите на Судскиот совет да си поднесат колективно оставки, односно да се случи самораспуштање на тој состав на Советот. Барањата беа образложени со тоа што дотичните членови го изгубиле моралниот дигнитет и професионален кредибилитет за вршење на таа функција. На таков начин, се смета дека ќе се отворела можност да се изберат сосема нови личности со морален интегритет и професионален кредибилитет, кои би ја вратиле довербата во оваа институција. „Политичарите тогаш ќе сфателе дека конечно треба да

ги тргнат рацете од судството“.¹⁴ Со ваквиот став и барање би се согласил ако навистина новите персонални, кадровски промени се единственото решение за „равенката со многу непознати“. Но, што суштински може да се промени, освен нови лица, кои дури и да се „супермени“, не ќе можат да излезат надвор од децениски и системски генерираната матрица на партиски и бизнис клиентелизам, кронизам и непотизам, доколку остане стариот систем на конституирање на институциите во правосудството, но и во другите клучни државни институции. Какво „фајде“ би имало од колективното самораспуштање ако не се спроведат навистина длабоки структурни реформи во сите поврзани системи на нашето општество?

Друго интересно прашање е - кога кандидат или член на Судскиот совет може да поднесе тужба за поведување на управен спор пред надлежен суд. Имено, според позитивно-правните одредби, кандидат за член на Судски совет по претходно поднесени приговори до Комисијата за избори формирана од Судскиот совет, за текот на гласањето и за постапката за сумирање и утврдување на резултатите од гласањето, може да поднесе тужба за поведување на управен спор пред Управен суд против одлуката на Комисијата, во рок од 24 часа од приемот на одлуката. Меѓутоа, ваква можност во Законот за Судски совет не е експлицитно предвидена за многу потешки ситуации, на пример, кога е донесена одлука за разрешување на член на Судскиот совет. Инаку, во практиката се појавуваат контроверзни толкувања и оспорување на правото на поднесување тужба за управен спор од кандидати за членови на Судски совет, пријавени на јавен оглас распишан од Собранието на РСМ. Имено, иако во Законот за управен спор од 2019 година, има експлицитна одредба за правото на поднесување тужба за управен спор, во практиката, на определени кандидати кои се пријавиле и не се избрани од страна на Собранието, им се оспорува ваквото право, со одговор од Управниот суд дека не е надлежен за тоа. Дополнително, Вишиот управен суд дава мислење дека само Собранието на РСМ или кандидатот кој е избран може да поднесе тужба за управен спор, во кој ќе бара поништување одлука за избор, додека кандидатот кој се пријавил на огласот, а не е избран, не може да поднесе тужба за управен спор за поништување одлука на Собранието, бидејќи, наводно, нема активна легитимација.

Надвор од овие контроверзни процедурални толкувања, суштинско прашање е дали воопшто кандидатите и членовите на Судскиот совет треба да поднесуваат тужби за управен спор пред Управен суд против одлуки на Судскиот совет и Собранието на РСМ, имајќи го предвид фактот дека и самите судии во Управниот суд и Вишиот управен суд се во надлежност на Судскиот совет за следење и оценување на нивната работа, избор, утврдување одговорност, дури и евентуално разрешување, во постапки што ги водат членови на Судскиот совет. Оттука, се поставува логичното прашање: како оние кои се подложни на надзор и контрола од страна на самите членови на Судскиот совет, ќе одлучуваат непристрасно, за или против нивните одлуки. Во вакви правни и фактички ситуации, не може да помогне изземањето, бидејќи овде не се работи за поединечни случаи на судир на интереси, туку се работи за потенцијални односи на зависност на сите судии од управното судство, генерално спрема членовите на Судскиот совет. Затоа, сметам дека против одлуките на Судскиот совет треба да одлучува друго независно и највисоко стручно тело **de lege ferenda Врховен совет на правдата**.¹⁵

---

14 Во прилог на наведената теза види и изјавата на: Гордан Калајџиев, ТВ 24 Анализа, ТВ 24 од 27 април, 2023, по којзнае кој пат ја зацврстува својата позиција на стојалиштето дека проблемите во Судскиот совет можеле да се решат ако сите членови си поднесат оставка и на нивно место дојдат нови луѓе со интегритет. „Политичарите тогаш ќе сфателе дека конечно треба да ги тргнат рацете од судството.“ Спореди, анализирај и заклучи - дали овие решенија може да бидат пресудниот фактор за решавање на проблемите во судството, наспроти еден развиен систем на поделба на власта, што го заговара авторот на трудот во погоре наведеното негово дело.

15 Поопширно за ова види кај: Миодраг Лабовиќ, Системско владеење на правото против системската корупција и институционалниот организиран криминал, Арт Принт Студио, Скопје, 2022, стр. 456-464

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Прецизните критериуми за тоа кој може да стане член на Судскиот совет и јасно утврдена постапка за одговорност на членовите, секако дека се неопходните услови за надминување на негативните состојби во судството. Но, генерално прифатената теза дека изборот на луѓе со интегритет и искуство ќе значи брана за влез на политиката во судството, е само делумно точна, бидејќи не ги зема предвид останатите подлабоки причини и фактори врз чијашто основа, во овој научен труд се понудени решенија, не само за законски, туку и за уставни измени. Оттука, без длабоки структурни реформи за воспоставување развиен систем на поделба на власта меѓу круцијалните системи и потсистеми во општеството, меѓу кои треба да биде симултано опфатен и политичкиот систем, ниедна стратегија за реформи во правосудниот систем нема да ги даде очекуваните резултати.

(Авторот е универзитетски професор на Факултетот за безбедност – Скопје, по предметите Кривично право, Криминологија, Корупција и Организиран криминал)

НАЧЕЛОТО „NE BIS IN IDEM“ И КАЗНЕНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Постои потреба од промена на член 14 од Уставот на РСМ, со инкорпорирање на можни исклучоци во случаи предвидени со законот, повторно да се суди. Понатаму, во новиот Кривичен законик, одредбата на член 47 став 2, треба да се напушти, за да постои можност за забрана од двојно казнување во случај кога личноста е осудена или ослободена со судска пресуда.

ВАСКО РУБАНОСКИ

АПСТРАКТ

Начелото „*ne bis in idem*“ произлегува од поврзаноста со правната сигурност и правичното судење. Во поширок контекст на зборот ова начело овозможува остварување на правните последици кои произлегуваат од правосилните одлуки со статус „*res iudicata*“. Целта е да не се овозможат двојни постапки при судење за исто кривично дело.

Република Северна Македонија (PCM) немала апликација по која би постапила пред Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) од аспект на повреда на принципот „*ne bis in idem*“, инкорпориран во чл.4 од Протоколот бр.7 од Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП).¹ Овој статус не ни овозможува да интерпретираме и аргументираме оценка во која мера домашното законодавство е во корелација со начелото „*ne bis in idem*“.² Практиката покажала дека во рамките на Европската Унија (ЕУ) не постои заеднички и еквивалентен стандард во контекст на начелото „*ne bis in idem*“ кое се однесува на заштита на граѓаните и правните субјекти³ кога е во прашање имплементацијата на правата во ЕУ. PCM го ратификувала Протоколот бр.7, кој стапил на сила на 1 јули 1997 година, но при потпишувањето не ставила резервација или декларација која се однесува на член 4.

Клучни зборови: начело, кривични дела, прекршочни постапки, законодавство, права, Европска конвенција за човекови права.

ВОВЕД

Начелото „*ne bis in idem*“ е основно уставно-правно, казнено-правно и меѓународно начело. Ова начело добива статус на „фундаментален принцип на европската правна култура“, со долга историја и римска етимологија, која се базира на максимата „*bis de idem renesit action*“.⁴ Практичната имплементација на начелото ја потврдува легитимноста на правниот систем во земјата.

Од аспект на импликациите кон поединецот, начелото „*ne bis in idem*“ претставува поединечно право кое нуди заштита и гаранција дека личноста нема повторно да биде казнета за ист прекршок, односно исто кривично дело.⁵ Од аспект на државата, начелото може да се дефинира како забрана или обврска за воздржување од повторно казнување или санкционирање. Начелото кое го интерпретираме во својата суштина содржи две поткомпоненти односно забрани: (1) не може два пати да се гони за исто кривично дело и (2) не може да се добијат две казни за исто кривично дело.

Начелото „*ne bis in idem*“ е комплексно од аспект на двете суштински компоненти „*ne bis*“ повторно гонење или казнување и „*idem*“ преземање исти механизми кои го сочинуваат кривичното дело. Формулацијата „*idem*“ од начелото се заснова на материјалниот идентитет при преземањето разни дејствија, додека правната квалификација е сосема ирелевантна. Материјалниот идентитет гарантира дека за извршената казна не може да се покрене повторна постапка и да се изрече санкција за исто дело. Правосилноста на одлуката е процесно-правен институт, кој оневозможува повторна расправа за ист кривичен предмет во редовна постапка.

---

1 European Court of Human Rights, Annual Report 2021, https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2021_ENG.pdf

2 Milenkovic c. Serbia, no.50124/13, 01.03.2016; Maresti vs Croatia, no.55759/07, 25.06.2009; Tomasevic vs Croatia, no.53785/09, 18.10.2011; Muslija vs Bosnia and Herzegovina, no.32042/14.01.2014.

3 Vervaele, John AE, Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU.? The Utrecht Law Review, Volume 9, Issue 4 (September) 2013, 211-229.

4 Araceli Turmo, Ne bis in idem in European Law:A Difficult Exercise in Constitutional Pluralism, European Papers, ISSN 2499-8249, Vol.5, 2020, No.3,pp.1341-1356.

5 Vervaele, John AE. (2005). Trans national ne bis in idem Principle in the EU Mutual Recognition and Equivalent Protection of Human Rights. The Utrecht Law Review, Vol.1/2005:100.

Поимот „пресуда“ во поширок контекст на зборот опфаќа и други одлуки, а не само одлуки на судски органи кои се однесуваат на еден ист случај. Истиот принцип се однесува и кога се употребува терминот „казна“, која не мора да биде само кривична санкција, туку и прекршочна или некој друг облик на санкција поради која некоја личност добила некаква забрана во форма на дисциплинска мерка.

Ова начело претставува процедурална пречка за иницирање повторно постапување или изрекување нова санкција за исто кривично дело (same offence), кое поради недоволното разграничување во легислативата ги опфаќа подеднакво и прекршочните постапки и кривичните дела. Во оваа насока најрелевантен е аспектот кога треба да се толкува кое лице е правосилно ослободено или осудено според чл.4 протокол бр.7 од ЕКЧП.

Начелото „*ne bis in idem*“ содржано е во Кривичниот законик на РСМ,⁶ во рамките на одредбата која ги регулира посебните услови на обвиненија. Што се однесува, пак, за прекршочните постапки, треба да се нагласи дека во Кривичниот законик (КЗ) содржани се одредби според кои затворската или паричната казна кои осуденикот ги издржал или платил за прекршокот, се пресметува во казната која е адекватна со направениот прекршок.⁷ Со оглед на тоа што ваквата можност е напуштена како одредба во кривичните законици во земјите од регионот во рамките на опфатот, почитувајќи ја забраната која ја наметнува начелото „*ne bis in idem*“, доаѓаме до заклучок дека оваа одредба е спротивна на опфатот од начелото, така што последиците од двојното постапување и казнување се спротивни од членот 4 од Протоколот бр.7 од ЕКЧП.

Од одредбата на чл.47 ст.2 од КЗ на РСМ, произлегува дека законодавецот е свесен дека ги прекршува принципите од начелото, затоа изречената казна се пресметува да се намалат негативните последици кон личноста.

Произлегувајќи од наративот на чл.4 од Протоколот бр.7 на ЕКЧП, се чини дека начелото ги опфаќа исклучиво кривичните постапки, а неговата примена е исклучена кај прекршочните постапки. Не е дозволено за исти случаи, односно за исто дело да се водат паралелни и консеквентни кривични или прекршочни постапки, а тоа резултира со сфаќањето дека забрането е двојно судење и санкционирање, бидејќи е во корелација со членот 6 од ЕКЧП со кој се уредува правото на правично судење.⁸ Според ставовите на Европската комисија би било спротивно доколку некоја држава отстрани некој член од категоријата кривични дела, а личноста да биде лишена од фер судење пред суд.⁹

1. РЕЛЕВАНТНИ УСТАВНИ ОДРЕДБИ

Правниот систем на РСМ се темели на Уставот од 1991 година. Уставот го регулира начелото „*ne bis in idem*“ во членот 14, став 2, кој гласи „Никој не може да биде повторно суден за дело за кое е веќе осуден и за кое е донесена правосилна судска одлука“. Не постои судска практика на Уставниот суд на РСМ, во контекст на примена на ова начело како предмет за детална анализа, која би помогнала во опфатот и импликациите наведени во уставните одредби.

Поширокото толкување на уставните одредби претставува гаранција содржана во Европската конвенција за човековите права. Имено, ставот 2, во членот 4 од Протоколот бр.7, предвидува дека начелото „*ne bis in idem*“ нема апсолутен карактер и дека постои можност од повторување на постапката согласно законските прописи, доколку постојат нови или дополнително откриени причини или ако се утврди дека е направен голем пропуст во претходната постапка, која можела да влијае на донесената пресуда.

6 Службен весник на Република Македонија бр.37/96...248/2018.

7 Член 47 став 2, Кривичен законик, Службен весник на РСМ, бр.37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17 и 248/18.

8 Marino G., „Thematic Report: Limitation of Administrative Penalties by the European Convention of Human Rights and the EU Charter of Fundamental Rights“, EATLP Milan Congress on „Surcharges and Penalties in Tax Law“, Milano, p.9.

9 Ibid, p.11.

Одредбата на членот 14, став 2, апострофира факт дека забраната на начелото кон личноста кон која е спроведен судски налог е осудена и за неа е донесена правосилна судска одлука. Анализирајќи ги овие факти, постои неусогласеност меѓу член 14, став 2, и амандманот 20, дополнет со чл.13 од Уставот на РСМ. Ваквата неусогласеност може да создаде дополнителни реперкусии во контекст на поимот казна во членот 4 од Протоколот бр.7, кој може да се толкува во контекст на членот 7 од ЕКЧП.

Ова начело ги заштитува граѓаните од неограничени државно-правни казнувања, но, во исто време, овозможува почитување на правилата за фер судења. Забраната на начелото е повредено кога кумулативно постои субјективен и објективен идентитет меѓу правосилна пресуда и нови обвиненија. Главната причина за постоење на овие забрани се наоѓа во начелото пресудена работа, а се однесува на дело за кое не може повторно да се води постапка и не може повторно да се припишуваат санкции, бидејќи тоа би било неправично со импликации од правна несигурност.¹⁰ Правосилната судска одлука не треба да се сфаќа како процесна пречка за иницирање нова кривична постапка кон иста личност за исто кривично дело.

2. ОДНОСОТ НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО И СТОРЕНИОТ ПРЕКРШОК ВО КОНТЕКСТ НА НАЧЕЛОТО „NE BIS IN IDEM“

Особено важно прашање од сегментот на правниот систем, кое е во фокусот на казнено-правната и уставно-правната научна и стручна јавност во РСМ е интегративниот или дезинтегративниот пристап при гонење и санкционирање одредени облици на казнени дела. Уставот на РСМ содржи синтагма „казново дело“, која опфаќа две категории кривични дела и прекршоци:

Првата се однесува на начелото кое се перцепира како работа на повисок степен неправда.

Втората е онаа која е предмет на прекршочното право и содржи низок степен на неправда¹¹

Важно е да се каже дека постои јасна дистинкција меѓу двете категории кривични дела во кои се содржани обележјата на македонското законодавство и системските законски прописи инкорпорирани во Кривичниот законик на РСМ и Законот за прекршоци.¹² Во тој контекст кривичното дело претставува противправно дело, чии карактеристики одредени се со закон.¹³ Прекршоците претставуваат противправно дело, кои со закон се определени како прекршоци и за кои е пропишана прекршочна санкција.¹⁴ Кривичното дело и прекршокот по дефиниција содржат исти елементи, што значи не се разликуваат според структурните компоненти.¹⁵

Во тој контекст прашањето е - како правилно да се постапи во противправна работа, која едновременно е обележана како кривично дело и прекршок. Дали треба да се казнува за кривично дело и за прекршок, ако најпрво била спроведена прекршочна постапка, со оглед на тоа што кривичното дело содржи повисок степен на неправда наспроти прекршокот. Но, никој при тоа, не треба да се из земе од кривична одговорност. Логично е најпрво да се спроведе кривична постапка, а прекршочната казна да се пресмета според висината на кривичната санкција.

Законот за прекршоци содржи начело *ne bis in idem* во рамките на општото начело како забрана за двојно казнување. Никој не може повторно да биде санкциониран за прекршок во два случаја: (1) доколку за ист прекршок се води прекршочна постапка, и (2) доколку за иста работа е изречена кривична или прекршочна санкција.

10 Коментар на Законот за кривична постапка, ОБСЕ и Правен факултет „Јустинијан Први“- Скопје, 2018, стр.53-55.

11 Проевски В., Крцовски М. (1988). „Прекршоци-коментар“, Институт за економија и социјала СРМ, „Самоуправна практика“-Скопје.

12 Закон за прекршоците, Службен весник на РМ, 96/2019.

13 Член 7 став 1 од Кривичниот законик на РСМ.

14 Член 8 од Закон за прекршоци на РСМ.

15 Владо Камбовски. (2004). Казнено право-општ дел, Култура, Скопје, стр.346 и 374.

3. НАЧЕЛОТО *NE BIS IN IDEM* ОД ПРИЗМА НА МАКЕДОНСКАТА СУДСКА ПРАКТИКА

Македонските судски власти, за разлика од земјите од регионот, не се занимаваат со прашањата поврзани со начелото *ne bis in idem*. Судската практика во РСМ не воспоставила јасни правила како протоколи за имплементација на начелото *ne bis in idem*, така што одделни судови, како на пример, Апелациониот суд во Гостивар, во анализите дискутира во контекст на дилема како да се сфати прекршокот кој во себе не содржи кривично дело (јавен ред и мир), наспроти кривичните дела (телесен интегритет), кај кои постои потешка повреда. Ваквиот пристап во практика, доколку биде оспорен со поднесена апликација во Стразбур, може да доведе до одговорност на РСМ пред Европскиот суд. Тоа значи дека треба да се внимава на толкувањето кое води кон повреда на содржината од начелото.

Во работењето на Апелациониот суд во Штип забележано е двојно постапување и изрекување санкции во случај кога иста работа содржи елементи на кривично дело и на прекршок. Факт е дека одделни судови во државата не го почитуваат принципот на кривична и прекршочна постапка за иста работа, така што тоа ги нарушува модалитетите на судската практиката.

Наспроти примерите во кои се води кривична постапка по завршувањето на прекршочната постапка, во македонската судска практика можат да се забележат и спротивни примери. Имено, постојат пресуди во кои судовите одбиле да покренат прекршочна постапка, бидејќи личноста веќе била казнета за одредено кривично дело.¹⁶ Тоа значи дека домашните судови аплицираат забрана на двојно гонење и санкционирање, односно го прифаќаат моделот на интегративниот пристап кон изрекување на одредена санкција и на тој начин не постои повреда содржана во начелото *ne bis in idem*.

Врз основа на изнесените заклучоци може да се констатира дека македонските судови немаат унифицирано толкување и практична примена на забраната содржана во принципите на начелото *ne bis in idem*.

4. „ЕНГЕЛ“ КРИТЕРИУМИТЕ И ПРЕСУДИ ВО КОИ Е УТВРДЕНА ПОВРЕДА НА НАЧЕЛОТО *NE BIS IN IDEM* ВО ДОМАШНОТО И КОМПАРАТИВНОТО ПРАВО

Европскиот суд за човекови права во својата судска практика интегрирал три критериуми познати како „Енгел“ критериуми, со кои се утврдуваат принципите за обвиненијата за кривични дела. Во таа насока Судот извршил испитувања на квалификациите од националните законодавства, кои ги применуваат надлежните власти. Другиот чекор се однесувал на утврдување на природата на прекршокот, а потоа проценка и тежина на казната која може да му биде изречена на прекршителот. Пристапот утврден според „Енгел“ критериумите, ги спречува државите, кои, бранејќи ги квалификациите во однос на внатрешното право, оневозможуваат примена на гаранциите од чл.6 на Европската конвенција за постапките кои се однесуваат на прекршочни, управни и дисциплински прекршоци.¹⁷

Според т.н. „Енгел“ критериуми, воспоставени во *Engel and Others v. the Netherlands*¹⁸, правилото *ne bis in idem*, важи во случаи во кои двете постапки кои се воделе биле кривични според позитивното право на државата, меѓутоа како дополнителни критериуми се набројуваат природата на престапот и нивото на строгост за изречената санкција. Врз основа на овие дополнителни

16 Пресуда на Основниот суд во Штип во предметот под број ПРК-Ј-37/15.

17 Case 11034/84, *Weber v Switzerland*, para.33.

18 *Engel and Others v. the Netherlands*, 8 June 1976, Series A no. 22.

критериуми, во практиката на Европскиот суд постојат примери кога и во дисциплински, управни и прекршочни постапки се утврдило постоење на правилото *ne bis in idem*. Повикувањето на пресудата на „Енгел“ критериумите, би можело да направи паралела меѓу првичната постапка во која се осудени обвинетите за телесна повреда преку приватна кривична тужба и втората постапка во која обвинетите биле осудени за насилство преку обвинителен предлог.

Прашањето „дали се работи за исто дело во исти постапки (*idem*)“, е разработено во случајот *Sergey Zolotukhin v. Russia*.¹⁹ Судот за човекови права во *Sergey Zolotukhin v. Russia* како примарен го прифатил ставот дека забраната за повторно судење треба да се толкува како забрана на гонење или судење на поединецот за второ дело врз основа на факти кои се суштински исти како за првото дело за кој правосилно е осуден. Дали се работи за исто дело треба да се земе предвид изјавата за фактичката состојба за двете дела за кои се товари обвинетиот. Овој значаен дел на аргументацијата на Судот, кој се однесува за *Sergey Zolotukhin v. Russia* е очигледен и во случаите *A and B v. Norway*,²⁰ *Ruotsalainen v. Finland*,²¹ *Maresti v. Croatia*.²² Кривични настани кои биле квалификувани како телесна повреда забележуваме и во примерите на *Tsonyo Tsonov v. Bulgaria*²³ и *Muslija v. BiH*²⁴ и двата случаја се од регионот, со слична фактичка состојба како случајот пред Апелациониот суд во Гостивар. Судот во Гостивар јасно и прецизно определил дека се работи за исти факти, и тоа го докажал преку изјавите за фактичката состојба во двете пресуди, повикувајќи се на практиката на Европскиот суд за човекови права. Имено, во конкретниот случај се работело за случен кривичен настан, кој со пресудата на Основниот суд Гостивар К.бр.311/16 бил квалификуван како кривично дело „насилство“ од чл.386 ст.3 в.в. со ст.1 од Кривичниот законик, додека, пак, со решение на Основниот суд Гостивар К.бр.530/15 од 26.09.2016 година, правосилна на 20 декември 2016 година, на обвинетите изречена им била судска опомена, согласно чл.59 ст.2 в.в. со ст.4 од Кривичниот законик за кривично дело „телесна повреда“ од чл.130 ст.1 в.в. со чл.22 од Законикот.

На прашањето „Дали имало две постапки за истото дело (*bis*)“, Европската комисија за човекови права, забранува не само осудување и казнување два пати за исто дело, туку и покренување на нова постапка по правосилно заокружена постапка за истото дело. Повтореното судење за истото дело (*bis*) се утврдува по правосилноста на првичната пресуда. *Sergey Zolotukhin v. Russia*. Нова постапка за исто дело претставува прекршување на правилото *ne bis in idem*, како во судските примери на Хрватска,²⁴ БиХ, Финска.²⁵ Конкретниве примери имаат судско образложение на правосилноста на првичната пресуда за телесна повреда како правна пречка за покренување на втора постапка за насилство, како во случајот пред Апелациониот суд во Гостивар.

Од последната компонента (*bis*): дали постојат две постапки за исто дело, произлегуваат три суп-компоненти на истото право. (1) Дали има нова постапка за исто дело? Во контекст на оваа компонента, судот дава осврт на дуалноста во постапките и покрива повеќе предмети во кои се воде управни, прекршочни или дисциплински постапки, а потоа и кривична постапка. (2) Дали првичната постапка завршила со правосилна пресуда? Постојењето на правосилна и мериторна (осудителна или ослободителна) пресуда е суштинска компонента на забраната за повторно судење за исто дело. Во примерот *Mihalache v. Romania*, судот одредува дека не мора да постои правосилна пресуда за да се воспостави мериторно ослободување од гонење, туку доволен е актот со кој јавниот обвинител се повлекува од натамошно гонење. Во случајот пред Апелациониот суд Гостивар се работи почнување нова кривична постапка со обвинителен акт за дело насилство, по правосилно завршена кривична постапка со осудителна пресуда по приватна кривична тужба за дело телесна повреда.

---

19 *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], no. 14939/03, ECHR 2009.

20 *A and B v. Norway* [GC], nos. 24130/11 and 29758/11, 15 November 2016.

21 *Ruotsalainen v. Finland*, no. 13079/03, 16 June 2009.

22 *Maresti v. Croatia*, no. 55759/07, 25 June 2009.

23 *Tsonyo Tsonov v. Bulgaria* (no. 2), no. 2376/03, 14 January 2010.

24 *Muslija v. Bosnia and Herzegovina*, no. 32042/11, 14 January 2014.

25 *Nykänen v. Finland*, no. 11828/11, 20 May 2014.

Дали исклучокот од вториот став на чл.4 од Протокол 7 на ЕКЧП е применлив? Примената на компонентата забрана за повторно судење за исто дело има два исклучока: (1) појавување нови докази и (2) постоење на пропусти во првичната судска постапка, што влијаеле при конечната одлука. Врз основа на практичните согледувања на Европскиот суд за човекови права, како суштински пропуст ќе се смета исклучиво само тешкото прекршување на одредбите на кривичната постапка, кое го нарушува интегритетот на првичното судење до таа мера што би можело да го оправда повторното судење за исто дело.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Анализата интерпретирана во правни рамки на македонското законодавство, а во корелација со практиката на Европскиот суд за човекови права поврзана со принципот *ne bis in idem*, доведува до неколку заклучоци. Забраната за двојно кривично гонење или санкционирање за исто однесување не значи апсолутна забрана. Треба да се води сметка за дополнителните правни средства во процесното законодавство. Во тој контекст треба да се нагласи членот 14 од Уставот на РСМ, кој гласи „никој не може повторно да биде осуден за дело за кое е веќе осуден и е донесена правосилна судска одлука“.

Нема сомнение дека забраната содржана во принципот *ne bis in idem* имплицира дека лицето не може да биде кривично гонето и санкционирано два пати за исто поведение. Во таа насока членот 5 од ЗП, пропишал „никој не може да биде повторно санкциониран за прекршок за кој е водена постапка и за иста работа му е изречена кривична или прекршочна санкција“.

Практиката на Европскиот суд за човекови права постојано се унапредува следејќи ги новите софистицирани тенденции на законодавен план. Тоа значи дека македонското законодавство треба да ги следи светските тенденции и да ги имплементира во практика. Македонското правосудство нема јасен став за паралелно или консеквентно водење на кривична и прекршочна постапка за исто кривично дело.

Во однос на можните препораки, неопходно е да се истакне дека постои потреба од промена на член 14 од Уставот на РСМ, со инкорпорирање на можни исклучоци во случаи предвидени со законот, повторно да се суди. Понатаму, во новиот Кривичен законик, одредбата на чл.47 став 2, треба да се напушти, за да постои можност за забрана од двојно казнување во случај кога личноста е осудена или ослободена со судска пресуда. Академијата за судии и јавни обвинители во наставните планови и програми треба да инкорпорира и надгради нови курикулуми во однос на значењето, опфатот и импликацијата на забраната содржана во начелото *ne bis in idem*, во сегментот кривични и прекршочни постапки, спроведување заеднички обуки на кривични и прекршочни судии со цел размена на искуства и правилна интерпретација на ставовите од Европскиот суд за човекови права како и споделување компаративни искуства на планот на европското законодавство.

(Авторот е магистер од областа на Кривично и Финансиско право при Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје. Работи како стручен соработник во Основен суд Охрид)

ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ЗАШТИТАТА НА ДЕЦАТА ВО ДИГИТАЛНИОТ СВЕТ

Треба да се размисли за формирање централно координативно тело за заштита на децата на интернет, односно Национален совет на засегнати страни кој ќе претставува независно тело составено од сите владини министерства и ќе има задача да воспостави и да спроведе национална стратегија и акциски план, како и да овозможи поголема соработка во врска со заштитата на децата на интернет, по примерот на Советот за безбедност на децата на интернет на Обединетото Кралство.

ДАВИД НЕДЕЛКОВ

АПСТРАКТ

Лесниот пристап до огромен број информации и предмети во рамки на дигиталното општество, посебно во време на вонредни услови кои налагаат прилагодување на човечката цивилизација, со цел непречено функционирање на активностите, придонесе за речиси секојдневно користење на дигиталната технологија од децата. Покрај позитивните можности што ги донесува употребата на интернетот, истовремено остава и можност за злоупотреба и ризици, како што се: изложеност на штетни, сексуални и порнографски содржини, говор на омраза и врбување од предатори; вклученост во дигитално насилство; контакт со личности кои може сексуално да ги злоупотребат; комерцијална експлоатација, огласи, реклами, online купување/продажба; педофилија и трговија со луѓе и друго. Ова го потврдуваат и податоците од Регистарот за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија,¹ според кои 6% од осудените лица за педофилија се обвинети за кривични дела: прикажување порнографски материјал на дете, чл. 193, и производство и дистрибуција на детска порнографија, чл.193-а од Кривичниот законик.

Цел на овој труд е да се поттикне поголема будност и соработка помеѓу засегнатите страни и немилосрдна борба против насилствата што се вршат врз децата во дигиталниот свет, како и развивање вештини кои ќе придонесат за зголемена дигитална писменост која првенствено се однесува на родителите и децата.

Клучни зборови: дигитален свет, насилство, интернет, злоупотреба на деца, демнење и меѓународни конвенции.

1. ВОВЕД ВО ПОИМОТ „НАСИЛСТВО ВО ДИГИТАЛНИОТ СВЕТ“, КАКО ДА СЕ ПРЕПОЗНАЕ

Поимот „насилство во дигиталниот свет“ (cyber bullying) е релативно нов, а добива на „популарност“ во последните неколку децении со развојот на технологијата. Воопшто не е лесно да се дефинира овој поим, со оглед на фактот дека со развојот на технологијата се појавуваат и нови форми на ваквиот тип насилство. Генерално, според дефиницијата на УНИЦЕФ², дигиталното насилство претставува насилство со употреба на дигиталните технологии (социјални медиуми, платформи за комуникација преку пораки, мобилни телефони, платформи за игри) и континуирано однесување насочено кон застрашување, лутина или засрамување на таргетираните лица. Насилниците често се одлучуваат за употреба на овој тип насилство поради високиот степен на анонимност и тешкиот начин на откривање на нивниот идентитет, па оттука дигиталното насилство добива „кукавички облик“. Најчестиот начин на дигитално насилство вклучува ширење лаги или постирање засрамувачки фотографии или видеа од некого на социјалните мрежи, испраќање навредливи, насилни или заканувачки пораки, фотографии или видеа преку платформите за комуникации со пораки, испраќање зловни пораки во име на други лица или преку лажни профили. Треба да се спомене и специфичноста на дигиталното насилство, за разлика од класичното, па, иако не е можно физички да се повреди или загрози таргетираното лице, сепак, остава долготрајни последици во реалноста и може да се врши во кое било време и од кое било место.

Кога станува збор за употреба на интернетот, од значење е да се споменат неколку статистички податоци. Така, во периодот од 2019 год. до 31 јули 2022 година³ податоците покажуваат дека

1 Регистар за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија, registarnapedofili.mk

2 Cyberbullying: What is it and how to stop it. UNICEF, Cyberbullying: What is it and how to stop it | UNICEF

3 Internet User Statistics & 2022 Population for, Internet World Stats, Europe Internet Users and Population Statistics (internetworldstats.com)

55% од населението во светот во 2019 год. имало пристап до интернет, додека во 2022 година тој процент изнесува 69%. Во Европа, процентите за 2019 и 2022 изнесуваат 58,8%, односно 89.7%.

Интересен е фактот дека 40,84% од светското население, поточно 3.240.870.377 луѓе ја користат социјалната мрежа Facebook, од кои две милијарди се сметаат за активни корисници, на дневно ниво. За најбрзорастечката социјална мрежа ТикТок, податоците од јуни 2021 година⁴ покажуваат дека на месечно ниво има една милијарда активни корисници, со вкупно две милијарди и 600 милиони симнувања на апликацијата. Што се однесува пак до Република Северна Македонија, 81% од вкупното население, во 2022 година, имало пристап до интернет⁵.

Во продолжение на трудов подетално ќе бидат објаснети различните појавни облици на дигиталното насилство врз децата.

2. ОБЛИЦИ НА НАСИЛСТВО ВО ДИГИТАЛНИОТ СВЕТ ВРЗ ДЕЦАТА

Не постои единствен начин за оневозможување на насилниците, кога е во прашање насилството во дигиталниот свет. Од тие причини во оваа точка подетално ќе бидат објаснети различните појавни облици на ваквото насилство врз децата, со цел да се обезбеди навремена и соодветна превенција.

2.1. ОНЛАЈН КОМУНИКАЦИЈА ЗАРАДИ СЕКСУАЛНА ЗАЛОУПОТРЕБА (GROOMING)

Grooming⁶ претставува воспоставување емоционална врска со детето и стекнување доверба, со цел негово сексуално злоупотребување, експлоатирање или тргување. Примерите на вакво однесување најчесто вклучуваат: давање подароци или посветување посебно внимание на дете, на млада личност или на неговиот родител; близок физички сексуален контакт, како што е несоодветно борење или играње тепачка; контролирање преку закани, сила или авторитет, кои кај детето создаваат страв за пријавување на таквото однесување; испраќање експлицитни слики и видеа; водење сексуални разговори преку интернет; емитување сексуална содржина во живо и лична средба со злоставувачот.

Знаците кои укажуваат на онлајн комуникација, заради сексуална злоупотреба, не секогаш можат лесно да се забележат, од причина што понекогаш можат да бидат скриени или не толку вообичаени. Па така, можните знаци кај децата, за појава на овој облик на дигитално насилство, содржат⁷: таинствено однесување во своето слободно време, вклучително и во времето поминало на интернет; имаат постаро момче или девојка; имаат пари или нови работи кои не можат или не сака да ги објаснат; одеднаш стануваат повлечени, вознемирени или нефокусирани; користат сексуални термини кои се несоодветни за нивната возраст; често поминуваат повеќе време надвор од дома...

Анализите покажуваат дека инстаграмот, како социјална мрежа, со себе носи најголем ризик за grooming.⁸

Имајќи ги предвид овие причини многу е важно родителите отворено и искрено да разговараат со своите деца, односно да им посветат посебно внимание, да следат како се однесуваат, а доколку децата сакаат - да зборуваат на оваа тема и да им укажат дека не треба да имаат чувство на вина за настанатата ситуација.

---

4 Zephoria Digital Marketing, TikTok Statistics: as of June 2021 - Zephoria Inc.

5 Supra note 3.

6 NSPCC. What is grooming. *What Parents Need to Know About Sexual Grooming | NSPCC*

7 Ibid

8 Д-р Лажетик, Гордана, д-р Петровска, Невена, проф.д-р Нанев, Лазар. „Алатка за безбедност и заштита на децата од насилство во дигиталниот свет”, (OSCE Mission to Skopje, 2020), стр.50

2.2. ДЕМНЕЊЕ ПРЕКУ ИНТЕРНЕТ (CYBERSTALKING)

Ваквиот облик на дигитално насилство се однесува на употребата на интернет и на друга дигитална технологија, како што се социјалните медиуми, е-маил комуникацијата, пораките испратени во форум и тн., со цел вознемирување или демнење одредено лице. Всушност, демнењето преку интернет претставува форма на насилство преку интернет и е помеѓу најбрзорастечките кривични дела поврзани со користење компјутер и интернет.⁹

Знаците на демнење преку интернет може да вклучуваат испраќање непристојни пораки или премногу пораки, „лајкување“ на сите ваши постари фотографии или објави на социјалните мрежи, следење преку ГПС уред, заканувачки пораки итн.

2.3 КОРИСТЕЊЕ ЛАЖНИ ПРОФИЛИ СО ЦЕЛ НАШТЕТУВАЊЕ НА ЖРТВАТА (CATFISHING)

Користењето лажни профили со цел да ѝ се наштети на жртвата претставува еден вид измамничка активност на интернет која има за цел да воспостави лажно пријателство, измамничка романтична врска, а во некои случаи примарна цел се финансиски интереси. Измамниците, во ваквите случаи, користат лични податоци и фотографии од други лица, сè со намера да креираат нов идентитет кој ќе го користат за да ја намамат и измамат жртвата.

Се препорачува да се проверува профилот на корисникот, особено колку пријатели има, бидејќи практиката покажува дека лажните профили немаат голем број следбеници, како и да се проверува поставената профилна фотографија и албумот со слики.¹⁰

3. РЕЛЕВАНТНА МЕЃУНАРОДНА И НАЦИОНАЛНА ПРАВНА РАМКА

3.1. ОРГАНИЗАЦИЈА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ (ООН)

3.1.1 Специјален известувач на Генералниот секретар на ООН за насилство врз децата¹¹

Обврски на специјалниот известувач се да поднесува извештаи до Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации (ООН) и да претседава со Меѓуресорската работна група на ООН за насилство врз деца. Оваа позиција за првпат е воспоставена на 1 јули 2009 година, со мандат од три години. Мандатот му е продолжен за уште три години во декември 2012 година, кога е одобрена Резолуцијата за унапредување и заштита на правата на децата (A/67/152).

Во поглед на последиците од пандемијата со Ковид-19, која само навидум е оставена зад нас, специјалниот известувач на Генералниот секретар за насилство врз деца, во извештајот – „Насилство врз деца: Скриена криза на пандемијата Ковид-19“,¹² напоменува дека пандемијата имала разорувачко влијание низ светот и ги изложила децата на зголемен ризик од секаков вид насилство.

3.1.2 Меѓуресорска работна група за насилство врз децата¹³

Во оваа група учествуваат Високиот комесаријат за бегалци на ООН (UNHCR), Меѓународната организација за миграција (ИОМ), Детскиот фонд на Обединетите нации (UNICEF), Канцеларијата на Обединетите нации за дрога и криминал (UNODC), Меѓународната организација на трудот

9 Awati, Rahul, 'What is cyberstalking' (TechTarget). What is cyberstalking and how to prevent it? ([techtarget.com](https://www.techtarget.com))

10 Supra note 8.

11 UN Special Representative of the Secretary-General on Violence Against Children, About us | [UN Special Representative of the Secretary-General on Violence Against Children](https://www.un.org/en/children/representative)

12 Fore, Henrietta et.al. Leaders' statement - Violence against children: A hidden crisis of the COVID-19 pandemic, 2020. <https://www.un.org/en/children/news/leaders-statement-violence-against-children-hidden-crisis-covid-19-pandemic>

13 Inter-Agency Working group on violence against children(United Nations,2020). <https://pmnch.who.int/resources/publications/m/item/inter-agency-working-group-on-violence-against-children-agenda-for-action>

(ILO) и Канцеларијата на Специјалниот известувач на Генералниот секретар на ООН за насилство врз деца. Пристапот на работната група се води од принципот „за најдобар интерес на детето“.

3.2. КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВОТО НА ДЕТЕТО¹⁴

Конвенцијата за правото на детето, која е усвоена на Генералното собрание на ООН, со Резолуција 44/25, на 20 ноември 1989 година, а стапила во сила на 2 септември 1990 година, претставува најважен меѓународен документ за заштита на правата на децата. Бидејќи е донесена во зачетокот на развојот на времето на интернет, Конвенцијата експлицитно не ги препознава термините засегнати од дигиталното опкружување. Сепак, содржи одредби (членови од 19 до 36) кои укажуваат на обврската државите потписнички да го имаат како приоритет ‘најдобриот интерес за детето’ и да преземат соодветни законодавни, административни, социјални и образовни мерки за да го заштитат од сите форми на физичко или ментално насилство, повреда или злоупотреба, занемарување или несовесно постапување, малтретирање или експлоатација, вклучувајќи и сексуална злоупотреба, додека за него се грижат родителите, законските старатели или некое друго лице на кое му е доверена таа надлежност.

Треба да се има предвид и Начелото 2 од Декларацијата за правата на детето, кое пропишува дека детето треба да ужива посебна заштита и да му се даде прилика и олеснување, со закон или со други средства, да се развива физички, ментално, морално и општествено, на здрав и нормален начин и во услови на слобода и достоинство, а при донесувањето на законите, кои се насочени кон таа цел, главен мотив да бидат „најдобрите интереси за децата“.

3.3. ФАКУЛТАТИВЕН ПРОТОКОЛ КОН КОНВЕНЦИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО КОЈШТО СЕ ОДНЕСУВА НА ТРГОВИЈАТА СО ДЕЦА, ДЕТСКА ПРОСТИТУЦИЈА И ПОРНОГРАФИЈА¹⁵

Протоколот содржи дефиниции на поимите трговија со деца (секое дејствие со коешто детето е злоупотребено заради надоместок или која било друга корист); детска проституција (употреба на дете во сексуални активности за надомест или друга корист) и детска порнографија (секое претставување, на кој било начин, на дете коешто е извршено со цел воведување во реални или симулирани експлицитни сексуални активности или какво било објавување на сексуални делови на дете за примарно сексуални цели).

3.4. СОВЕТ НА ЕВРОПА (СЕ)

3.4.1. Конвенција од Будимпешта (Конвенција за компјутерски криминал на Советот на Европа) и втор, дополнет Протокол кон Конвенцијата¹⁶

Темелните промени, настанати со дигитализацијата и континуираната глобализација на компјутерските мрежи, како и ризикот овие мрежи и електронските информации да бидат искористени за извршување кривични дела и доказите поврзани со нив да бидат пренесувани преку ваквите мрежи, ја наметнаа потребата државите-членки на Советот на Европа да донесат соодветна Конвенција на 23 ноември 2001 година. Во член 9 од Конвенцијата – Дела поврзани со детска порнографија, јасно е наведено дека секоја држава ќе усвои законодавни и други мерки кои е неопходно да се инкриминираат со домашното право, односно да се предвидат како кривични дела, кога со умисла и противправно се врши производство, дистрибуција, се нуди или на друг начин се прави достапна, се пренесува, набавува или поседува детска порнографија. Вториот протокол кон Конвенцијата оди чекор понапред и ја зајакнува соработката и споделувањето

14 Convention on the Rights of the Child, General Assembly resolution 44/25, 1989. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

15 Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, [Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography | OHCHR](#)

16 Budapest Convention and Second Protocol, Budapest Convention - Cybercrime ([coe.int](#))

електронски докази меѓу земјите-членки на Советот на Европа и другите држави-потписнички на Конвенцијата за сајбер криминал.

Конвенцијата од Будимпешта нашава земја ја ратификувала на 16 јуни 2004 година.¹⁷

3.4.2 Конвенцијата од Ланзароте (Конвенција за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба)¹⁸

Конвенцијата е усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа на 12 јули 2007 година, а стапила во сила на 1 јули 2010 година. Цел врз која е насочено вниманието во Конвенцијата се деструктивното влијание кое го чини сексуалната експлоатација, детската порнографија и проституција и сите форми на сексуална злоупотреба на најмладите, а особено зголемената употреба на информатички и комуникациски технологии од децата и сторителите врз здравјето и психосоцијалниот развој на децата. Во Конвенцијата се содржани кривични дела поврзани со детската проституција (член 19), детската порнографија (член 20), како и таканаречениот grooming кој за првпат е регулиран со меѓународен договор.

Во Република Северна Македонија на 5 октомври 2010 година е донесен Указ за прогласување на Законот за ратификација на Конвенцијата.¹⁹

3.4.3 Стратегија на Советот на Европа за правата на детето (2016-2021)²⁰

Стратегијата е заснована на четирите фундаментални принципи, кога се во прашање правата на детето (недискриминацијата, најдобриот интерес за детето, правото на живот, преживување и развој и правото да биде слушнато). Во точката 14 се нагласува загриженоста поради насилството врз децата, коешто претставува прекршување на правата на децата и често има разурнувачки последици на краток и долг рок, кога се во прашање нивното ментално и физичко здравје. Притоа се нагласува дека е од императивно значење прекинувањето на секаков вид насилство врз децата.

Оваа Стратегија е од особено значење, ако се земе предвид фактот дека во неа е посветено посебно внимание на правата на децата во дигиталното опкружување (точка 21), па покрај можностите што им се нудат на децата коишто растат во дигиталниот свет, се укажува и на ризикот од нивното изложување во ова опкружување, особено на последиците од штетните содржини.

3.5 ДОМАШНО ЗАКОНОДАВСТВО

Во домашното законодавство, поконкретно во Кривичниот законик, предвидени се повеќе посебни кривични дела поврзани со заштита на детето од недозволените дејствија преку користење интернет. Во член 193 е пропишано кривичното дело - прикажување порнографски материјал на дете, кој уредува дека ќе се казни тој што на дете кое не наполнило 14 години ќе му продаде, прикаже или со јавно изложување на друг начин ќе му направи достапни слики, аудиовизуелни и други предмети со порнографска содржина или ќе му прикаже порнографска претстава, а по строго ќе се казни доколку делото е сторено преку средства за јавно информирање. Согласно со член 193-а – „производство и дистрибуција на детска порнографија“ ќе се казни тој што произведува детска порнографија со цел за нејзина дистрибуција, пренесување, нудење или на друг начин истата ја прави достапна, тој што набавува детска порнографија за себе или за друг или поседува детска порнографија. Посебно ќе се казни ако делото е сторено преку компјутерски систем или друго средство за масовна комуникација. Со кривичното дело - намамување на обљуба

17 Закон за ратификација на конвенцијата за компјутерски криминал (Службен весник на РМ 41/2004 од 24.6.2004 година), т. 9, стр.1,

18 Council of Europe. Lanzarote Convention, Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention) CETS N°201, 2007. <https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-convention>

19 Закон за ратификација на Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба (Службен весник на РМ бр.135 од 8.10.2010 година),

20 Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2016-2021), <https://rm.coe.int/168066cff8>

или друго полово дејствие на дете кое не наполнило 14 години, пропишано во член 193-б, ќе се санкционира тој што преку компјутерско-комуникациски средства, со закажување средба или на друг начин наведува дете кое не наполнило 14 години на обљуба или друго полово дејствие или на производство на детска порнографија и ако со таквата намера е остварена непосредна средба со малолетникот, познато како grooming. Насилство врз дете, од член 201-а, врши лице кое ќе изврши физичко, психичко или друг вид насилство кон дете.

Со последните измени на Кривичниот законик²¹, во член 144-а се вовеле кривичното дело „демнење“. Во него е пропишано дека тој што неовластено ќе следи, прогонува или на други начин се меша во личниот живот на друг или со него воспоставува или настојува да воспостави со него несакан контакт, со движење во просторот каде се наоѓа тоа лице, со злоупотреба на користење на личните податоци, со користење средства за јавно информирање или други средства за комуникација, или на друг начин психички го злоставува, вознемирува или застрашува и со тоа ќе предизвика чувство на несигурност, вознемиреност или страв за неговата сигурност, или за сигурноста на нему блиско лице, ќе се казни со парична казна или со затвор до 3 години. Во став 2 е предвиден посебниот облик на ова кривично дело, па така, ако тоа е сторено спрема лице со кое сторителот е или бил во интимна врска, или спрема дете, сторителот ќе се казни со затвор од 6 месеци до 5 години.

Исто така, Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство го дефинира семејното насилство. Во него се набележани повеќе облици на насилство и тоа физичко, психичко, демнење, сексуално, економско и родово засновано насилство врз жените. Во овој закон не е предвидена посебна одредба која се однесува на насилството преку интернет, меѓутоа веќе дефинираните облици на насилство би можеле да се применат доколку насилството е извршено во дигиталното опкружување.

ЗАКЛУЧОК

Со цел да се подобри имплементацијата на домашната законска регулатива сметам дека е потребно зголемување на професионалните капацитети, преку обуки и подобрување на условите и ресурсите за спроведување на превенција, заштита и поддршка на децата.²² Тоа ќе придонесе за зголемена, ефикасна и ефективна интероперабилност меѓу засегнатите институции. За соодветна ја сметам и потребата од формирање централно координативно тело за заштита на децата на интернет, односно Национален совет на засегнати страни кој ќе претставува независно тело составено од сите владини министерства и ќе има задача да воспостави и да спроведе национална стратегија и акциски план кои ќе овозможат поголема соработка во врска со заштита на децата на интернет по примерот на Советот за безбедност на децата на интернет на Обединетото Кралство.

Во овој контекст треба да се има предвид и ставот на Европскиот суд за човекови права кој укажува на тоа дека државите – членки на Советот на Европа имаат обврски да создадат основи во домашното законодавство заради делотворно остварување на основните права и слободи заштитени со Европската конвенција за човекови права, вклучително и мерки коишто имаат за цел почитување на правото на приватен живот, загарантиран со член 8 од Конвенцијата, во кој спаѓа и заштитата на децата во дигиталниот свет.

(Авторот е слушател на почетна обука во VIII генерација на Академија за судии и јавни обвинители „Павел Шатев“ Скопје)

---

21 Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик(Службен весник на РСМ бр.36/23 од 17.2.2023 година)

22 Supra note 8. стр.80.

МОДЕРНОТО РОПСТВО ВО НОВИОТ СВЕТ

Превенирањето и елиминирањето на ропството претставува голем предизвик, но воедно претпоставува и координирана акција за правење значајни промени во профитно-потрошувачкиот менталитет и правната регулатива, на светско ниво. Превенцијата и борбата против ропството не се само морални императиви, туку бараат траен, системуски пристап за да се изгради свет во кој сите ќе имаат право на слобода и достоинствен живот.

МАРИЈАНА КИТАНОСКА

АПСТРАКТ

Ропството е систем во кој луѓето се стока, нечија сопственост и немаат право да одлучуваат за својата судбина.

Системот на ропство постои уште од создавањето на човештвото. Тоа претставувало институција за која се сметало дека е нешто сосема нормално и на никого не му доаѓало на памет да се бунтува, бидејќи секогаш постоеле добри објаснувања за „сјајното ропство“.

Робови биле претставници на другите, на поробените народи, односно лица кои паднале во ропство поради војни, долгови и слично.

Во некои области постојат дури и закони кои им овозможуваат на родителите да ги продадат своите деца како робови, доколку им биле потребни пари. Во антички Рим, бројот на робови достигнува до една четвртина од вкупното население. Во градовите во кои живеела високата класа бројот на робови бил поголем од бројот на граѓани, затоа што секој богат човек имал цела свита која ги вршела сите работи за него. Робовите, генерално, биле многу строго казнувани, доколку одбиле да го слушаат својот господар. Ретки биле добрите односи меѓу господарите и робовите, но сепак се случувало некои господари да ги наградуваат робовите, понекогаш дури и со слобода.

Роб можел да биде секој, без разлика на раса, религија или друга припадност. Купувањето и продавањето се вршело на посебни пазари на кои била нудена работна сила од најспособните и најиздржливите млади луѓе кои со својата енергија можеле да завршуваат голем број најразлични работи.

За жал, ропството не е засекогаш и целосно укинато, иако не постои во првобитната форма. Се претпоставува дека денес милиони луѓе се потчинети, дека се без слобода на движење и други елементарни права. Тоа се главно девојки - жртви на проституција, луѓе кои робуваат како слуги во нечија куќа, а во некои земји, како Мавританија, се претпоставува дека 20% од населението живеат како робови.

ВОВЕД

Со самата појава на првите цивилизации се појавило и ропството, што значи дека стопанството во тој период се засновало во целост, или пак делумно, на трудот на робовите. Господарот имал апсолутно право над робот, односно робот бил објект и се наоѓал под неограничена власт на господарот. Во хетитското право односот меѓу човекот и Бог се споредувал на следниов начин: Ако слугата го разлутел својот господар следувало убиство или сечење на дел од телото, на пример, носот, ушите, или пак ќе ги казнел неговите жена, деца или некој од неговите најблиски. Според тоа, господарот имал целосно право да одлучува за животот и смртта на робот и на неговото семејство. Исто така и римското право тргнувало од правилото дека господарот имал jus vitae ac necis - право на животот и смртта на робот, дека робот е „орудие кое говори“ (instrumentum vocale). Меѓутоа, оваа дефиниција за положбата на робот не е универзална, бидејќи положбата на робовите била различна во другите држави, како на пример во античка Грција, Стариот Исток или во помладите атински држави. Сепак, иако робот бил дефиниран како објект, тој можел да има имот во сопственост, можел да се жени и да има деца, а доколку бил нападат, можел да бара судска заштита.

Кога се говори за изворите на ропството се мисли на тоа како дошло до најголемата нееднаквост меѓу луѓето, до односот господар - роб, поточно, како настанало ропството? Изворите на ропството биле: заробување во војна, должничко ропство, репродукција и казнување. На почетокот, во далечното минато, во согласност со обичаите, победениот непријател во војна бил убиван. Со промената на вредностите и со развојот на средствата на трудот станало покорисно на заробениот непријател да му се поштеди животот и да се искористи неговата работна сила.

Должничкото ропство се сведуvalo на тоа кога должникот не можел да го врати долгот на доверителот, тој автоматски го губел статусот на слободен човек и бил претворан во роб. Репродукцијата, или со други зборови децата чии родители биле робови, и самите имале статус на робови. Според некои стари права, за определени дела, како казна, се губел статусот на слободен човек.

1. БОРБАТА ЗА УКИНУВАЊЕ НА ТРАДИЦИОНАЛНОТО РОПСТВОТО ТРАЕЛА ДОЛГО

Ропството полска почнало да се укинува од XIII век, најчесто со помош на религијата, затоа што религијата верува дека сите луѓе се еднакви и дека никој не треба да биде роб. Развојот на образованието и просветлувањето, исто така, придонесува за отстранување на старите верувања дека општеството треба да има робови и дека некои луѓе се инфериорни во однос на другите. Меѓутоа, со доаѓањето на колонијализмот, ропството станува полошо. Од средината на XV и во XVI век големите европски компании масовно тргуваат со робови, бидејќи нивниот труд е потребен на плантажите во Америка и Африка. Тие главно ги користеле робовите од Африка, кои секојдневно, со чамци, биле транспортирани до насадите на кои работеле во најсурови услови, па често починувале од болести. Во европските земји се поведува голема кампања за престанок на ваквите практики, бидејќи биле крајно нехумани.

Во јавноста чести се критиките против трговијата со робови. Забрана на ропството побарал и папата, па католичките земји го укинале ропството некаде во XVI век. Речиси во сите европски земји се укинува ропството во рамки на државите, но тоа останува во нивните колонии. Меѓутоа, сопствениците на корпорациите се противеле на укинувањето на ропството, бидејќи не би имало кој да работи на плантажите, а тоа ќе значело директна загуба на профитот.

Затоа, требало да поминат неколку века, па ропството да биде целосно и секаде укинато. Голема пресвртница се случила во 1883 година, во Британската империја, кога бил донесен официјален акт со кој се забранува ропството. Тоа е еден од најголемите моменти во човештвото, кога толку голема империја, во која ропството постоело со векови и носело големи профити, доброволно одлучила да се откаже од него.

2. МОДЕРНО РОПСТВО

Секоја година милиони луѓе, претежно жени и деца, биле измамани или принудувани на разни форми на ропство од кои не можеле да избегаат, или, со други зборови кажано, тешко било да се ослободат. Трговијата со луѓе е една од најпознатите, најпрофитабилните и најбрзо растечките области на „криминалните мрежи“. Оваа модерна форма на ропство е најлошиот можен начин на кршење на човековите права, бидејќи луѓето ги губат слободата и достоинството, а слободата и достоинството се темелни вредности на она што ги прави луѓе. Тука спаѓаат и сексуалната експлоатација, принудната работа, извршувањето криминални и други незаконски активности под присила и уцена...

Статистичките податоци покажуваат дека поголемиот дел од жртвите, околу 60% од сите луѓе подјармени од модерното ропство се на возраст меѓу 15 и 23 години. Возрасната група од 24 до 30 во себе опфаќа 24% од жртвите. Ова значи дека младиот човек, на возраст меѓу 15 и 30 години, е изложен на висок ризик да стане жртва на трговија со луѓе.¹

Факторите што придонесуваат за потенцијална ранливост се многу и би било погрешно да се издвојат само неколку од нив како одлучувачки. Бројни студии покажуваат дека повеќето од

---

1 Musto, Jennifer. (2010). „Control and Protect: Collaboration, Carceral Protection, and Domestic Sex Trafficking in the United States.“ Gender & Society.

жртвите на трговија се млади жени (според некои извештаи, над 90%), дека доаѓаат од релативно (ако се спореди со Западна Европа) сиромашни заедници, дека најчесто индивидуите биле невработени, имигранти, а во многу случаи биле подложени на некои форми на дискриминација (обично по етничка основа). Сепак, од неодамна статистиките и студиите покажуваат зголемување на бројот на жртвите - мажи, а најчеста причина е принудниот труд.

Извештаите на Обединетите нации првенствено се однесуваат на податоци од кои најмалку 140 000 луѓе низ Европа се жртви на трговија со луѓе.² Земјите од Централна и Југоисточна Европа (претежно од регионот на долното течение на Дунав) се земји на потекло на жртвите на трговија со луѓе, кои потоа се експлоатирани во западните и јужните делови на континентот. Жртви на трговија со луѓе во Европа ретко се откриени и во други делови на светот.³ Повеќето од оние во Европа се принудувани на проституција и биле изложени на разни форми на нехумано однесување, а нивната позицијата потсетува на ропство.⁴

Бугарија и Романија се главните земји на потекло на жртвите од трговијата со луѓе, иако ги има и од други земји и подрачја. Во периодот меѓу 2005 и 2007 година повеќе од 2.000 жртви на трговија со луѓе од Романија биле регистрирани во 21 европска земја. Во истиот период, околу 600 жртви на трговија со луѓе од Бугарија биле пронајдени во 17 европски земји. Романската влада, во 2010 година, објавила 1.154 идентификувани жртви на трговија со луѓе (што е зголемување на бројот во однос на 2009 година, кога се идентификувани 780), додека Бугарија има идентификувани 558 лица (зголемување на бројот во однос на 2009 година, кога имало 289). Што се однесува до Унгарија, невладини организации изразиле загриженост дека правното толкување на Владата на терминот „жртва на трговија“ е премногу тесно поставено за да може да вклучи индивидуални жртви на трговија со луѓе, па затоа и официјалните бројки се помали од вистинскиот број. Србија идентификувала околу 100 луѓе, во 2010 година, што е помалку отколку во 2009 година. За разлика од овие земји, Германија е земја - дестинација за жртвите на трговија со луѓе. Околу 85% од идентификуваните жртви на трговија со луѓе во Германија се од европско потекло, а од нив 20% се од Романија, а 19% од Бугарија.⁵

Сексуалната експлоатација многу полесно може да се открие од кој било друг вид експлоатација.⁶ Причината за ова е во тоа што со години акцентот бил ставан на сексуалната експлоатација, преку кампањи кои требало да ја подигнат свеста и да се фокусираат на правната рамка. Принудната работа, како форма на трговија со луѓе, во голем број земи дури неодамна била вклучена во националното законодавство. Како резултат на тоа статистиката содржи поголем број случаи на сексуална експлоатација, во однос на оние кои се јавуваат во практиката.⁸

Експертите коишто се занимаваат со човекови права особено се заинтересирани за современите, модерни форми на ропство. Современите форми на ропство се присутни во градежната индустрија, во индустријата за секс, гастрономијата, земјоделството и во некои индустриски производни сфери. Друга област во која се пројавуваат манифестации слични на ропство се домашната нега на болни и помош во домаќинството. Тешката економска ситуација ги принудила сиромашните од разни страни на светот да бараат алтернативи, да одат во други земји и притоа, често да стануваат жртви на трговија и бело робје. Таквите луѓе биле принудени да работат цел ден, под тешки работни услови, за симболична плата, без пристojно сместување, а при тоа често биле уценувани и физички малтретирани.

Огромно мнозинство од софтверските корпорации кои имаат централно седиште во Европа и САД, и богати сопственици, преку своите деташирани фирми, како работна сила искористувале

2 Клара С., Лазар Ј. (2017). „Извештај за трговија со луѓе со цел трудова експлоатација“ Спречување и борба против трговија со луѓе.

3 Gökhan Ergöçün, (2022), Едно од секои 150 лица живее под модерно ропство, Anadolu Ajansı (AA) линк

4 Жаклин Б., Донатела Б., Фил М. „Проценка на потребите: Трговија со луѓе во Западен Балкан“, изготвено за Меѓународната организација за миграција, од Групата за комуникации во истражувањето.

5 Гордана Л., Ирена З. (2020). „Правата на жртвите на трговија со луѓе во судските постапки“

6 Bales, Kevin, and Trodd, Zoe. (2008). "Slavery in the 21st Century: The Contemporary Problem." Columbia University Press.

млади луѓе од Кина и Јапонија, третирајќи ги како евтина стока. Таквите работници во Кина и Јапонија се сместувани во најевтини хотели, полни со влага, нечистотија и со душеци за спиење на подот. Се ангажирале и деца од улица кои биле принудувани да прифаќаат, во крајно нехумани услови, да работат на програмирање на компјутерски игри, за мизерна плата од неколку долари на ден.⁷ Најбизарно е дека овие деца, во Кина, генерираат 3D компјутерски модели на оружје за игри на интернет. Ова носи огромни профити, а претставува огромна бизнис трговија со виртуелни предмети, преку интернет. Овој пример од потрошувачкото општество укажува на двојно модерно ropство.

3. ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ДЕЦА

Меѓу многуте компании во светот Мекдоналдс е пример за компанија која се одржува со експлоатација на детскиот труд во Кина. Во посебната економска зона на Кина, со име Шенжен, деца на 14 години 16 часа дневно, седум дена во неделата, за еден и пол долари по час работат на производство на Снупи, Мечо Пух и Хелоу Кити (Hello Kitty) - играчки за Мекдоналдс. Условите за работа и престој се: петнаесетина деца спијат на дрвени кревети, без душеци, во соби меѓу 18 и 27 квадратни метри. Бидејќи многу од овие деца, со толкава плата, немаат можност да платат лични документи и дозволи за постојан престој во Шенжен, во овие соби остануваат нелегално и со месеци не можат да се вратат дома.⁸

Фабрика во Донгуан (Dongguan), индустриски град во Кина, произведува играчки, покрај за Мекдоналдс, Дизни и Мател, и за пазарите во целиот свет. Во извештај за работата на фабриката се опишани сериозни прекршувања на трудот, експлоатација на деца, незаконски плати и лоши услови за живот.

Се проценува дека во светот работно се експлоатираат 211 милиони деца. Тие немаат пристап до образование и немаат друг избор, освен напорна работа.⁹

Така на пример, голем број чоколадни производи, кои покриваат 70% од потребите на светот, доаѓаат од одредена плантажа за какао која се наоѓа кај Брегот на Слоновата Коска. Таму се вработени деца – робови, на возраст од 5 години па нагоре, а нивниот број е поголем од 200.000. Освен што обработуваат какао, тие пренесуваат и тешки торби со пестициди на огромното растојание меѓу плантажите.¹⁰ Овие деца обично се киднапирани или биле продадени од нивните родители. Индустијата за чоколадо, се разбира, сево ова го демантира, тврдејќи дека нема никаква врска со учеството на децата во ropството, а вината ја префрлува врз државата Брегот на Слоновата Коска и на Јужноафриканска Република. Инаку, најголемиот дел од произведеното какао се користи од мултинационалните компании во САД и Европа.¹¹

Во други земји, како на пример во Западна Африка, децата работат со мачети или со смртоносни хемикалии, пестициди и фунгициди, со примена на дрва, без да носат заштитна облека и без соодветна обука. Овие деца се принудени да работат во услови слични на робови, тепани се и принудувани да работат повеќе од 12 часа на ден, неможејќи да заминат од опкружувањето. Во Централна Азија пак и во производството на памучна долна облека постои принудна работа на деца и стотици илјади ученици.¹² Тие се принудувани да собираат памук за глобалните фабрики за долна облека. Од друга страна пак, според некои истражувања, се дознава дека камењата за поплочување на плоштадите на некои од европските метрополи се изделкани од деца во Индија.

7 Chawla, Navin. (2019). "The War Against Human Trafficking: U.S. Policy Assessed." University of Chicago Press

8 Siddharth K. (2017). Modern Slavery: A Global Perspective

9 Bales, Kevin. (2016). «Blood and Earth: Modern Slavery, Ecocide, and the Secret to Saving the World.» Spiegel & Grau.

10 <https://novamakedonija.com.mk/svet/povekje-od-160-milioni-deca-zhrtvi-na-trudova-eksploatacija/>

11 Резиме на предизвиците во справувањето со трговијата со луѓе заради трудова експлоатација во земјоделскиот сектор, во регионот на ОБСЕ, Заднински документ за Конференцијата на Сојузот против трговија со луѓе: Технички семинар за справување со трговија со луѓе заради трудова експлоатација која се фокусира врз земјоделскиот сектор.

12 Richard J. R. (2020). A History of Modern Africa: 1800 to the Present

Овие форми на детски труд се нелегални, без разлика дали станува збор за германски или за индиски закон. Прашање е зошто, на пример, за овие проблеми отворено не се зборува кога се разговара за трговијата и за билатералните односи меѓу Германија и Индија. Во високоразвиените држави имаат обврска да ги заштитат луѓето, не само во нивната земја, туку и на меѓународната сцена, во борбата против современите форми на ропство. Но, тоа не е така, бидејќи тоа не им е во интерес на богатите владејачки елити и бизниси.

4. СИСТЕМСКИ ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ ПРОТИВ МОДЕРНОТО РОПСТВО

Дали некој одрекува дека овој систем на ропство врз децата треба да престане да постои во XXI век? Верувам дека никој не одрекува, но ропство се' уште се случува. Ова несомнено е одраз на фактот дека сме далеку од тоа да живееме во напредно општество и дека нашата цивилизација е во напредна фаза. Напротив, ние сме примитивни, назадни и насилни и живееме во општество во кое не се почитуваат елементарните права и вредности на човекот.

Луѓето одат во продавница секој ден и купуваат разни работи, бидејќи се зависни од тоа да ја имаат најновата технологија и најмодерната облека. Но тие не сфаќаат дека за нивниот луксуз страдаат огромен број млади членови на заедницата. Сето ова може да биде многу различно. Откажувањето од извртената удобност и од потрошувачкиот менталитет и начин на живеење не е напразно откажување, туку е враќање на нормален систем на размислување.

Технологијата е потребна, но не до степен да се биде зависен од Ајподи ("iPods") - скапи телефони и други модерни техники, кои се креирани исклучиво да го олеснат нашиот живот, но дел од процесите на производство на оваа технологија се врши во услови на роб-сопственик системот. Не е доцна за да се промени дел од овој менталитет и да се направи обид да се намали трошењето на капацитетот и ресурсите и да бидеме внимателни и одговорни за она што го правиме за другите и за светот кој ќе го оставиме на нашите наследници, на потомците.

Ропството во новиот свет остава длабок и темен печат врз човековата психа, историја и врз човековите права. За да се стави крај на ова неправедно искуство државите мора да преземат енергични и објективни мерки за превенција, откривање и санкционирање на случаите на ропство. Поточно, треба да се фокусираат на објективни механизми и пристапи што би ги изградиле и би се поддржале со длабоки промени во светската заедница.

Меѓународна координација: За да се елиминира ропството, државите треба да развијат и да активираат меѓународни механизми за споделување информации, обука и ресурси. Ова може да вклучи и создавање меѓународни полициски тимови и размена на податоци меѓу различни владини и невладини организации.

Законски реформи и примени: Државите треба да работат врз доградба на законите и на нивна ефикасна примена. Воспоставувањето строги казни за лицата замешани во практикувањето на ропството и на заштита на правата на жртвите се од суштинско значење.

Образование и свесност: Систематското образование за јавноста и за службите за безбедност треба да бидат во преден план. Обуките за препознавање на случаите на ропство и рамнотежата во заедницата треба да бидат есенцијални за борбата против овој проблем.

Економски развој и универзален пристап до образование: Давањето приоритет на економскиот развој и на образованието е клучна системска мерка во превенирањето на ропството. Државите треба да работат за креирање услови кои ќе го олеснат пристапот до образование и ќе произведат можности за економско напредување, посебно за заедниците со најголем ризик.

Инклузивни политики и заштита на правата: Дејноста на државите треба да вклучува и да развива политики што ги заштитуваат правата на сите граѓани. Осигурувањето рамнотежа и вклучувањето на сите слоеви од општеството е клучно за превенирање и елиминирање на ропството.

ЗАКЛУЧОК

Борбата против современото ропство бара трансформативни и системски промени. Државите мораат да ги прифатат своите одговорности и да работат заедно, применувајќи ефикасни закони и политики, соодветно образование и развој, а се' со цел да се создаде свет во кој сите луѓе ќе живеат во слобода и ќе бидат почитувани нивните права. Успешното справување со ропството треба да се заснова врз сознанието на комплексноста на проблемот и на потребата за интегрирани пристапи.

Заштитата и поддршката на жртвите на ропство се круцијални за нивното спасување и опоравување. Ова вклучува обезбедување пристојни услови за живеење, здравствена заштита, правни совети и помош при реинтеграција во заедницата. Се наметнува и потребата од мониторинг и известување за случаите на ропство, со евалуација на ефикасни превентивни мерки. За успешност на овие процеси на борба против ропството и за поддршка на жртвите неопходна е финансиска поддршка од меѓународните институции и од државите. Употребата на нови технологии, како што се вештачката интелигенција и различните видови софтвери може да помогне во препознавањето и проследувањето на случаите на ропство. И секако, тука се и глобалната свест и активизмот: подигањето на свеста за глобалните проблеми поврзани со ропството, надополнети со индивидуалните и колективните напори, односно со активизмот, а сите тие можат да бидат инспиративни за промени во законодавствата и однесувањата.

Превенирањето и елиминирањето на ропството претставуваат голем предизвик, но воедно претпоставуваат и координирана акција за правење значајни промени во профитно-потрошувачкиот менталитет и правната регулатива, на светско ниво. Превенцијата и борбата против ропството не се само морални императиви, туку бараат траен, системски пристап за да се изгради свет во кој сите ќе имаат право на слобода и достоинствен живот.

(Авторката е адвокат).

СПЕЦИЈАЛНА СЕКЦИЈА ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

ПРАВОТО НА ПОЕДИНЕЦОТ НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА - МЕЃУНАРОДНИ АСПЕКТИ И НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Неопходни се суштински реформи и ефикасни институции за заштита на животната средина и на правото на поединецот на здрава животна средина. Главна цел на современите држави е да се подобри заштитата на животната средина со намалување на криминалот во неа и со воспоставување правна рамка за откривање на еколошкиот криминал. Еколошкото казнено право игра клучна улога во одвраќањето и во справувањето со активностите што ѝ штетат на животната средина. Тоа е клучната компонента во напорите за заштита на животната средина.

МАРИЈА ГРОЗДАНОВСКА

АПСТРАКТ

Правото на здрава животна средина е концепт според кој секој поединец има основно право да живее во средина која е чиста, безбедна и погодна за негова благосостојба. Ова право е тесно поврзано со пошироката идеја за човековите права на животната средина, која опфаќа различни еколошки грижи, како што се пристап до чист воздух, вода, храна и заштита од еколошки опасности. Денес, правото на здрава животна средина е признато во меѓународни и национални правни рамки, вклучително и во некои национални уставни. Но, правото на здрава животна средина сè уште не е признато како целосно применливо и независно човеково право, на ист начин како, на пример, правото на живот.

Во современото општество правото на здрава животна средина сè повеќе добива на значење во меѓународните правни и политички дискусии. Застапниците за заштита на животната средина и човековите права продолжуваат да работат на формалното признавање и спроведување на ова право, за да се осигураат дека луѓето насекаде можат да живеат во здрава и одржлива животна средина, односно, во средина во која постојат услови кои на човекот му овозможуваат да живее без опасности за неговото здравје, како и за здравјето на неговото потомство.

Клучни зборови: животна средина, право на здрава животна средина, меѓународни документи, национална регулатива.

ВОВЕД

Животната средина (почва, вода, воздух) како комплекс од услови за живот на човекот, го опфаќа просторот со сите живи организми и природни богатства, односно со природните и создадените вредности, нивните меѓусебни односи и вкупниот простор во кој живее човекот, во кој се сместени населбите, добрата за општа употреба, индустриските и другите објекти, вклучувајќи ги и медиумите и областите на животната средина.

Негрижата за животната средина и еколошката криза го загрозуваат, покрај животот на човекот, и опстанокот на целокупната жива природа. Состојбата со животната средина го вклучува црвениот аларм за висок степен на загаженост, како поради отсуството на ефективни мерки и активности за воочување и надминување на состојбата, неефективноста при идентификувано загрозување, така и во однос на предусловите што мора да се исполнат за заштита на здравјето на луѓето во најширок контекст, од право на здрава животна средина, па сè до судска заштита за непочитување, загрозување или повредување на ова право.

Во современото општество односот на државата и на граѓаните кон заштитата и унапредувањето на природата и животната средина веќе има достигнато високо рамниште на нетолерантно и недозволено запоставување и негрижа. Еколошката криза е еднаква со економската, политичката или здравствената. Нејзините последици се видливи на сите страни и во никој случај не може да се оправдаат со остварување на некои „повисоки“ економски, социјални или други цели, како што се, во прв ред, економските придобивки од забрзаниот економски развој по цена на безобѕирно уништување на животната средина. Уништувањето на животната средина го има достигнато нивото на колективно, општествено и глобално загрозување на егзистенцијалните добра за постојните и идните генерации.

Свртувањето на интересот кон екологијата, еколошката правда и заштитата на животната средина доведе и до издвојување на еколошкото казнено право како посебна правна гранка и научна дисциплина. Всушност, јакнењето на казненото право доведе до појава и развој на еколошко казнено право кое го сочинуваат инкриминациите против животната средина. Еколошкото казнено право игра клучна улога во одвраќањето и казнувањето на дејствијата кои ѝ штетат на жи-

вотната средина. Тоа се обидува да постигне рамнотежа меѓу економскиот развој и заштитата на животната средина, нагласувајќи ја важноста на одговорните и одржливи практики со цел да се обезбеди поздрава планета за идните генерации.

Еколошката правда се однесува на афирмацијата на човековото право за здрава животна средина, квалитетен живот и одржлив развој на општеството, проследен со ефикасна и ефективна судска заштита на животната средина и човековото право на здрава животна средина. Еколошките организации и застапници работат на промовирање и заштита на ова право, настојувајќи да развијат политики и активности кои обезбедуваат чиста и одржлива животна средина за секого. Тоа е важен елемент во поширокото движење за еколошка правда и одржливост.

1. ПРАВО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Правото на здрава животна средина вклучува неколку клучни компоненти:

Чист воздух

Луѓето имаат право да дишат воздух без загадување и без штетни материи, што вклучува мерки за намалување на загадувањето на воздухот и промовирање на квалитетот на воздухот.

Безбедна вода

Пристапот до чиста и безбедна вода за пиење е од суштинско значење за здравјето на луѓето. Обезбедувањето дека изворите на вода не се контаминирани е критичен аспект на ова право.

Санитација

Соодветни санитарни јазли се неопходни за да се спречи ширењето на болести и да се одржи здрава животна средина. Ова вклучува правилно отстранување на отпадот и третман на отпадните води.

Заштита од еколошки опасности

Луѓето имаат право да бидат заштитени од опасности по животната средина, како што се опасниот отпад, индустриското загадување и изложеноста на токсични материи.

Зачувување на природните ресурси

Правото на здрава животна средина исто така вклучува одговорно користење и зачувување на природните ресурси, а сè со цел да се осигура дека идните генерации можат да уживаат во слична животна средина.

Биолошка разновидност и заштита на екосистемот

Заштитата на биодиверзитетот и екосистемот е од суштинско значење за одржување на здравата животна средина и благосостојбата на сите живи суштества.

2. МЕЃУНАРОДНА РЕГУЛАТИВА ЗА ПРАВОТО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Меѓународната рамка за правото на здрава животна средина вклучува комбинација од меѓународни договори, декларации и принципи кои ја признаваат и ја промовираат идејата дека секој човек има право да живее во чиста, безбедна и здрава животна средина. Концептот на заштитата на природата низ призмата на човековите права се смета за нова идеја. Правото на здрава животна средина не се наоѓа како експлицитно прокламирано право во пионерските документи

за човековите права, како што се: Универзалната декларација за човекови права од 1948 година, Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи од 1950 година, Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права од 1966 година и Меѓународниот пакт за економските, социјалните и културните права од 1966 година. Во ерата на нивното изготвување свеста на општеството за големината, темпото, како и за негативните последици од деградацијата на животната средина не била доволно развиена за тие да го гарантираат правото на здрава животна средина, како основно човеково право.

Денес правото на здрава животна средина, на меѓународно ниво, е подигнато на ниво на елементарно природно право на човекот, кое всушност претставува право од третата генерација на човекови права. Во јули 2022 година Обединетите нации го поздравуваат признанието од Генералното собрание дека чистата, здрава и одржлива животна средина е човеково право. Ова признавање следеше по Резолуцијата 48/13 на Советот за човекови права на ООН, која го призна правото во октомври 2021 година.

Првото официјално признавање на правото на здрава животна средина е на Конференцијата на Обединетите нации за човековата средина, одржана во 1972 година, во Стокхолм.¹ Тогаш е донесена Стокхолмската декларација за животната средина, која претставува прв меѓународен документ за еколошкото право кој го промовира правото на здрава животна средина како право на секој поединец, но и обврска на државите да бидат главни гарантни за обезбедување услови за остварување на ова право. Декларацијата содржи принципи кои се однесуваат на животната средина, на нејзината заштита и унапредување, но истовремено и ги повикува државите да создадат регулативи за заштита на дивниот свет и да ги зачуваат достапните природни ресурси, усвојувајќи и национални политики за планирање на растот на населението заради решавање на проблемите со пренаселеноста која ја нарушува состојбата со природните ресурси. Декларацијата донесена на Стокхолмската конференција го вовела современиот концепт на меѓународна заштита на животната средина. Со неа се поставени основите на голем број меѓународни конвенции кои се однесуваат на животната средина.

Во 1992 година за животната средина и развој е усвоена Декларацијата од Рио со цел реafirмација на Стокхолмската декларација.¹ Оваа декларација ја истакнува интегралната и меѓузависната природа на планетава земја, како дом на сите луѓе, воспоставува глобално партнерство - преку создавање нови нивоа на соработка меѓу државите, меѓу клучните сектори во општеството и меѓу поединците. Декларацијата од Рио предвидува принципи чиј фокус е заштитата на животната средина, пред сè, но и на одржливиот развој - како една од клучните цели околу кои треба да се обединат државите, приватниот и граѓанскиот сектор и другите интересни групи, во насока на намалување на сиромаштијата, унапредување на социјалната еднаквост и обезбедување заштита на животната средина.

Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени (UNFCCC), иако за примарен фокус го има решавањето на климатските промени, индиректно го признава правото на здрава животна средина, бидејќи климатските промени влијаат на човековата благосостојба и животната средина.²

Архуската конвенција формално е позната како Конвенција за пристап до информации, за учество на јавноста во одлучувањето и за пристап до правда за прашања од областа на животната средина. Таа е правно обврзувачки меѓународен договор кој ѝ дава права на јавноста во однос на пристапот до информации, учеството и пристапот до правда за прашања од областа на животната средина.³

---

1 United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration): <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

2 United Nations Conference on Environment and Development (Rio Declaration), <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

3 United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), <https://unfccc.int/>

Декларацијата на Обединетите нации за правата на домородните народи (УНДРИП) ги признава правата на домородните народи кои го вклучуваат правото на одржување на нивното културно и еколошко наследство.⁴ Оваа декларација ја нагласува важноста на заштитата на животната средина и одржливото управување со ресурсите за домородните заедници.

Постојат и голем број регионални договори кои вклучуваат одредби поврзани со правото на здрава животна средина. На ниво на ЕУ од големо значење е Директивата 2008/99/ЕУ за заштита на животната средина по пат на казнено право, која утврдува мерки од областа на казненото право за поефикасна заштита на животната средина.⁵ Таа е главниот европски инструмент за заштита на животната средина преку казненото право, кој бара криминализиција на незаконско однесување, што предизвикува или најверојатно ќе предизвика штета врз животната средина, флората и фауната, смрт или сериозна повреда на поединци. Директивата се појавила како одговор на зголемените еколошки прекршоци и големите негативни влијанија од нив, кои освен врз животната средина, често имаат и големо економско (даноци и приходи) и социјално влијание (здравје, загуби на работни места, благосостојбата).

Главна цел на Директивата е да се подобри заштитата на животната средина со намалување на криминалот во неа, а тоа може да се оствари преку воспоставување правна рамка за овој вид криминал. Конкретно, директивата се однесува на:

испуштање, емисија или внесување количини материи или јонизирачко зрачење во воздух, почва или вода;

собирање, транспорт, третман/обработка или отстранување отпад, вклучувајќи го и надзорот на таквите операции и грижата за местата за депонирање;

- транспорт на отпад,
- работа на постројка во која се извршува опасна активност или во која се користат опасни материи или препарати;
- производство, обработка, ракување, употреба, чување, складирање, транспорт, увоз, извоз или отстранување нуклеарни материјали или други опасни радиоактивни супстанции;
- убивање, уништување, поседување или земање примероци од заштитени видови дива фауна или флора, освен во случаи кога постапката се однесува на незначителна количина такви примероци и има незначително влијание врз статусот на заштита на видот;
- тргување со примероци од заштитени видови дива фауна или флора, или нивни делови или деривати, освен во случаи кога постапката се однесува на незначителна количина такви примероци и има незначително влијание врз статусот на заштита на видот;
- секоја постапка што предизвикува значително влошување на живеалиштето во некое заштитено подрачје;
- производство, увоз, извоз, пуштање на пазар или употреба супстанции што го осиромашуваат озонот.

Земјите-членки треба да преземат неопходни мерки за да обезбедат увереност дека кривичните дела опфатени со директивата се казнуваат со ефективни, пропорционални и разубедувачки/одвраќачки кривични санкции. Таа предвидува одговорност и за правните лица за сторување на тие дела, како и нивно соодветно санкционирање.

---

4 Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998 (Aarhus Convention) <https://aarhus.osce.org/about/aarhus-convention>

5 United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (A/RES/61/295), <https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/united-nations-declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples>

3. НАЦИОНАЛНА РЕГУЛАТИВА ЗА ПРАВОТО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Темелна вредност на уставниот поредок во РСМ е заштитата и унапредувањето на животната средина и природата (чл. 8 од Уставот на РСМ). Едно од основните уставно гарантирани човекови слободи и права, пак, е правото на здрава животна средина (чл. 43 од Уставот на РСМ). Правото на здрава животна средина значи дека секој човек има такво право, но воедно и дека секој е должен да ја унапредува и штити животната средина и природата, а обврска на државата е да обезбеди услови за остварување на тоа правото за граѓаните.

Правото на здрава животна средина подетално е уредено со повеќе закони, како што се:

- Законот за животната средина,
- Законот за квалитетот на амбиенталниот воздух,
- Законот за заштита од бучава во животната средина,
- Законот за заштита на природата,
- Законот за водите,
- Законот за управување со отпад,
- Законот за пакување и управување со отпад од пакување,
- Законот за електрична и електронска опрема и управување со отпад од електрична и електронска опрема,
- Законот за батерии, акумулатори и отпад од батерии и акумулатори,
- Законот за просторно и урбанистичко планирање,
- Законот за минерални сировини,
- Законот за хемикалии,
- Законот за генетски модифицирани организми,
- Други закони од низа области кои се поврзани со животната средина.

Здравата животна средина е објект на заштита од кривичните дела против животната средина и природата – еколошки кривични дела. Тие претставуваат општо опасни дела кои во македонскиот Кривичен законик се систематизирани во посебна Глава во која влегуваат кривични дела против животната средина и природата. Бројот на кривични дела против животната средина и природата е голем, но, за жал, уште поголеми се нивните штетни последици. Тие вообичаено се перцепирани како дела „без жртви“, односно како дела чиешто жртви не се препознаваат во традиционална смисла, бидејќи може да претставуваат жртви од идните генерации. Последиците од овие дела не секогаш се видливи во моментот на сторување на делото, тешко е да бидат поправени и често се иреверзибилни, а степенот на штета многу тешко се проценува.

ЗАКЛУЧОК

Уставниот и правниот контекст на заштита на природата, на животната средина и човековото право на здрава животна средина не може да остане во постојната рамка. Неопходни се суштински реформи и ефикасни институции за заштита на животната средина и правото на поединецот на здрава животна средина. Главна цел на современите држави е да се подобри заштитата на животната средина со намалување на криминалот врз неа преку воспоставување правна рамка за еколошкиот криминал. Еколошкото казниво право игра клучна улога во одвраќањето и справувањето со активностите што ѝ штетат на животната средина. Тоа е клучна компонента во напорите за заштита на животната средина. Република Северна Македонија треба активно да учествува

во билатералната, регионалната и пошироката меѓународна соработка во областа на заштитата и унапредувањето на животната средина и во врска со тоа да презема соодветни активности.

Освен тоа потребно е и подигање на јавната свест за правото на здрава животна средина. За таа цел научните, образовните, здравствените, информативните, културните и другите институции и правни лица, вклучувајќи ги и здруженијата на граѓани, во рамки на нивните активности потребно е да промовираат и да обезбедуваат подигање на јавната свест за животната средина, за нејзиното значење, како и за потребата од активно учество во нејзината заштита и унапредување. Посебен акцент треба да биде ставен на образованието во областа на заштитата на животната средина, преку вклучување на заштитата на животната средина во наставните планови за основно и средно образование.

(Авторката е вонреден професор на Факултет за правни науки, Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“ Св. Николе, РСМ).

ПРЕДИЗВИЦИ ВО ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Потребно е да се зголеми свеста кај пошироката јавност, чии права, како што покажува ЕКЧП и праксата на ЕСЧП, често пати се прекршуваат индиректно преку незапирливото уништување на животната средина, но и на судската, извршната и законодавната власт кои треба да имаат далеку поголема и проактивна улога во подобрувањето на состојбите во заштитата на животната средина.

ЕЛЕНА МУЈОСКА ТРПЕВСКА – ГОРДАНА ЛАЖЕТИЌ

АПСТРАКТ

Ограничената заштита на индивидуалното право на здрава животна средина се должи на две состојби. Прво, уставно-правната формулација за право на здрава животна средина го отежнува остварувањето на правата на граѓаните и, општо, заштитата на животната средина и природата. Второ, очигледен е недостатокот на информираност кај граѓаните што директно придонесува кон слабо учество и оневозможен пристап до правдата заради ефикасно остварување и заштита на суштественото право на здрава животна средина. Постоечката регулатива дозволува само нормативна контрола на уставноста и законитоста, односно националните судови се ограничени во пружањето заштита само во границите на својата основната надлежност.

Потребно е модифицирање и дополнување на законската рамка и документите за креирање јавни политики од областа на животна средина со нови приоритети, цели и насоки на дејствување кои ќе одговараат на актуелните еколошки проблеми. Дополнително, треба да се подобри разбирањето на врската меѓу заштитата на животната средина и Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) со цел да охрабри поредовна примена на праксата на Европскиот за човекови права (ЕСЧП) во оваа област на национално ниво во рамки на постапките пред надлежните правосудни органи за поефикасна заштита на човековите права

1. ПРАВНА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РСМ

Прашањето за заштитата на животната средина и остварувањето на човековите права се особено важни за Северна Македонија, како земја во развој каде што главните предизвици во оваа област се идентификуваат во загадувањето на воздухот, управувањето со отпад, квалитетот на водата, заштитата на природата и индустриско загадување и управувањето со ризици. Правната рамка ги опфаќа основниот Закон за заштита на животната средина и секторските закони, а животната средина е вброена меѓу темелните вредности пропишани во членот 8 од Уставот на РСМ.

Уставот го гарантира правото на судска заштита на правата (чл. 50 ст.1): секој граѓанин може да се повика на заштита на слободите и правата утврдени со Уставот пред судовите и пред Уставниот суд на РСМ во постапка заснована врз начелата на приоритет и итноост.¹ Притоа, оваа одредба не познава никакви рестрикции во однос на заштитата на правото на здрава животна средина пред Уставниот суд. Но, затоа, Уставот (чл. 110 ал. 3), ја ограничува неговата надлежност на заштита само на одделни права (слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување итн.), исклучувајќи го, покрај другите основни права, и правото на здрава животна средина.² Со тоа од опфатот на уставно-правната заштита е посредно исклучена заштитата на животната средина и природата како една од темелните уставни вредности, како и основните права (чл. 8 ал. 1), од кои имплицитно правото на живот и на телесен интегритет може да бидат сериозно повредени со загрозување на правото на здрава животна средина.

При непостоење на јасна уставна основа, законското уредување на правото на пристап пред правдата е импровизација што создава правна несигурност и блокада во остварувањето и на субјективното право на здрава животна средина.³ Дополнително, непрецизното уредување на прашањата за субјектите на тоа право, е главната причина за непостоење на ефективна судска заштита на правото на здрава животна средина.⁴

1 Оваа одредба не прави никакво разликување помеѓу основните, апсолутни и релативни права, и „позитивните“ права (од третата генерација), меѓу кои влегува и субјективното право на здрава животна заштита.

2 Камбовски В., Мујоска Трпевска Е., (2022) Улогата на уставните судови во заштитата на животната средина и на правото на здрава животна средина. Центар за правни истражувања и анализи, стр.73.

3 Камбовски В., Мујоска Трпевска Е., (2022), op.cit.

4 Михајлов, М. Чоловиќ-Лешовска, А., Мујоска-Трпевска, Е., Павловска-Данева, А., Хаџи-Зафиров, Ж. (2021) Анализа на празнини и недостатоци - предизвици и можности за институционалната и правната рамка на животната средина. Центар за правни истражувања и анализи.

Оттука произлегуваат дилемите:

- дали субјект на постапката е поединец или група граѓани и граѓански организации;
- дали дејствието предизвикува „еколошка штета“, односно штетна последица како услов за поднесување правно средство за заштита;
- дали постои дилема во поглед на судската надлежност, односно дали потпаѓа во надлежност на управното или редовното судство;
- дали предмет на спорот е акт, пропис, или дејствие на државен орган;
- дали е вклучена јавна институција или природата како субјект и,
- каков е карактерот на судската одлука, дали ќе биде привремена мерка, судска пресуда со која се наредува на орган на управа да преземе определено дејствие, итн.⁵

На тоа се надоврзуваат и прашањата: кој може да поднесе тужба; како да се оцени постоењето активна легитимација на тужителот; дали е неопходно како доказ да се достави медицинска документација за здравствените последици кои настанале од еколошкото загадување; кои дијагнози ќе се смета дека имаат директна врска со загадувањето; кој може да биде тужен - дали физичкото или правното лице загадувач, ако се знае кое е; дали РСМ за општи состојби со загадување; дали и омисивноста е основ за еколошка тужба, бидејќи и со преземање мерки за превенција и спречување се придонесува за повреда на правото на здрава животна средина; дали Министерство може да се смета за правно лице или тужбата треба да биде против Републиката и слично.⁶

Најслаба страна на уставната, и врз нејзина основа легислативната рамка на правото на здрава животна средина е непостоењето на ефективен систем на негова судска заштита. Во недостаток на соодветен правен механизам (како што е Уставната тужба во Хрватска и во Србија) граѓаните на Република Северна Македонија се оставени да го искористат своето право да пријават до Уставниот суд дека постои неусогласеност, односно норма со која се повредуваат човековите слободи и права и да побараат да биде разгледана и да биде отстранета од правниот поредок.

Интересен е податокот дека изминатите пет години бројот на поднесени иницијативи од граѓани и здруженија на граѓани до Уставниот суд забрзано расте. Предмет на оспорување се одлуките за донесување детални урбанистички планови по кои Уставниот суд поведува постапки за нивно оценување и во најголем дел одлучува за нивно укинување. Граѓаните најчесто се жалат дека не биле информирани од надлежните органи, дека одлуките јавно не се објавуваат, со што е им оневозможено правото на жалба по таа одлука, гарантирано со член 65 став 11 од Законот за животна средина. Позитивно изненадува сеопфатноста на поднесените иницијативи во изминатите три години кои, меѓу другото, се повикуваат на меѓународна пракса, користат извори од ЕСЧП и бараат заштита согласно одредбите од Архуската конвенција за правото на информирање на граѓаните и нивно учество во одлучувањето за прашања од еколошката сфера.⁷

---

5 Прочитај поопширно во Камбовски В., Мујоска Трпевска Е., (2022) Улогата на уставните судови во заштитата на животната средина и на правото на здрава животна средина. Центар за правни истражувања и анализи.

6 Лажетик Г., (2022) Здрава животна средина и еколошка правда – реалност или мит? Зборник на трудови Societas et Scientia, МАНУ, стр.52.

7 Види табела со издвоени случаи на поднесени иницијативи за заштита на правото на животна средина до Уставниот суд во периодот 2005-2022 година, Мујоска Трпевска Е., Дел II – Компаративна анализа и добри практики за заштита во животната средина, во Улогата на уставните судови во заштитата на животната средина и на правото на здрава животна средина, стр. 106-126.

2. ЕКОЦИД – НОВО КРИВИЧНО ДЕЛО ВО КРИВИЧНИОТ ЗАКОНИК НА РСМ

Кривичниот законик (КЗ) содржи цела глава на кривични дела против животната средина и природата, а од септември 2023 година е воведено ново дело „екоцид“.⁸ Со него се казнува секој што дејствува спротивно на закон со намера да предизвика штета на животната средина, ќе преземе дејствие или ќе пропушти да преземе дејствие поради кое ќе настане сериозна или широко распространета или долготрајна штета на животната средина. За ваквото дело е предвидена казна затвор од најмалку десет години или доживотен затвор. На овој начин докажувањето на загадување на воздухот, на водата, на почвата, природата, се упростува и се олеснува работата на инспекторите за животна средина (а понатаму и на органите на прогонот). Пред измените на КЗ, најголем проблем беше да се докаже точно колкаво е загадувањето. Денес, доволно е да се утврди дека постои загадување повеќе од дозволеното, со што постапката се олеснува. Покрај новото дело за екоцид, КЗ се проширува и применува и за делата што опфаќаат пустошење шуми, мачење животни и незаконски лов и риболов.

Покрај кривично-правната, постои и граѓанска и управна судска заштита. Но, тука, проблем претставува непостоењето на јасни критериуми за каузалитетот и доказите што треба да бидат приложени.⁹ Законот за облигациони односи¹⁰ дава можност што треба да се искористи при повреда на правото на здрава животна средина. Притоа судот, на барање од заинтересираното лице, ќе нареди да се преземат соодветни мерки за спречување на настанување на штета или вознемирување, односно да се отстрани изворот на опасноста на трошок на сторителот на изворот на опасноста, ако тој самиот не го стори тоа.¹¹ Во управен спор се обезбедува судска заштита на правата и правните интереси на физичките и правните лица против поединечни управни акти и дејствија на јавните органи.¹² При тоа, основен проблем што се јавува во оваа област и води кон отфрлање на тужбите и оневозможување на судската заштита, е фактот што управните судови на пропуштањето не му даваат третман на „дејствие“.¹³

Различните судски толкувања го наметнуваат прашањето за воспоставување на модел на „еколошка тужба“ како *action popularis*¹⁴ - и за спречувањето на претпоставена штета - и за веќе настаната штета, што треба да потпадне под граѓанската судска надлежност во рамките на споровите за основните права и обврски на човекот и граѓанинот, при што ќе се бара утврдување повреда на право, а не утврдување факти.

Потребно е модифицирање и дополнување на законската рамка и документите за креирање јавни политики од областа на животна средина со нови приоритети, цели и насоки на дејствување кои ќе одговараат на актуелните еколошки проблеми. Релевантните заклучоци произлезени од анализата на празнините и недостатоците во однос на институционалната и правната

---

8 Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на РСМ, бр. 108/2023 од 7.09.2023 година.

9 Лажетик Г., (2022) Здрава животна средина и еколошка правда – реалност или мит? Зборник на трудови *Societas et Scientia*, МАНУ, стр.53-54.

10 Член 143, ст.1: секој може да бара од друг да го отстрани изворот на опасност од кој му се заканува позначителна штета нему или на неопределен број лица, како и да се воздржи од дејност од која произлегува вознемирување или опасност од штета, ако настанувањето на вознемирувањето или на штетата не може да се спречи со соодветни мерки. Закон за облигациони односи, Службен весник на РСМ, бр. 18/01, 04/02, 05/03, 84/08, 81/09, 161/09, 123/13, 215/2021 и 154/2023.

11 Член 143, ст.2 од Законот за облигациони односи, Службен весник на РСМ, бр. 18/01, 04/02, 05/03, 84/08, 81/09, 161/09, 123/13, 215/2021 и 154/2023.

12 Закон за управните спорови, Службен весник на РСМ, бр. 96/2019 од 17.05.2019.

13 Прочитај повеќе во Лажетик Г., (2022), *op.cit.* стр. 56.

14 Така и Лажетик Г., *op.cit.*, 2022, стр. 59.

рамка поврзани со заштитата на животната средина¹⁵ укажаа на потребата подетално да се дефинира кои аспекти треба да се земат предвид при дефинирањето на јавните политики¹⁶ преку утврдување на патоказ за нивна адекватна имплементација.¹⁷

3. НАЦИОНАЛНА СУДСКА ПРАКСА: ПОДНЕСЕНИ ПРИЈАВИ, ДОНЕСЕНИ ПРЕСУДИ И ОТФРЛЕНИ ТУЖБИ

Непрецизното уредување на прашањата за субјектите и субјективното право на заштита на животната средина, е главната причина за непостоење на ефективна судска заштита.¹⁸ Од друга страна, практиката покажува дека е неопходна дополнителна едукација на судиите и обвинителите во однос на аспектите поврзани со заштитата на животната средина.¹⁹ Искуството е оскудно, а одлучноста да се пресуди со цел заштита на животната средина наидува на повеќе отворени прашања и дилеми поврзани со основата на тужбата, активната легитимација, својството на правно лице на тужениот, доказите во поткрепа на меритумот на тужбата, како и областа во која спаѓа судската заштита на животната средина. Судската заштита нема да може да се оствари додека не се разграничат надлежностите. Тоа е нужно да се стори со оглед на уставниот карактер на правото на здрава животна средина.

За поголема прегледност, ги издвојуваме следните случаи пред македонските судови:

- Пред Основниот граѓански суд во Скопје била отфрлена тужбата на Македонското здружение на млади правници против Владата, Министерство за животна средина и просторно планирање (МЗЖСПП) и Град Скопје за преземање мерки за спречување на загадувањето на воздухот со образложение дека со тужбата не се бара да се утврди постоење на соодветно право или соодветен правен однос меѓу тужителот и тужениот, туку се барало утврдување факти.²⁰
- Поднесена кривична пријава против носители на јавни функции поради пропуштање, односно неизвршување на дејствија за заштита на животната средина, кои според македонските закони, биле должни да ги спроведат и поднесена тужба пред Основниот суд Битола поради аерозагадувањето во Битола и поднесена тужба пред Основниот суд Струга поради преземање мерки за справување со дивата депонија во Струга.²¹
- Прва пресуда за кривична одговорност за загадување на воздух, со која е санкциониран супермаркет во Гевгелија бидејќи испуштал непријатна миризба и голема бучава од цевките за вентилација и со тоа ги загрозил жителите на три куќи. Кривичната пресуда е донесена во 2014 година и е единствена од ваков вид во нашата држава. Правното лице е казнето со парична казна од 130.000 денари, а управителот со 61.500 денари.²²

15 Михајлов, М. Чоловиќ-Лешовска, А., Мујоска-Трпевска, Е., Павловкса-Данева, А., Хаџи-Зафиров, Ж. (2021) Анализа на празнини и недостатоци - предизвици и можности за институционалната и правната рамка на животната средина. Центар за правни истражувања и анализи. Скопје: Релатив.

16 Лажетиќ, Г., Игњатовиќ, Ј., Гоџо, А., Дединец, А., Алексов, Ж. (2021). Документ за јавни политики како до ефикасна и ефективна еколошка правда? Центар за правни истражувања и анализи. Скопје: Вертиго Висуал.

17 Камбовски, В., Михајлов, М. (2021). Патоказ за јавните политики на еколошката правда. Центар за правни истражувања и анализи. Скопје: Вертиго Висуал.

18 Михајлов, М. Чоловиќ-Лешовска, А., Мујоска-Трпевска, Е., Павловкса-Данева, А., Хаџи-Зафиров, Ж. (2021) Анализа на празнини и недостатоци - предизвици и можности за институционалната и правната рамка на животната средина. Центар за правни истражувања и анализи.

19 Лажетиќ Г., Мујоска Трпевска Е., (2023) Екологија и казненоправни инструменти заштите (норма и пракса Републике Северне Македоније), Гласник, Србија.

20 <https://myla.org.mk/pravo-na-zivotna-sredina/>

21 Ibid.

22 <https://prizma.mk/za-sedum-godini-samo-edna-presuda-za-zagaden-vozduh/>

Во согласност со Законот за квалитет на амбиенталниот воздух поведена е прекршочна постапка и ограничување на работата на правниот субјект депонија „Дрисла“, поради регистрирано пречекорување на дозволените граници за испуштање на инцелераторот кој е печка за горење на медицински отпад.²³

Судската пракса засега познава еден граѓански случај, во кој невладини организации и општина Велес ја тужеа Република Македонија и бараа да се отстранат штетните последици по животната средина настанати од работата на Топилницата во Велес и да се отстрани згурата (јаловината) која е лоцирана близу градот и со секој ветер градот повторно се затрупува со оловна прашина. Судот ја отфрлил тужбата, а во другите случаи кои биле заведени пред судовите се тужби во кои физички или правни лица барале надомест на штета предизвикана од нарушување на еко-системот или загадување на околината кое довело до помор на риби во реки, езера или приватни рибници, ерозија на земјиште и штети од поплави предизвикани од неконтролирано сечење на шуми, загадување на воздух поради користење на несоодветни горива (гуми, разни масла, топење на метали).²⁴

4. УЛОГАТА НА ЕСЧП ВО ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Европската конвенција за човекови права не предвидува непосредна заштита на правата за здрава животна средина, па затоа, Судот ја развива својата судска практика и ги определува ситуациите во кои може да дојде до повреда на некое значајно право од областа на животната средина. ЕСЧП во потесна смисла го третира прашањето за правото на животна средина - заштита на живот во случај на несреќа поврзана со животната средина (член 2 од ЕКЧП), споредено со Конвенцијата на ООН од Архус за којашто не се релевантни еколошките несреќи, туку отсуството на реакција на државата што претставува повреда на позитивната обврска – да им дава на граѓаните релевантни информации и да им овозможи да учествуваат во донесувањето на одлуките, да обезбеди партиципативност и да го смета за релевантен придонесот на граѓаните коишто се соочуваат со еколошки проблеми.

Според Судот, непочитувањето на правото и уништувањето на животната средина може да има негативно влијание врз здравјето и благосостојбата на луѓето, па досега има донесено пресуди во над 300 случаи поврзани со еколошките права (Environment and ECoHR, January 2022).²⁵ Како пример за заштита на правото на живот од чл. 2 од Конвенцијата, најпрепознатлив е случајот на *Öneryıldız v. Turkey*²⁶ што се поврзува со опасни индустриски активности. Во 2019 година беше покренат и случај за фрлање токсичен отпад во случајот *Di Caprio and Others v. Italy*²⁷ што се однесува на „феноменот *Terra dei Fuochi*“. Во апликациите што чекаат судска разрешница се вбројуваат и апликациите за злоупотреба на емисии на стакленички гасови во случаите на *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others*²⁸ од декември 2020 година и *Verein Klima Seniorinnen Schweiz et autres c. Suisse*²⁹ од април 2021 година. Од донесените пресуди за природни непогоди се издвојуваат донесените пресуди за сторена повреда на чл. 2 во случајот на *Budayeva and Others v. Russia*³⁰ и *M. Özel and Others v. Turkey*.³¹

23 <https://akademik.mk/deponijata-drishla-kazneta-vo-soglasnost-so-zakonot-za-kvalitet-na-ambientalniot-vozduh/>

24 <https://www.svedok.org.mk/mk/record.php?id=800>.

25 Целосниот преглед на судската практика ЕСЧП е даден во: Мујоска Трпевска Е., (2022) Остварување на правото на здрава животна средина: добри практики и преглед на судската практика на ЕСЧП, Македонска ревија за казнено право и криминологија, бр.1-2, стр. 6-9.

26 *Öneryıldız v. Turkey* [GC], no. 48939/99, § ..., ECHR 2004-XII

27 *Di Caprio and Others v. Italy*, no.39742/14 and three other pending applications

28 *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others* (communicated case) - 39371/20

29 *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et autres c. Suisse* (affaire communiquée) - 53600/20

30 *Budayeva and Others v. Russia*, nos. 15339/02 and 4 others, § ..., ECHR 2008 (extracts)

31 *M. Özel and Others v. Turkey*, nos. 14350/05 and 2 others, § ..., 17 November 2015. *Özel and Others v. Turkey* (revision), nos. 14350/05 and 2 others, § ..., 31 March 2020

Ако ја анализираме повредата на чл. 8, пак, а во насока на правото на животна средина, се толкува преку сериозно загадување на животната средина што може да влијае врз благосостојбата на поединците и да ги спречи уживајќи во своите домови на таков начин што негативно ќе влијае врз нивниот приватен и семеен живот, како што е случајот *Guerra and Others v. Italy*;³² потоа, кога државата не ја исполнила обврската да обезбеди ефективна постапка што му овозможува на апликантот да има пристап до сите релевантни и соодветни информации што би му овозможиле да го процени секој ризик на кој бил изложен, како што е случајот со *Roche v. the United Kingdom*³³ или во случаите кога државата не обезбедила суштински информации што ќе им овозможат на граѓаните да ги проценат ризиците по нивното здравје и живот, како што е *Vilnes and Others v. Norway*³⁴ и кога државите не ги оствариле обврските согласно Конвенцијата да донесат закони или да преземат мерки за соодветна заштита и информираност за ризикот по нивното здравје и живот, како што е случајот со *Brincat and Others v. Malta*.³⁵

ЗАКЛУЧОК

Македонските судови не се доволно сензибилизирани за постапување по тужби во однос на заштитата на животната средина.³⁶ При непостоење на јасна уставна основа, законското уредување на правото на пристап пред правдата е импровизација што создава правна несигурност и блокада во остварувањето и на субјективното право на здрава животна средина.³⁷

Главниот проблем е проширеното сфаќање дека судска заштита следува само во случај на еколошка несреќа, а не и во случај на еколошка штета односно загадување. Во првиот случај причините и последиците се лесни за идентификување, а заштитата може да се оствари и во кривична и граѓанска постапка.³⁸

Потребно е да се зголеми свеста кај пошироката јавност, чии права, како што покажува ЕКЧП и праксата на ЕСЧП, често пати се прекршуваат индиректно преку незапирливото уништување на животната средина, но и на судската, извршната и законодавната власт кои треба да имаат далеку поголема и проактивна улога во подобрувањето на состојбите во заштитата на животната средина. Улогата на законодавната власт е клучна, особено во однос на носењето соодветна законска рамка согласно најдобрите европски практики и регулативи, додека извршната власт е одговорна за предлагање законски решенија, но и активно спроведување на веќе воспоставената планови и стратегии од областа на животната средина, како и подобрување на координацијата меѓу мноштвото институции со ингеренции во оваа област. И, конечно, судската власт треба да претставува ултимативен бастион во заштитата на човековите права нарушени преку лошо воспоставената судска пракса.

(Авторката д-р Елена Мујоска Трпевска е виш научен соработник во Центарот за стратегиски истражувања МАНУ, доцент по казнено право на Правниот факултет при УГД Штип. Авторката д-р Гордана Лажетик е редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје).

---

32 *Guerra and Others v. Italy*, 19 February 1998, § ..., Reports of Judgments and Decisions 1998I

33 *Roche v. the United Kingdom* [GC], no. 32555/96, § ..., ECHR 2005-

34 *Vilnes and Others v. Norway* (nos. 52806/09 & 22703/10, § ..., 5 December 2013.

35 *Brincat and Others v. Malta*, nos. 60908/11 and 4 others, § ..., 24 July 2014.

36 Лажетик Г., Здрава животна средина и еколошка правда – реалност или мит? Зборник на трудови: *Societas et Scientia*, МАНУ 2022, стр. 52 и натака.

37 Камбовски В., Мујоска Трпевска Е., *op.cit.*

38 Лажетик Г., (2022) Здрава животна средина и еколошка правда – реалност или мит? Зборник на трудови *Societas et Scientia*, МАНУ, стр.52

ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ КАКО ОБЛИК НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ

Покрај соодветното законодавство, во справувањето со еколошкиот криминал неопходни се ефикасни институции кои ќе работат на негово откривање, сузбивање и превенција. Националните институции како: полицијата, царината, јавното обвинителство, судовите и јавната администрација се главните актери кои се одговорни за имплементација на законите, односно за надзор, истрага, обвинување и санкционирање на еколошкиот криминал.

МАРИЈА ГРОЗДАНОВСКА

АПСТРАКТ

Еколошкиот криминал се карактеризира со влијание врз природната средина, а се манифестира со зголемување на нивото на загадување, со деградација на дивниот свет, намалување на биолошката разновидност и нарушување на еколошката рамнотежа. Современото општество многу скапо ја плаќа неразумноста кон природното опкружување. Со сегашниот интензивен развој ниту една држава, колку и да е развиена, голема или богата, не е во состојба успешно да ги решава прашањата од заштитата на животната средина, да води успешна борба со негативните последици од антропогеното влијание врз природата, да ја зачува атмосферата од глобален аспект, да ги чува и одржува реките и морското крајбрежје. За справување со еколошкиот криминал неопходно е постоење соодветно законодавство за уредување и заштита на животната средина. За успешна борба против еколошкиот криминал потребни се и посветени институции кои ќе имаат специјализирани знаења за неговото откривање, спречување и превенирање.

Борбата против еколошкиот криминал, кој прераснува во организиран криминал, ги обединува не само државите и нивните институции, туку и меѓународните организации, граѓанскиот и приватниот сектор.

Клучни зборови: еколошки криминал, еколошки кривични дела, животна средина и организиран криминал.

ВОВЕД

Нарушувањето на рамнотежата во природата е резултат на современите достигнувања во научниот, техничкиот и технолошкиот развој, а тоа, до непредвидливи граници ги помести можностите и потребите на човекот во современото општество. Човекот не може да се откаже од научниот, техничкиот и технолошкиот развој, од една страна, но, од друга страна, драматичните размери на уништувањето на природата доведуваат до барање решенија кои ќе го спречат процесот на самоуништување на современата цивилизација. Научните истражувања упатуваат на алармантни состојби кај загадувањето на почвите, водите и воздухот, на уништување на природните ресурси како што се рудните богатства, загадување со отпад, задушување на просторот во големите градови со безобсирна урбанизација, опустошување на селата и уникатните заедници на флора и фауна.

Незаконските активности кои ѝ штетат на животната средина претставуваат еколошки криминал. Во рамки на еколошкиот криминал се вбројуваат повеќе кривични дела кои може да имаат различни форми. Но, заедничко за нив е тоа што сите имаат големо и иреверзибилно штетно влијание врз екосистемите, јавното здравје и економиите. Еколошките кривични дела честопати се поврзани со организирани криминални мрежи, а за ефикасно справување бараат заеднички напори на владите, невладините организации и органите за спроведување на законот. Напорите за борба против еколошкиот криминал вклучуваат меѓународни конвенции и договори, спроведување на законите, построги регулативи, кампањи за подигнување на јавната свест и слично.

Токму поради тоа предмет на истражување во овој труд е еколошкиот криминал и во него ќе бидат обработени неговиот поим, еколошкиот криминал како вид организиран криминал и еколошкиот криминал во нашата држава.

1. ПОИМОТ „ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛ“

Во принцип, нема универзално прифатена дефиниција за еколошкиот криминал, но вообичаено под овој поим се подразбира општ термин кој опишува нелегални активности што ѝ наштетуваат на животната средина, а им носат корист на индивидуи, групи или компании. Криминалните активности се структурирани околу мултилатералната размена во која се вклучени производители, обработувачи, малопродажба и финални потрошувачи, вклучително и транснационален организиран криминал.¹

Еколошкиот криминал опфаќа активности кои го прекршуваат законодавството за животна средина и предизвикуваат значителна штета или ризик за животната средина, за здравјето на луѓето или и за двете.²

Кривичните дела коишто може да ѝ направат штета на животната средина и на природата претставуваат еколошки кривични дела и тие го сочинуваат еколошкиот криминал. Еколошкиот криминал значи криминализација и незаконско однесување, а тоа предизвикува или може да предизвика штета врз животната средина, флората и фауната, смрт или сериозни последици врз луѓето. Тој претставува незаконски чин што влијае врз зголемувањето на нивото на загадување, деградација на дивниот свет, намалување на биодиверзитетот, нарушување на еколошката рамнотежа, а штетата се манифестира преку ризик од болести, еколошки катастрофи, непоправливи климатски промени, контаминација на синџирот на исхрана, намален животен век и смрт на луѓето.

Во групата еколошки кривични дела се вбројуваат:

- **Нелегална трговија со диви животни.** Таа вклучува илегална трговија со загрозени видови или нивни делови, како што се слоновата коска, рогови од носорог, екзотични миленичиња, а воедно го загрозува и биодиверзитетот и може да доведе до исчезнување на видовите.
- **Ловокрадство.** Ловокрадството се однесува на нелегалниот лов или на фаќање диви животни, често заради профит. Тоа може да има тешки последици за загрозените видови и да ги наруши екосистемите.
- **Илегална сеча на дрва.** Незаконските активности за сеча доведуваат до уништување и деградација на шумите, што придонесува за губење на живеалиштата на животните и птиците и до климатски промени.
- **Фрлање опасен отпад.** Незаконското фрлање опасен отпад, вклучувајќи хемикалии и индустриски нуспроизводи, може да ги загади изворите на вода, почвата и воздухот, што претставува голем ризик по здравјето на луѓето и дивниот свет.
- **Нелегален риболов.** Ова дело вклучува активности како што се прекумерен риболов, риболов во заштитени подрачја и користење забранети методи кои можат да ги исцрпат рибните резерви и да им наштетат на морските екосистеми.
- **Загадување.** Испуштањето загадувачи во животната средина над законски дозволените граници може да резултира со загадување на воздухот, водата и почвата, предизвикувајќи штета врз животната средина и врз здравјето на луѓето.
- **Уништување живеалишта на дивниот свет.** Расчистувањето на земјиштето за земјоделство, за развој на инфраструктура или за други цели може да резултираат со уништување на виталните живеалишта на дивниот свет.
- **Несоодветно рециклирање е-отпад.** Несоодветното ракување и отстранување електронски отпад (е-отпад) може да доведе до загадување на животната средина и до здравствени ризици.
- **Нарушување на квалитетот на воздухот.** Прекршувањето на стандардите за квалитет на воздухот со испуштање загадувачи од индустриски процеси, возила или други извори, може да придонесе за загадување на воздухот и за здравствени проблеми.

1 The rise of environmental crime: A growing threat to natural resources peace, development and security United Nations Environment Programme (2016), <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7662>

2 Europol, Environmental crime, <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/environmental-crime>

- **Измама со емисии на јаглерод.** Измамничките шеми поврзани со јаглерод или со тргување со емисии може да ги поткопаат напорите за борба против климатските промени.

Еколошките криминалци претставуваат сериозна закана за секојдневниот живот, за планетава и за идните генерации. Националните граници не ги ограничуваат еколошките злосторства кои се движат од трговија со слонова коска и прекумерен риболов на заштитени видови до нелегална сеча и фрлање опасен отпад. Истите патишта коишто се користат за шверц на диви животни низ земјите и низ континентите најчесто се користат и за трговија со оружје, дрога и луѓе. Еколошкиот криминал често се случува, односно оди рака под рака со други кривични дела, како што се криумчарењето мигранти, корупцијата, перењето пари, па дури и убиствата. За разлика од илегалната трговија со дрога и други недозволен работи, природните ресурси не можат да се направат во лабораторија и токму заради тоа се појавува потребата од итноста во борбата против еколошкиот криминал.

Незаконитоста во нарушувањето на животната средина, посебно во урбанизмот, градежништвото, располагањето со отпад, земјоделството, шумарството, рударството, располагањето со природните богатства и слично, доведува до заклучок дека постојните механизми за борба против еколошкиот криминал треба да се засилат, по примерот на други држави, со јакнење на институциите, но и со создавањето нови институции како што се еколошка полиција, еколошки омбудсман, агенција за заштита на природата и слично.

2. ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Еколошкиот криминал претставува сè поевидентна и поприсутна појава во нашава држава. Сепак, тој е на маргините на општественото делување. Еколошките кривични дела, како општо-опасни дела чиј објект на загрозување е здравата животна средина и природата, во македонскиот Кривичен законик (КЗ) се систематизирани во посебна Глава. Тоа е главата на Кривични дела против животната средина и природата. Некои од тие дела се: загадување на животната средина и природата; загадување на водата за пиење; незаконита експлоатација на минерални суровини; пустошење на шумите; предизвикување шумски пожари; незаконит лов; неовластено ловење, чување и отуѓување диви животни и птици; незаконит риболов; загрозување на животната средина и природата со отпад, и други.

Во продолжение, во табели се презентирани податоци за бројот на пријавени, обвинети и осудени лица за кривични дела против животната средина и природата, споредено со вкупно пријавените, обвинетите и осудените лица во нашава држава, како и за најчесто изрекуваните санкции за тие дела во периодот од 2017 до 2022 година, според објавените податоци од Државниот завод за статистика на РСМ.³

Година	Пријавени лица за к.д. против животната средина	Вкупно пријавени лица	Обвинети лица за к.д. против животната средина	Вкупно обвинети лица	Осудени лица за к.д. против животната средина	Вкупно осудени лица
2017	151	20 582	68	7 423	62	6 273
2018	191	19 779	60	6 829	52	5 857
2019	214	20 106	69	5 370	59	4 712
2020	146	21 104	57	6 965	52	6 351
2021	189	19 738	85	8 580	73	7 634
2022	162	19 702	83	8 550	77	7 769

Табела бр. 1: Пријавени, обвинети и осудени лица за кривични дела против животната средина и природата, во периодот од 2017 до 2022 година

³ База на податоци МакСтат, <https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pXweb/mk/MakStat/search/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef&searchquery=%d0%be%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%20%d0%bb%d0%b8%d1%86%d0%b0>

Година	Казни	Алтернативни мерки
2017	27	35
2018	10	42
2019	27	32
2020	11	41
2021	33	40
2022	24	52

Табела бр. 2: Изречени казни и алтернативни мерки за кривичните дела против животната средина и природата, во периодот од 2017 до 2022 година

Година	Казна затвор	Парична казна	Условна осуда - затвор	Условна осуда - парична казна
2017	4	22	26	9
2018	1	9	40	2
2019	7	19	31	1
2020	0	10	31	10
2021	2	28	38	2
2022	2	21	51	1

Табела бр. 3: Најчесто изрекувани санкции на осудените лица за кривични дела против животната средина и природата, во периодот од 2017 до 2022 година

Во нашава држава, во однос на бројот на пријавени, обвинети и осудени лица за кривични дела против животната средина и природата, може да се заклучи дека не се застапени со висок процент во општата статистика на криминалитетот .

Кога се работи за еколошкиот криминал, кај нас казнената политика е преблага, ако се земат предвид штетите што настануваат во природата. Во најголем број од судските пресуди за кривичните дела против животната средина и природата се изрекува алтернативната мерка - условна осуда. Паричните казни се минимални, а речиси и воопшто не се размислува за вклучување на обврската за реставрација или враќање на нарушената животна средина во поранешната состојба.

3. ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ КАКО ВИД ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ

Еколошкиот криминал може да прерасне, односно прераснува во организиран криминал. Пример за тоа е организираниот криминал во областа на урбанизмот, градежништвото и користењето на просторот и природните ресурси. Еколошкиот криминал постои и се развива во овие области благодарение на проблемите на релација: производство – дистрибуција – потрошувачка. Во услови кога не успева легалниот пазар, од различни причини кои опфаќаат и можност тој да е намерно блокиран од организирани групи, стапува на сцена задоволувањето на потребите на луѓето со недозволен криминални активности, а криминалот се претвора во деловна активност која е слична на легалните деловни активности.

Во криминалната активност од овој вид доаѓа до поврзување на сторителите и клиентите во една заедница во која секој стекнува одредена корист за себе. Градежниците добиваат шанса да остварат енормни профити без некоја поголема финансиска контрола и да дојдат до готови пари со кои може да исплаќаат поткуп на оние кои донесуваат одлуки (инспектори, советници во локалната самоуправа, градоначалници, министерства итн.). Граѓаните или правните лица, кои пак се корисници, доаѓаат до потребните објекти или простории. На овој начин организираниот кри-

минал е прифатен од општествената заедница и станува „начин на живот“, а во таквиот „стил на живот“ организиранiot криминал не само што „нема“ негативни последици (морални и правни), туку дури и станува препорачлив како добар избор за субјектот што сака да се вклучи во него.

Не се помали ни девијациите и различните облици на злоупотреба од власта присутни и во другите зони на незаштитената сфера на животната средина, како што се располагањето со езерата, водите, шумите, земјоделското земјиште, рудните богатства, отпадот итн.. Спречувањето на криминалот во сите овие области е во средиштето на барањето коешто на земјава со децении наназад, и' е поставувано во процесот на евроинтеграциите - за ефикасна и ефективна борба против криминалот и корупцијата.⁴

Еколошкиот криминал е профитабилен. Тој може да биде профитабилен како што е илегалната трговија со дрога, но санкциите за него се многу помали. а сторителите потешко се откриваат. Овие фактори го прават многу атрактивен за организираните криминални групи. Илегалната трговија со отпад и со загрозеани видови животни и растенија е рутина за многу организирани криминални групи, а приходите од овие активности се користат и за финансирање на тероризмот. Во случај на организиран еколошки криминал не е невообичаено традиционалните банди, во мафијашки стил, да го користат истиот *modus operandi* и истите рути за нивни други активности. Организираните криминалци се прилагодливи и снаодливи, а напредуваат во услови кога другите ќе потфрлат. Тие градат мрежи кои ги „фрлаат“ далеку за да избегнат откривање. Во комбинација со корумпирани функционери за прикривање, огромни профити, низок ризик од откривање и неефективни казни, еколошкиот криминал е исклучително профитабилен, што претставува и негов главен мотив.

Според студија од 2011 година, спроведена од страна на Европол, три од 12 финансиски најисплатливи транснационални криминални активности биле поврзани со еколошкиот криминал. Тука спаѓаат: недозволената трговија со диви животни, со проценета годишна вредност од 7,8 до 10 милијарди американски долари; недозволената трговија со дрва, со проценета годишна вредност од 7 милијарди американски долари; и недозволената трговија со риби, со проценета годишна вредност од 4,2 до 9,5 милијарди американски долари. Свкупно, годишната вредност на транснационалниот еколошки криминал се проценува на износ меѓу 70 и 213 милијарди американски долари годишно.⁵

Борбата против еколошкиот криминал е еден од приоритетите на ЕУ во борбата против сериозниот организиран криминал, како дел од Европската мултидисциплинарна платформа против криминални закани (EMPACT) 2022-2025 година. Оваа платформа има јасна методологија за поставување, спроведување и евалуација на приоритетите во борбата против организиранiot и сериозен меѓународен криминал, во кој се вбројува и еколошкиот криминал. Нејзината цел на полето на економскиот криминал е да се попречат криминалните мрежи вклучени во сите форми на еколошкиот криминал, со специфичен фокус на трговијата со отпад и со диви животни, како и на криминалните мрежи и индивидуалните сторители со способност да се инфилтрираат во правни деловни структури на високо ниво или да основаат сопствени компании со цел да си го олеснат начинот на кој ќе ги извршуваат еколошките кривични дела.

ЗАКЛУЧОК

Еколошкиот криминал, користејќи ги организираните мрежи, порозните граници, миграцијата, перењето пари, корупцијата и обесправените заедници, станува сериозен, транснационален и организиран криминал кој создава потреба од соодветен и сразмерен одговор за негово откривање и превенирање. Тој претставува тежок глобален предизвик кој бара суштинска, посветена и одржлива глобална реакција.

4 Види повеќе во „Патоказ за јавните политики на еколошката правда“, Центар за правни истражувања и анализи – ЦПИА, Скопје, Февруари, 2021

5 Europol, <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/environmental-crime>

Прв чекор во таа насока е потребата од постоење соодветно законодавство, односно воспоставувањето правна рамка за еколошкиот криминал, со цел подобрување на заштитата на животната средина и на природата.

Покрај соодветното законодавство, во справувањето со еколошкиот криминал неопходни се ефикасни институции кои ќе работат на неговото откривање, сузбивање и превенција. Националните институции, како: полицијата, царината, јавното обвинителство, судовите и јавната администрација се главните актери кои се одговорни за имплементација на законите, односно за надзор, истрага, обвинување и санкционирање на еколошкиот криминал. Со оглед на комплексноста на правната рамка и софистицираната техничка природа на проблемите поврзани со еколошкиот криминал, ефикасната имплементација на законите во голема мера зависи и од развојот на човечките ресурси, особено во полицијата, царината, јавното обвинителство, судството и јавната администрација. Неопходно е јакнење на постојните институции, а по примерот на компаративните искуства потребно е и создавање нови институции, како што се еколошката полиција, еколошкиот омбудсман, агенцијата за заштита на природата и слично.

Борбата против еколошкиот криминал треба да ги обединува државите, нивните институции, меѓународните организации, граѓанскиот и приватниот сектор. Главни актери во борбата против еколошкиот криминал треба да бидат националните влади и институции, а ЕУ и меѓународните организации имаат комплементарна улога.

(Авторката е вонреден професор на Факултетот за правни науки, Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“ Св. Николе, РСМ)

Институт за човекови права